

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**BURSA’NIN DAĞ İLÇELERİNDE KÜLTÜREL BELLEK TAŞIYICISI
OLARAK KADINLARIN İCRA ETTİĞİ YEREL MÜZİKAL PRATİKLER:
BAKIR ÇALMA GELENEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yasemin GÜRCÜOĞLU

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Yüksek Lisans Programı

2024

T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**BURSA'NIN DAĞ İLÇELERİNDE KÜLTÜREL BELLEK TAŞIYICISI
OLARAK KADINLARIN İCRA ETTİĞİ YEREL MÜZİKAL PRATİKLER:
BAKIR ÇALMA GELENEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Yasemin GÜRCÜOĞLU
(20394051044)
ORCID: 0000-0002-3443-710X**

Sosyoloji Anabilim Dalı

Sosyoloji Tezli Yüksek Lisans Programı

**Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ekber Şah AHMEDİ
ORCID: 0000-0003-0144-2153**

2024

BTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 20394051044 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Yasemin GÜRCÜOĞLU, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “BURSA’NIN DAĞ İLÇELERİNDE KÜLTÜREL BELLEK TAŞIYICISI OLARAK KADINLARIN İCRA ETTİĞİ YEREL MÜZİKAL PRATİKLER: BAKIR ÇALMA GELENEĞİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Dr. Öğr. Üyesi Ekber Şah AHMEDİ**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Selda ADİLOĞLU EKLEMEZLER**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç.Dr. Enes Battal KESKİN**
Bursa Uludağ Üniversitesi

Teslim Tarihi : / /2024
Savunma Tarihi : 18/01/2024

20.04.2016 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9/2 ve 22/2 maddeleri gereğince; Bu Lisansüstü teze, Bursa Teknik Üniversitesi’nin abonesi olduğu intihal yazılım programı kullanılarak Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlemiş olduğu ölçütlere uygun rapor alınmıştır.

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Yasemin GÜRCÜOĞLU

İmzası:

ÖNSÖZ

Bakır çalma geleneği Bursa'nın dağ ilçeleri ve civarında kadınların sürdürmekte olduğu bir gelenektir. Evlilik, sünnet düğünü gibi geçiş törenlerinde ya da çeşitli eğlence ortamlarında kadınlar bir araya gelerek bakır çalma pratiklerini icra etmektedir. İlk bakışta yalnızca bir eğlence aktivitesi gibi görünen bakır çalma geleneği esasen tüm bileşenleriyle kültürel belleğin taşıyıcılığını yapmaktadır. Bakır çalma geleneği pek çok müzikal pratik gibi kuşaktan kuşağa duygu, düşünce, değer ve bilgi aktarımını sağlamaktadır. Bakır çalma geleneği kültürel belleğin bir unsuru olmakla beraber kültürel belleğin devamlılığında önemli bir role sahiptir.

Bakır çalma geleneği diğer gelenekler gibi toplumsal değişme süreçlerinden etkilenmektedir. Modernleşme bakır çalma geleneğinin uygulanışında, işlevlerinde, kadınların yaşamındaki rolünde pek çok değişikliğe yol açmıştır. Bakır çalma geleneği modern yaşamın içerisinde eski canlılığını yitirmektedir. Sanayileşme, kentleşme gibi değişim süreçlerinin etkisiyle düğün süreçlerinde bakır çalma geleneğine daha az yer verildiği ve gençler arasında da çok popüler olmadığı görülmektedir. Değişim ve dönüşüm elbette kaçınılmazdır ancak “biz kimiz” sorusuna verilebilecek cevapların ete kemiğe bürünmüş hallerinden biri olan müzikal pratikler üzerinde yapılacak araştırmalar toplum üyelerinin kendilerini tanımasına katkıda bulunabilir ve sahip oldukları kültürel zenginliği fark etmelerine imkan tanıyabilir. Bu bağlamda kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze kadar sürdürülen bu geleneğin gelecek kuşaklara tanıtılması, unutulmaması için alınacak önlemler kültürel belleğin ve kültürel kimliğin devamlılığı açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın konusu, amacı ve önemi, yöntemi, çalışma grubu hakkında bilgiler verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde kavramsal çerçeve açıklanmaktadır. Bellek kavramı tanımlanmakta, tarihsel süreçte bellek üzerine düşüncelere yer verilmektedir. Belleğin bireysel, toplumsal ve kültürel boyutları ele alınmaktadır. Bununla beraber çalışmada bakır çalma geleneği köklü bir geçmişe sahip olduğundan kültürel bellek kavramının konuyu izah etmede daha elverişli olduğu düşünülmektedir. Kültürel bellek ile gelenek, ritüel, kimlik gibi kavramların ilişkisi izah edilmektedir. Ayrıca bu bölümde müzikal pratikler tanımlanarak kültürel bellek ile ilişkisi açıklanmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Bursa'nın Keles, Orhaneli, Harmancık, Büyükorhan ilçelerini kapsayan bölgedeki kadınların bir araya gelerek bakır çalma geleneğini ne zaman, nasıl, nerede, kimlerin katılımıyla icra ettikleri; bu geleneğin geçmişten günümüze nasıl bir öğrenme öğretme süreci içerisinde aktarıldığı, kültürel bellek taşıyıcısı olarak hangi işlevleri yerine getirdiği sahada elde edilen bulgular doğrultusunda anlatılmaktadır. Bakır çalma geleneğinin kadınların hayatındaki yeri ve önemi, bakır çalma geleneğinin toplumsal değişme süreçlerinden nasıl etkilendiği, günümüzde bakır çalma geleneğinin nasıl hatırlandığı ortaya konulmaktadır. Son bölümde ise araştırmanın neticesinde elde edilen bulguların genel bir değerlendirilmesi yapılmakta ve bazı önerilere yer verilmektedir.

Çalışmalarımın her aşamasında benden yardımını ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Ekber Şah Ahmedî'ye, bu tezin jüri üyeliğini kabul eden ve

katkılarını sunan değerli hocalarım Doç. Dr. Selda Adiloğlu Eklemezler'e ve Doç. Dr. Enes Battal Keskin'e, araştırmama canı gönülden katkı sağlayan Mehtap Takmaklı'ya, Cengiz Bütün'e (Menteşeli Cengiz), Emel Örgün'e, beni evlerinde muhabbetle ağırlayarak bilgi ve tecrübelerini samimiyetle aktaran tüm katılımcılara ve ailelerine; bana her daim destek olan aileme, dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

2024

Yasemin GÜRCÜOĞLU

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
ÖZET.....	xiii
SUMMARY	xv
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu	1
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.3 Araştırmanın Yöntemi.....	4
1.4 Araştırma Grubu.....	6
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1 Bellek ve Bellek Teorileri	7
2.1.1 Bellek	8
2.1.2 Tarihsel süreçte bellek	9
2.1.3 Toplumsal bağlamda bellek	11
2.1.3.1 Kolektif bellek-Maurice Halbwachs	11
2.1.4 Kültürel bağlamda bellek	14
2.1.4.1 Jan Assmann-Kültürel bellek	15
2.1.4.2 Paul Connerton.....	19
2.1.5 Kültürel bellek, gelenek, kimlik ve ritüel ilişkisi.....	20
2.2 Kültürel Bellek ve Müzikal Pratikler	23
2.2.1 Sosyokültürel bağlamda müzik ve müzikal pratikler.....	25
2.2.2 Müzik ve müzikal pratiklerin işlevleri	26
2.2.3 Kültürel bellek taşıyıcısı olarak müzik ve müzikal pratikler	27
2.2.4 Yerel müzikal pratikler	30
3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ	32
3.1 Kültürel Belleğin Oluşumunda ve Devamlılığında Etkili Bir Hatırlama Pratiği: Bakır Çalma Geleneği	32
3.1.1 Kadınların bakır çalma geleneğini icra ettiği ortamlar	36
3.1.1.1 Düğünler ve kına geceleri	36
3.1.1.2 Kadın toplantıları, akraba günleri, bayramlar	41
3.1.1.3 Dernekler, şenlikler, köy hayırları, festivaller	42
3.1.2 Mekan ve mahremiyet.....	44
3.1.3 Kullanılan enstrümanlar: bakır ve kaşık	48
3.1.4 Bakır icrası	51
3.1.5 Bakır çalma geleneğini kimler sürdürüyor.....	52

3.1.5.1 Profesyonel bakırcılar	55
3.1.6 Bakır eşliğinde oynanan oyunlar ve bakır türküleri.....	58
3.1.6.1 Oyun çeşitleri	60
3.1.7 Kına ve bakır gecelerinde giyilen kıyafetler	69
3.1.8 Bakır çalma geleneğinin aktarım süreci.....	72
3.2 Bakır Çalma Geleneğinin Önemi ve Kültürel Bellek İşlevleri.....	77
3.2.1.1 Kültürel belleğin aktarımında türkülerin rolü	80
3.3 Bakır Çalma Geleneğinin Değişimi ve Dönüşümü	88
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	94
KAYNAKLAR	101
EKLER.....	104
ÖZGEÇMİŞ.....	109

KISALTMALAR

DAĞDER : Orhaneli – Keles – Büyükorhan- Harmancık ve Osmangazi'ye Bağlı
Dağ Köyleri Yardımlaşma ve Kültür Derneği

TDK : Türk Dil Kurumu

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge B.1 : Katılımcı Tablosu.	106
---------------------------------------	-----

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil D.1 : (a) Bakır ve kaşıklar (b) Cengiz Bütün ile görüşme (c) M. Takmaklı'nın davetli olduğu kına gecesinden (d) E. Örgün ile görüşme (e) Bakır çalan kadınlar.....**109**

BURSA DAĞ İLÇELERİNDE KÜLTÜREL BELLEK TAŞIYICISI OLARAK KADINLARIN İCRA ETTİĞİ YEREL MÜZİKAL PRATİKLER: BAKIR ÇALMA GELENEĞİ

ÖZET

Bu çalışma Bursa'nın dağ ilçeleri (Orhaneli, Keles, Büyükorhan, Harmancık) ve civarında görülen yerel müzikal pratiklerden birisi olan bakır çalma geleneğini konu edinmektedir. Bursa dağ ilçelerinde kadınların geçmişten bu yana sürdürdüğü bakır çalma geleneğinin mahiyeti, bileşenleri ve kültürel bellek işlevleri ele alınmaktadır. Bakır çalma geleneği kadınlar tarafından icra edilmesi yönüyle özel bir konuma sahiptir. Bakır çalma geleneği bilhassa düğün ritüellerinde kadınların katılımıyla gerçekleşen; ses, ritim, metin, dans gibi bileşenlerden meydana gelen çok yönlü bir kültürel pratiktir. Bakır çalma geleneği çok yönlü olma, belli bir düzen içermeye, geçmişten bugüne sürekli tekrarlanma ve kadınlar arasında iletişimi sağlama gibi nitelikleri ile kültürel belleğin devamlılığına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı Bursa'nın dağ ilçeleri (Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık, Keles) ve civarındaki kadınlara ait bir yerel müzikal pratik olan bakır çalma geleneğinin geçmişten günümüze kültürel belleğin oluşumunda, aktarımında ve yeniden üretimindeki işlevini ortaya koymaktır. Çalışmada geçmişten günümüze toplumsal değişimler sonucu bakır çalma geleneğinin özelliklerinde ve buna bağlı olarak kültürel bellek işlevlerinde meydana gelen değişiklikler kadınların gözünden; onların deneyimleri, bilgileri, duygu ve düşüncelerinden hareketle keşfedilmeye çalışılmaktadır. Bakır çalma geleneğinin kadınlar için ne ifade ettiği, onların yaşamındaki rolü ve önemi ele alınmaktadır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemleri ve bu yöntemle ait fenomenolojik desene uygun olacak şekilde 17 katılımcıyla yapılan yarı yapılandırılmış kişisel görüşmeden ve geleneğin uygulandığı ortamlarda yapılan gözlemlerden hareketle hazırlanmıştır. Araştırma grubu belirlenirken amaçlı çalışma grubu tekniği kullanılmıştır. Araştırma grubunda öncelikle amatör veya profesyonel anlamda bakır çalabilen kadınlar, ikinci olarak bakır oyunlarını iyi oynayabilen kadınlar, üçüncü olarak da bakır çalma geleneğine ilişkin bilgi verebilecek erkek katılımcılar bulunmaktadır. Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmış olup Nvivo12 programından faydalanılmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçeve bölümünde kültürel bellek ve kültürel belleğin ilişkili olduğu gelenek, ritüel, kimlik gibi olgular; kültürel bellek ve müzikal pratikler ilişkisi ele alınmaktadır. Sahadan elde edilen verilere göre bakır çalma geleneği geçmişten günümüze kültürel belleğin oluşumuna ve devamlılığına katkı sağlamaktadır. Bu geleneği sürdüren dağ yöresi kadınlarında toplumsal aidiyet duygusu yaratarak kültürel kimlik oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Ne var ki modernleşmenin etkisiyle bakır çalma geleneğinde de birtakım değişim ve dönüşümlerin meydana geldiği gözlemlenmiştir. Bakır çalma geleneği eski canlılığını yitirmiş, unutulmaya yüz tutmuştur. Günümüzde bakır çalma geleneğinin kadınların hayatında geçmişe oranla daha az yer kapladığı, geleneği sürdürenlerin de azaldığı tespit edilmiştir. Bakır çalma geleneğinin kültürel bellek

işlevlerini eskisi gibi yerine getiremediği anlaşılmıştır. Ancak katılımcıların bakır çalma geleneğinin sürdürülmesi noktasında istekli oldukları görülmüştür. Bakır çalma geleneğini kimliklerinin bir göstergesi olarak görmekte, geçmişten gelen kültürel birikimin gelecek kuşaklara tanıtılması ve aktarılmasını önemsemektedirler. Bursa'nın dağ ilçelerinde bakır çalma geleneğini içeren somut olmayan kültürel mirası korumaya yönelik projelerin yapıldığı bilinmektedir. Ancak bakır çalma geleneğini gelecek kuşaklara tanıtabilmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Bakır çalma geleneğine ilişkin yazılı, görsel ve işitsel kayıtların yanı sıra Bursa'nın dağ ilçelerindeki kültürel mirası korumak adına uygulama içerikli projelerin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel bellek, Müzikal pratikler, Kadın, Bakır çalma geleneği, Bursa dağ ilçeleri.

LOCAL MUSICAL PRACTICES PERFORMED BY WOMEN AS CULTURAL MEMORY TRANSMITTER IN BURSA MOUNTAIN DISTRICTS: TRADITION OF PLAYING “BAKIR”

SUMMARY

This study focuses on the tradition of playing “bakır” in the mountainous districts of Bursa (Orhaneli, Keles, Büyükorhan, Harmancık) and surrounding areas. The cultural significance, components, and cultural memory functions of the “bakır” playing tradition, maintained by women in the mountain districts of Bursa, are explored as carriers of cultural memory. This tradition holds a special position due to its execution by women. “Bakır” playing tradition is a multifaceted cultural practice that involves women in wedding rituals, incorporating elements such as sound, rhythm, text, and dance. The tradition of playing “bakır” has contributed to the continuity of cultural memory by being versatile, having a certain structure, persistently repeating from the past to the present, and facilitating communication among women. The aim of this study is to reveal the role of the “bakır” playing tradition in the formation, transmission, and reproduction of cultural memory from the past to the present, particularly through the experiences, knowledge, emotions, and thoughts of women in Bursa's mountain districts. The study also seeks to understand what the “bakır” playing tradition means for women, its role and importance in their lives. This study was conducted using qualitative research methods and a phenomenological design, involving 17 participants through semi-structured personal interviews and observations in environments where the tradition is practiced. The purposive sampling technique was used in the selection of the research group which includes women who can play “bakır” instruments either as amateurs or professionals, women skilled in “bakır” playing, and male participants with knowledge about the “bakır” playing tradition. The descriptive analysis technique was utilized for data analysis, with the support of the Nvivo12 program. The conceptual part of the study discusses cultural memory and its relationship with related concepts such as tradition, ritual, and identity, as well as the relationship between cultural memory and musical practices. According to the data obtained from the field, the “bakır” playing tradition has contributed to the formation and continuity of cultural memory from the past to the present. It has created a sense of social belonging among women in the mountainous regions, contributing to the formation of cultural identity. However, the influence of modernization has led to some changes and transformations in the “bakır” playing tradition. It has lost its former vitality and is at risk of being forgotten. It was observed that the “bakır” playing tradition occupies a smaller space in women's lives today compared to the past, and the number of those continuing the tradition has decreased. The “bakır” playing tradition is found to be unable to fulfill its cultural memory functions as effectively as before. It has been observed that participants are willing to sustain the “bakır” playing tradition. Considering it as a signifier of their identity they emphasize the importance

of introducing and transmitting the cultural accumulation from the past to future generations. It is known that projects aiming to preserve the intangible cultural heritage, including the “bakır” playing tradition, are implemented in the mountainous districts of Bursa. However, more efforts are needed to introduce the tradition to future generations. While written, visual, and auditory records are important regarding the “bakır” playing tradition, the implementation of projects with practical content is even more crucial to preserve the cultural legacy of “bakır” playing in Bursa's mountain districts.

Keywords: Cultural memory, Musical practices, Women, Playing “bakır” tradition, Bursa mountain districts.

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu

Toplumların varlığını ve kimliğini devam ettirebilmesi kendi geçmişleriyle temas halinde olmalarına yani hatırlayabilmelerine bağlıdır. Tecrübelerin, ortak değerlerin, kimlik bilgilerinin nesilden nesile aktarılmasını sağlayarak bu hatırlamayı gerçekleştirecek olan, bireylerin ve grupların ömürlerini aşan ve süreklilik arz eden bu hatırlama aracı toplumun kültürel belleğidir. Kültürel bellek, topluma ait ortak bir anlam dünyası kurarak toplumsal ve zamansal boyutta toplumun üyelerini birbirine bağlar ve toplum üyelerinde biz bilincinin oluşmasını sağlamaktadır. Bu bağlayıcı yapının temel prensibi “tekrarlama”dır. Tekrarlar sayesinde belleğin kalıcılığı sağlanabilmekte ve belleğin aktarılması mümkün olabilmektedir. Kültürel bellek dünü bugüne aktarmaktadır ancak değişen koşullar çerçevesinde yorumlanarak yeniden üretilmektedir. Kültürel belleğin aktarılması biyolojik yolla mümkün değildir ancak kültürel yollarla sağlanabilmektedir (Assmann, 2001, s. 21, 91). Bu kültürel aktarım yollarının en köklü ve en etkili olanlarından birisi müzikal pratiklerdir. Her toplumun müzikal pratikleri çalgısı, dansı, şarkısı, giyimi kuşamıyla o topluma özgüdür. Müziğin yapılış tarzı, beraberindeki pratikler, müziğe yüklenen anlamlar, toplumsal işlevler bakımından farklılık gösterse de müzikal pratikler içinde üretildiği toplumun belleğini taşıyor olması ve kültürel belleğin devamlılığına katkıda bulunuyor olması bakımından aynı işlevi yerine getirmektedir. Müzikal pratikler kültürel aktarımı mümkün kılan “şiiirsel biçim, ritüel sunuş ve toplumsal katılım” koşullarını sağlamaktadır (Assmannn, 2001, s. 60). Şiiirsel biçim ve ritüel sunuş özellikleriyle hatırlamayı kolaylaştıran bir yapıya sahip olan müzikal pratikler ortak duygu ve düşüncelerin paylaşılmasını, insanlar arasında sosyal etkileşimin kurulmasını sağlayarak toplumda bütünleşmeye katkıda bulunmaktadır. Müzikal pratikler aracılığıyla insanlar içinde bulundukları topluma aidiyet oluşturmaktadırlar. Müzikal pratikler geçmişi tekrar tekrar canlandırarak, kuşaktan kuşağa aktararak kültürel belleğin oluşumunda, devamlılığında ve yeniden üretiminde önemli bir görevi yerine getirmektedir.

Türkiye, müzik ve müzikal pratikler açısından oldukça zengindir. Her bölgenin kendine özgü köklü müzikal pratikleri o bölgenin coğrafi özelliklerini, tarihini, yaşam tarzını, ortak duygu ve düşüncelerini, değerlerini yansıtmaktadır. Zaman içerisinde modernleşmenin etkisiyle yerel müzikal pratiklerin kültürel bellek işlevlerinde ve etkinliğinde değişimler meydana gelse de kültürel belleğin aktarılmasında az veya çok rol oynamaktadır.

Bu çalışma Bursa'nın dağ ilçeleri ve civarında görülen yerel müzikal pratiklerden birisi olan bakır çalma geleneğini konu edinmektedir. Bakır çalma geleneği kadınlar tarafından icra edilmesi yönüyle özel bir konuma sahiptir. Bursa dağ ilçelerindeki kadınlar geçmişten bu yana bilhassa evlilik, sünnet düğünleri gibi geçiş dönemleri ritüellerinde veya eğlenmek amacıyla bir araya geldiklerinde yöreye özgü geleneksel müziklerini icra etmektedirler. Kadınlar müzikal pratiklerini icra ederken enstrüman olarak bir mutfak eşyası olan bakırı ve bir ritim aracı olarak Anadolu'nun pek çok bölgesinde rastlanıldığı şekilde yine bir mutfak eşyası olan tahta kaşıkları kullanmaktadır. Bakır sesi, bakır türküleri, kaşığın ritmi, kadınlara özgü dansların bir bileşimi olan bakır çalma geleneği çok yönlü bir kültürel pratiktir. Bakır çalma geleneğinin çok yönlü oluşu, geçmişten günümüze belli bir düzen içinde tekrarlanması kültürel belleğin devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Bakır çalma geleneği pek çok yerel müzikal pratik gibi kuşaktan kuşağa duygu, düşünce, değer ve bilgi aktarımını sağlayan, kültürel belleğin önemli taşıyıcılarından birisidir. Ne var ki modernleşmenin etkisiyle toplumsal yapı değiştikçe modern yaşam tarzına uyum sağlayamayan gelenekler ve ritüellerde yaşandığı gibi bakır çalma geleneğinde de bir takım değişim ve dönüşümler meydana gelmektedir.

Bu çalışmada Bursa dağ ilçelerinde kadınların geçmişten bu yana sürdürdüğü bakır çalma geleneğinin kültürel bellek taşıyıcısı olarak mahiyeti, bileşenleri ve işlevleri ele alınmaktadır. Katılımcıların verdiği bilgiler doğrultusunda günümüzde canlılığını yitirmiş olduğu anlaşılan bakır çalma geleneğindeki değişim ve dönüşüme yer verilmektedir. Bakır çalma geleneğindeki değişimin kültürel bellek işlevlerine etkisi üzerinde durulmaktadır. Kadınların hangi duygu ve düşüncelerle bakır çalma pratiklerini gerçekleştirdikleri ve bakır çalma geleneğine nasıl bir anlam yükledikleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı Bursa'nın dağ ilçeleri (Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık, Keles) ve civarında kadınlara özgü bir yerel müzikal pratik olan bakır çalma geleneğinin geçmişten günümüze kültürel belleğin oluşumunda, aktarımında ve yeniden üretimindeki işlevini ortaya koymaktır. Çalışmada geçmişten günümüze toplumsal değişme neticesinde bakır çalma geleneğinin özelliklerinde ve buna bağlı olarak kültürel bellek işlevlerinde meydana gelen değişiklikler kadınların gözünden, onların deneyimleri, bilgileri, duygu ve düşüncelerinden hareketle keşfedilmeye çalışılacaktır. Bakır çalma geleneğinin kadınlar için ne ifade ettiği, onların yaşamındaki rolü ve önemi de anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca belli bir topluluğun yüzyıllar boyunca günümüze taşıdığı kültürel mirasına ilişkin yazılı bir kayıt oluşturmayı amaçlamakla beraber bu çalışmanın kültürel birikimin uygulamalarla korunarak devam ettirilmesi yönünde atılacak adımlara zemin oluşturması beklenmektedir.

Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınlara ait yerel müzikal pratiklerin kültürel belleğin devamlılığındaki rolü ve önemine dair doğrudan yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Literatür incelendiğinde tezin konusuna en yakın bulgular Hale Yamaner'in Batı Anadolu'da Muğla, Aydın, İzmir, Balıkesir, Bursa ve Çanakkale illerini kapsayan alan araştırmasına dayalı Batı Anadolu'da Yörük Müziği ve Kadın İcraları (2012) adlı doktora tezinde bulunmaktadır. Bu tezde Batı Anadolu'da yörüklerin müzik geleneği ve bu gelenek içinde kadın icraları ele alınmıştır. Kadın icraları arasında bakır çalma pratiklerine de yer verilmiştir. Okdan Batı Anadolu'da kadınların icra ettiği türküler ve ezgileri tespit ederek derleme çalışmaları yapmıştır. Zaman içerisinde kadın icralarının değişimini neden ve sonuçlarıyla birlikte ele almıştır. Okdan'ın tezindeki bulgular bakır çalma geleneğinin değişim seyrine ilişkin elde ettiğimiz güncel verilerle kıyaslama imkanı vermesi bakımından oldukça önemlidir.

Bakır çalma geleneğine benzer şekilde Türkiye'nin diğer bölgelerinde de kadınlara ait müzikal gelenekler mevcuttur. Bu müzikal geleneklerin de modernleşmenin etkisiyle unutulma tehlikesiyle karşı karşıya olmaları bakımından bakır çalma geleneğiyle aynı kaderi paylaştıkları görülmektedir. Kültürel belleğin devamlılığında önemli rolleri olan yerel müzikal pratikler üzerine yapılmış bazı önemli çalışmalar arasında Teke

yöresinde kadınlar tarafından icra edilen, unutulmaya yüz tutmuş yerel müzikal pratiklerden birisi olan delbekçilik geleneğini konu edinen Aslı Büyükokutan'ın "Geleneğin Süzgecinde Delbekçi Kadınlar" (2014) adlı makalesi ve Fikriye Kocabıyık'ın TÜBİTAK'ın desteklediği Teke Yöresinde Delbekçi Kadınlar (2021) adlı yüksek lisans tezi yer almaktadır. Bir diğer çalışma ise E. Şirin Özgün'ün İstanbul, İnegöl, Akşehir ve Iğın'da yapılmış bir saha araştırmasını konu edinen "Anadolu Ve Çevresinde Tefçi Kadınlar Geleneği" (2006) adlı makalesidir. Özlem Doğuş Varlı'nın Kültürel Kimliğin Değişim Oluşum Süreci-Sürecin Kadın Kimliği ve Müziğine Yansıması: Afyon, Trabzon, Kıbrıs, İstanbul Örneklemeleri (2007) adlı doktora tezi, Selda Öztürk'ün Kadın Kimliği Bağlamında Kültürel Bellek ve Van Merkezdeki Kadın Dengbejliği Yansımaları (2012) adlı yüksek lisans tezi, Yedigöller Sude Altay'ın Edirne, Elazığ, Fethiye, Sivas illerini kapsayan Kadın Kimliği Ve Halk Kültürü İçerisinde Kadının Müzikal İfade Biçimleri (2014) adlı yüksek lisans tezi kadınların ürettiği müzikler ile kültürün devamlılığı arasındaki ilişkiyi konu edinen önemli çalışmalar arasındadır. Literatürde öznesi kadınlar olmayan davul zurna pratiklerini konu edinen ancak kültürel bellek ve müzikal pratikler arasında kurduğu ilişki bakımından önem arz eden bir başka çalışma ise Göktürk Erdoğan'ın Kentleşme Süreci Bağlamında Sivas'ta Davul Zurna Pratikleri (2018) adlı doktora tezidir. Son olarak bakır çalma geleneğine ilişkin bilgiler içeren önemli bir projeye de değinmek gerekmektedir. Bursa Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki Bursa Araştırmaları Merkezi'nin Bursa'nın köylerinde yürüttüğü *Somut Olmayan Kültüre Miras Projesi* Bursa'nın kültürel belleğin devamlılığını sağlamaya yönelik kıymetli bir bellek çalışmasıdır.

Literatürde görüldüğü üzere kültürel bellek ve müzikal pratikler ilişkisini ya da kadınlar tarafından üretilmiş ve halihazırda sürdürülen yerel müzikal pratiklerin kültürel bellek taşıyıcısı olarak mahiyetini, işlevlerini konu alan çalışmaların az sayıda olduğu görülmüştür. Yerel müzikal pratiklerin kültürel belleğin devamlılığını nasıl sağladığı ve bu bağlamda kadınların nasıl bir rol oynadığını ortaya koyan bu çalışma ile literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınların icra ettiği müzikal pratiklerden birisi olan bakır çalma geleneğinin kültürel belleğin oluşumuna, devamlılığına, yeniden üretilmesine

sağladığı katkıyı, sosyal ve kültürel değişimlerden nasıl etkilendiğini bakır çalma geleneğini yöredeki kadınların gözünden, onların değerleri, deneyimleri, bilgileri, duygu ve düşüncelerinden yola çıkarak keşfetmeyi ve anlamayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bunun sebebi nitel araştırma yönteminin toplumsal olanın bilgisini katılımcıların ifadelerine başvurarak, olabildiğince detaylı bir şekilde elde etmesidir. Nitel araştırma yöntemi katılımcıların sosyal gerçekliği algılayış tarzlarının dikkate alındığı bir yöntemdir. (Kümbetoğlu, 2021, s. 38). Bu çalışmaya konu edilen müzikal pratiklerin kültürel bellek ile ilişkisini ortaya koyabilmek için nitel yöntemin fenomenolojik deseni tercih edilmiştir. Fenomenolojik desen, hakkında derinlemesine bilgiye sahip olmadığımız bir sosyal olguyu, bu sosyal olguyu deneyimlemiş katılımcıların duygu, düşünce ve deneyimlerinden yola çıkarak anlama veya açıklama tarzıdır (Creswell, 2021, s. 18; Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 66).

Araştırma grubu belirlenirken fenomenolojik desene uygun olacak şekilde amaçlı çalışma grubu tekniği kullanılmıştır. Amaçlı çalışma grubu tekniği çalışmanın amacına uygun ölçütlerin önceden belirlendiği ve çalışma grubunun bu ölçüte göre seçildiği yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 120). Bu doğrultuda öncelikle amatör veya profesyonel olarak bakır çalabilen kadınlar, ikinci olarak bakır oyunlarını iyi oynayabilen kadınlar, üçüncü olarak da bakır çalma geleneğine ilişkin bilgi verebilecek erkek katılımcılar olmak üzere 17 kişi araştırmaya dahil edilmiştir. Katılımcılara ulaşmada amaçlı çalışma grubu tekniği kullanılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan temel veri toplama aracı görüşmedir. Görüşme aracılığıyla katılımcıların bakış açıları, deneyimleri, niyetleri; görüşme esnasındaki jest ve mimiklerinden de tutumları anlaşılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 128). Görüşmelerde açık uçlu sorular içeren yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler sınırlı bir zaman dilimi içerisinde sistematik bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 130). Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler veri doygunluğu esasına dayalı olarak Haziran 2022 ve Eylül 2022 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Görüşmeler genellikle katılımcıların evlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların izni alınarak görsel, işitsel kayıtlar yapılmıştır. Araştırmada kullanılan bir diğer veri toplama aracı ise bakır çalma pratiklerinin icra edildiği kına veya bakır gecelerinde yapılan gözlemler olmuştur. Bu eğlencelere katılımcıların daveti üzerine gidilmiştir.

Sahadan elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmış olup tema ve kategorilerin oluşturulmasında NVivo12 programından faydalanılmıştır.

1.4 Araştırma Grubu

Araştırma grubu çalışmanın amacına uygun olacak şekilde belirlenmiştir. Öncelikle bakır çalma geleneğinin uzman taşıyıcıları olan bakırcı kadınlarla görüşülmüştür. İkisi mahalli sanatçı olmak üzere farklı düzeylerde bakır çalabilen 11 kadın ile kişisel görüşme yapılmıştır. Bakır çalabilen katılımcılardan ikisi profesyonel olarak kadın eğlencelerine davet edilmektedir. Diğer katılımcılar ise eş, dost, akraba arasındaki organizasyonlarda bakır çalmaktadır. Görüşme yapılan diğer katılımcılardan 4' kendi yaşadıkları köyün veya ilçenin oyunlarını oynayabilen kadınlardır. Araştırmanın öznesi her ne kadar kadınlar olsa da dağ ilçelerindeki müzikal pratiklere dair araştırmalarda yer almış, dağ yöresini iyi tanıyan mahalli sanatçı Cengiz Bütün'n bilgi ve deneyimlerine başvurulmuştur. Kına düğün geleneklerini yaşatma ve tanıtma faaliyetleri yürüten derneklerden birisi olan Kocakovacık Köyü Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin başkanı ile görüşülmüştür. Araştırma grubunun yaşları 37-78 yaş arasında değişmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Bellek ve Bellek Teorileri

Felsefe tarihi boyunca bir çok filozof bellek kavramı üzerinde durmuştur. Bellek kavramı edebiyat ve sözlü tarih alanındaki çalışmalarda, akabinde ise bilişsel psikoloji alanında ele alınmıştır. Günümüzde ise sosyal bilimler alanında bellek üzerine çok sayıda araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bellek çalışmalarında önemli bir yere sahip olan Pierre Nora (2006) bellek konusuna ilgi duyulmasını artık bellekten geriye fazla bir şeyin kalmamış olmasına dayandırmaktadır. Belleğin çöküşünün sebepleri arasında ise “küreselleşme, demokratikleşme, kitleselleşme, medyatikleşme” süreçlerini sıralamaktadır (s. 17-18). Connerton (2018) ise bellek konusuna yönelişi modernitenin unutkanlık sorununa bağlamaktadır (s. 11).

Her disiplinin bellek konusuna yaklaşımı doğal olarak farklıdır. Felsefe ve psikoloji belleğin bireysel yanını; sosyoloji toplumsal yanını vurgularken tarih ve antropoloji ise kültürel yanına vurgu yapmaktadır (Boyer, 2021, s. 1-3). Bu doğrultuda genel olarak bireysel, toplumsal ve kültürel olmak üzere üç farklı bellek yaklaşımı söz konusudur. Literatüre bakıldığında uzunca bir dönem bireysel bellek yaklaşımının hakim olduğu görülmektedir. 20. yüzyılda Fransız toplumbilimci Maurice Halbwachs kolektif bellek teorisiyle hafızanın toplumsal boyutunu vurgulamıştır. Akabinde bireysel ve toplumsal yaklaşımların eksik kaldığı hususları açıklayabilmek üzere Jan Assman’ın ortaya koyduğu kültürel bellek teorisiyle de belleğin kültürel boyutlarının tartışılmaya başlandığı görülmektedir (İlhan, 2018, s. 11-13, 44). Bireysel bellek yaklaşımı belleğin sadece zihinsel bir süreç olarak görüldüğü, bireyin anılarına dayalı bir hatırlama modelinden söz ederken; kolektif bellek yaklaşımı bir toplulukta oluşan anılara dayalı bir hatırlama modeli ortaya koymaktadır. Bireysel ve kolektif yaklaşımda belleğin ömrü bireyin veya grubun ömrü ile sınırlıdır. Fakat kültürel bellek yaklaşımı ise bireyin ve grubun ömrünü aşan ‘gelenek’ kavramını açıklamayı amaçlamaktadır (İlhan, 2018, s. 23-24, 28-29).

2.1.1 Bellek

Bellek kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında işaret, alamet manasındaki “bel” kelimesinden türemiştir. “Bel” kökünden bellemek ve bellek kelimeleri oluşmuştur. “Bellemek” ezberlemek, öğrenmek manasına gelmektedir. Bellek kelimesinin eş anlamlısı hafıza kelimesidir (Gülensoy, 2007, s. 130). Hafıza ise Arapça kökenli bir kelime olup ezberleme, saklama anlamına gelen hıfz kelimesinden türemiştir. Hafıza tecrübe edilenleri, işitilenleri, öğrenilenleri saklama kuvveti, becerisidir (Devellioğlu, 1959). TDK (2011) Sözlüğünde ise bellek bireyin yaşadıklarını, öğrendiklerini, bütün bunların geçmişle olan bağıını bilinçli bir biçimde “zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza” şeklinde tanımlanmaktadır. Bellek kelimesinin İngilizce karşılığı memory, Fransızca karşılığı ise memoire’ dir.

Psikolojinin en önemli inceleme konularından birisi olması nedeniyle belleğin psikoloji disiplindeki karşılığını da ifade etmek gerekmektedir. Bellek “kodlama, depolama, ara-bul geriye getir” olmak üzere üç aşamadan oluşan bir süreçtir. Kodlamada uyarıcılar belleğe kaydedilebilecek bir veriye dönüşmekte, depolama aşamasında kodlanan bilgiler muhafaza edilmekte, ara-bul geri getir aşamasında bilgiye ihtiyaç duyulduğunda bilgi aranıp bulunarak ortaya çıkarılmaktadır (Cüceloğlu, 2008, s. 170,198). Bellek araştırmaları psikolojide algılama, öğrenme, hatırlama, unutma, geri getirme gibi zihinsel süreçleri ele almaktadır. Bellek zihinsel bir süreçtir, doğrudan gözlemlemek mümkün değildir ancak davranışlara bakılarak gözlemlenebilmektedir (Özarpınar, 2009, s. 11). Belleğin ne olduğunu genel olarak ortaya koyduktan sonra belleğin işlevlerine de değinmek gerekmektedir. İnsanoğlu bellek sayesinde öncelikle öğrendiği her şeyi yeni baştan öğrenmek durumunda kalmamış, on binlerce yıldır kuşaktan kuşağa aktarılan bir bilgi birikimi ile tehlikelerden korunarak hayatta kalabilmiş ve bugünkü potansiyeline ulaşabilmiştir. Tüm bu aktarımı ve sürekliliği sağlayan dili ve kültürü geliştirebilmiştir (Cüceloğlu, 2008, s.169). Bu bağlamda Antik Çağ’dan itibaren pek çok düşünür, insanı anlamaya çalışırken insan için hayati bir öneme sahip olan hatırlama ve bellek süreçlerinin üzerinde durmuştur (Karaarslan, 2021, s. 30). Dilin, kültürün ve toplumların inşasında büyük rolü olan bellek doğaldır ki biyolojinin, psikolojinin bir inceleme alanı olmaktan çıkıp sosyolojinin, antropolojinin, tarihin ve başka bilimlerin de çalışma ihtiyacı hissettiği bir konu haline gelmiştir.

2.1.2 Tarihsel süreçte bellek

Batı geleneğinde “bellek sanatı” (ars memoriae/ memorativa) kavramının önemli bir yeri vardır. Bu kavramı ilk ortaya atan kişi M.Ö. 6. yüzyılda yaşayan Simonides adlı bir Yunan şair olmuştur. Antik Çağ’da bellek sanatı üzerine yazılmış en önemli metin ise M.Ö. 1. yüzyılda Cicero’nun kaleme aldığı *Rhetorica ad Herrenium* adlı eseridir. Buradaki bellek kavramı bireysel bir bellek anlayışını yansıtmaktadır (Assmann, 2001, s. 33).

Bellek ve hatırlama üzerine düşüncelere ilk olarak felsefe tarihinin İlk Çağ filozoflarından Sokrates ve Platon’da rastlanmaktadır. Hatırlama ve bellek onların bilgi kuramlarının temelini oluşturmaktadır. Platon’un Menon diyalogunda Sokrates araştırma ve öğrenmenin ‘belirsiz hatırlayıştan’ başka bir şey olmadığını, aslında öğrendiğimizi sandığımız her şeyin bilgisine hatırlamak suretiyle ulaştığımızı ifade etmektedir (Platon, 2014, s. 163). Platon bu konudaki görüşlerine ruh üzerine tartışmalar içeren Phaidon diyalogunda da yer vermektedir. Ona göre ruhlar insan şekline bürünmeden önce düşünme yetisine ve gerçekliğin bilgisine yani ideaların bilgisine sahiptir. Dünyada öğrenilenler ise daha önce öğrendiği bilgileri unutan ruhun, ideaların nesneler dünyasındaki kopyalarını gördüğünde anımsamasından (anamnesis) ibarettir (Platon, 2017, s. 109-116; Cevizci, 2018, s. 99-100). Platon’un öğrencisi Aristoteles de bellek üzerine düşüncelerini *De Memoria et Reminiscentia* (Hafıza ve Anımsayış) adlı eserinde kaleme almıştır. Aristoteles belleği zaman kavramıyla ilişkilendirmektedir. Aristoteles’in deyimiyile “Hafıza geçmiştir”. Bellek geçmişte yaşananlardan ve algılardan oluşmaktadır (Ricoeur, 2012, s. 34-35). Gerçekliğin bilgisinin idealar dünyasına ait olduğunu düşünen Platon’un aksine Aristoteles belleği duyular ve algılar ile ilişkilendirmektedir. Orta Çağ filozoflarından Augustinus da bellek üzerine görüşler ortaya koymuştur. *İtiraflar* adlı eserinde yer verdiği (özellikle 8-16. bölümlerde) bellek kavramının insana bahsedilmiş, uçsuz bucaksız, sonsuz derinliği olan önemli bir yeti olarak nitelendirirken hakikati de belleğinde bulduğunu ifade etmiştir. Belleği düşüncelerin, algıların, imgelerin, duyguların, anıların depolandığı geniş bir hazine olarak görmektedir. Büyük ve gizemli bir mağaraya benzettiği bellek gerektiğinde veya istendiğinde kaydettiklerini bulup getirebilmektedir. Augustinus, Platon’a benzer şekilde öğrenme gerçekleşmeden önce bilgilerin belleğinde olduğunu ama bunlardan bazılarının tıpkı mağaranın derinliklerinde karanlığa itilmiş, fark edilmeyen bilgiler olduğunu ifade etmiştir

(Augustinus, çev. 2010, s. 18, 302-312). John Locke, David Hume, Jean Jack Rousseau, Gottfried Wilhelm Leibniz ise bellek üzerine çalışmalar yapan Yeni Çağ filozoflarıdır (Karaarslan, 2021, s. 32) John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde meşhur ‘tabula rasa’ benzetmesiyle insanın doğuştan zihninde hiçbir şey bulunmadığını ve öğrenmenin sonradan deneyim yoluyla elde edildiğini belirtmiştir. Leibniz de Locke’nin ideaları ve metafiziği reddeden görüşlerini eleştirmiş, *İnsan Anlığı Üzerine Yeni Denemeler* adlı eserinde insanın zihninde bulunan doğuştan verilerin zaman içerisinde açık seçik, bilinir hale geldiğini belirtmiştir (Kahveci, 2004, s. 170). Bellek üzerinde belki de en fazla duran filozoflardan birisi de Henri Bergson’dur. *Madde ve Bellek* adlı eserinde hafıza konusuna ilişkin görüşlerini ortaya koyan Bergson’a göre iki tür bellekten söz edilebilir: Birincisi hayal eden, yaşananları doğal bir zorunlulukla imge anılar biçiminde kaydederek, geçmiş biriktiren bellek; diğeri ise yeniden düzenleyen, tekrarlayan, alışkanlık haline gelen, kendisini bedende ve eylemde gösteren şimdiki zaman içerisinde ve sadece geleceğe bakan bir bellek. Bergson (2007) oluşçu bakış açısıyla belleğin devingen bir yapısı olduğunu, belleğin geçmişte kalmış anılardan ibaret olmadığını, geçmiş zamanı şimdiki zamanın içine katmakta olduğunu ifade etmektedir (s. 54, 61-63). Felsefe tarihinde görüldüğü üzere burada yer verdiklerimizle sınırlı olmamakla birlikte bellek konusu pek çok düşünürün ilgi alanına girmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise bellek psikoloji alanının en önemli araştırma konuları arasında yer almıştır. Bellek hakkındaki ilk deneysel çalışmalar Ebbinghaus, Galton, Ribot gibi bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud ‘bilinç dışı’ kavramıyla, öğrencisi Carl Jung ise ‘kolektif bilinç dışı’ kavramıyla kişilerin belleğinde kayıtlı olanların davranışları üzerindeki etkilerini ortaya koyarken kuramlarının temelinde bellek konusunun olduğu görülebilmektedir (Williams ve Conway, 2021, s. 44).

Buraya kadar tarihsel süreçte bellek kavramının nasıl ele alındığını ortaya koymaya çalıştık. Gerek filozoflar gerekse psikologların belleği bireysel düzlemde ele aldıkları görülmektedir. Bundan sonraki iki bölümde araştırmamızın konusu belleği sosyal ve kültürel boyutlarıyla ele almamızı gerektirdiğinden sosyoloji ve kültürel bağlamdaki teorilere daha detaylı yer verilecektir.

2.1.3 Toplumsal bağlamda bellek

Belleği toplumsal bağlamda ele alan sosyologlar, bellek ve hatırlama sürecinin ancak bir topluluk (grup, toplum) içinde mümkün olacağını, bireyin farklı gruplara dahil oldukça ya da gruptan uzaklaştıkça anıların yavaş yavaş unutulacağını savunmaktadırlar. Bireysel, zihinsel görülebilecek süreçlerin toplumdan bağımsız bir biçimde açıklanamayacağını düşünmektedirler. Bu nedenle toplumsal bellek ya da kolektif bellek kavramlarını ortaya koymaktadırlar (İlhan, 2018, s. 44). Bellek genelde bireysel bir yeti olarak düşünülmesine rağmen başta Halbwachs olmak üzere, E. Shils, Z. Bauman, P. Nora, T. Ranger, R. Boyers, D. Lowenthal, P. Wright ve F. Haug gibi düşünürler kolektif veya toplumsal belleğin var olduğu inancını taşımaktadır (Connerton, 2019, s. 7). Toplumsal bellek çalışmaları denildiğinde ilk akla gelen sosyal bilimci Fransız sosyolog Maurice Halbwachs'tur. Halbwachs belleğin psikolojik ya da bireysel yaklaşımla ele alınmasını eleştirerek kavramın toplumsal boyutuyla ele alınması gerektiğini savunmuştur. Toplumsal bellek konusundaki düşüncelerine yer verdiği iki önemli eseri *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* (Les cadres sociaux de la mémoire) ve *Kolektif Bellektir* (La mémoire collective). Lisede Henri Bergson'un, daha sonraki yıllarda da Durkheim'in öğrencisi olmuştur. Halbwachs Bergson'un devingen, geçmişi şimdiki zamanda barındıran bellek felsefesinden ve Durkheim'in çalışmalarından, bilhassa kolektif bilinç kuramından etkilenmiştir (Halbwachs, 2022, s. 9-13).

2.1.3.1 Kolektif bellek-Maurice Halbwachs

Halbwachs (2022) toplumsal olguların psikolojik veya fizyolojik açıklamalara indirgenemeyeceğini, toplumsal olanın ancak toplumsal olanla açıklanabileceğini savunan Durkheim ekolünü benimsemiştir (s. 12). Halbwachs eserlerinde belleğin toplumsal koşullara bağlı olduğu tezini savunmuştur. Belleğin fizyolojik, nörolojik, psikolojik bir mesele olarak ele alınamayacağını, belleğin oluşması ve muhafazasının tamamen toplumsal çerçeveye bağlı süreçler olduğunu vurgulamaktadır (Asmann, 2001, s. 39). Bireyin mutlak yalnızlık içerisinde bir bellek oluşturamayacağını, belleğin sosyalleşme sürecinde oluştuğunu eserlerinde ifade etmektedir. Halbwachs'a göre her bireyin kendine ait bir belleği olsa dahi bu bellek toplumsal çerçeveler tarafından belirlenmektedir (Asmann, 2001, s. 40). Halbwachs (2019) bellek konusunda bireysel ve kolektif olmak üzere bir ayrıma gider. Bunlardan bireysel olanı

dahili, kolektif olanı ise harici bellek olarak nitelendirmektedir (s. 65). Halbwachs (2022) *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* adlı eserinde Durkheim'in düşüncelerinden hareketle rüyaların dahi tüm malzemesinin bellekten geldiğini ifade etmiştir. Ona göre rüya her ne kadar bireysel, zihinsel görünse de toplumsal bağlamda analiz edilmelidir. Halbwachs geçmiş yaşantıların bellekte bireysel olarak muhafaza edilmediğini, geçmişin şimdi de bireyin içinde bulunduğu gruplara ait toplumsal çerçevelere göre yeniden inşa edildiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Onun ifadesiyle toplumsal olan "bireyselliği oluşturan şeyin kalbine izini" bırakmıştır (s. 12-13, 21). Bir gerçeğin toplumsal bellekte yer edinebilmesi için Assmann'ın hatırlama figürleri olarak adlandırdığı, Halbwachs'ın hatırlama görüntüleri şeklinde ifade ettiği şeylere ihtiyaç vardır. Bu figürler üç özellik bakımından ele alınabilir. Bunlar zamana ve mekana bağlılık, gruba bağlılık ve belleğin yeniden kurulabilme özelliğidir (Assmann, 2001, s. 42-46). Belli mekanlarda somutlaşan, ortak zamanları yansıtan hatırlama içeriklerinden oluşan toplumsal bellek gerçek ve yaşayan bir topluluğun duygu ve değer yüklü etkileşimlerini içinde barındırmaktadır. (Assmann, 2001, s. 42-43). Ayrıca Blumenberg'in "Hatırlamanın saf gerçekliği diye bir şey yoktur" şeklinde ifade ettiği gibi hiçbir bellek geçmişi olduğu gibi koruyamaz. Bu nedenle hatırlama figürleri aracılığıyla geçmiş yeniden kurulmaktadır (Assmann, 2001, s. 44).

Halbwachs'a (2022) göre toplum farklı grupların birleşiminden meydana gelmektedir. Gruplara ait toplumsal çerçeveler grupların kendine özgü kolektif belleğidir. Yaşamı boyunca farklı gruplarda yer alan bireyler bu grupların kolektif belleklerinden farklı düzeylerde beslenerek eşsiz bireysel belleklere sahip olurlar. (s. 14) Bireyler bu gruplarla etkileşimlerini devam ettirdiği sürece bellek canlılığını korur, etkileşim durduğunda ise unutma ortaya çıkar (Assmann, 2001, s. 41). Halbwachs (2019) grup içi etkileşimin hatırlama-unutma süreçleri üzerindeki etkisini şu sözlerle anlatmaktadır:

Her grubun kendisi için önemli hatıraları belli bir süre canlı tuttuğu orijinal bir kolektif belleği vardır ve grup ne kadar küçülürse grup üyelerinin olaylara ilgisi o denli artar. Büyük bir kentte kendini unutturmak kolayken bir köyde yaşayanlar daima birbirlerini gözlemler ve gruplarının belleği, üyelerinden her birine dair olaylar ve hareketlerden erişebildiği her şeyi asıllarına sadık olarak kaydeder çünkü bu olay ve hareketler tüm bu küçük topluluk üzerinde etki ederler ve onun değişmesine katkıda bulunur. Bunun gibi çevrelerde bireyler müştereken düşünür ve hatırlarlar. Elbette her birinin kendi bakış açısı vardır ama bu bakış açısı diğerlerinininkilerle o kadar yakın ilişki ve uyum içindedir ki eğer bir kişinin hatıralarının biçimi

bozulursa söz konusu kişinin onları düzeltmek için başkalarının bakış açısından bakması yeterli olur. (s. 96)

Kişinin anılarını kendi zihninde aramasına lüzum yoktur. Anılar kişiye dışarıdan gelmektedir. Anıların hatırlanması bireysel, zihinsel bir süreç olarak görülmemelidir zira hatırlama sosyal çevrenin (ana baba, arkadaş veya başka insanlar) yardımıyla gerçekleşmektedir (Halbwachs, 2022, s. 16-17). Halbwachs’a (2019) göre birey hatırlamak için öncelikle kendi tanıklığına daha sonra başkalarının tanıklığına başvurmaktadır. Halbwachs anılarımızın kolektif olduğunu, tek tanığı biz olsak dahi bize başkaları tarafından hatırlatıldığını, asla yalnız olmadığımızı, içimizde bir grup insanı taşıdığımızı ifade etmektedir (s. 29-30). Bireyler yaşamları süresince toplumun ihtiyacına bağlı olarak oluşan çeşitli grupların- aile, dinsel gruplar, toplumsal sınıflar- içinde bulunurlar. Farklı gruplara dahil oldukça zaman içerisinde koşullar değiştikçe anılarını veya “kendi geçmişlerini yeniden üretirler” (Halbwachs, 2022, s. 358). Anılar her ne kadar kişisel olsa da tüm anılar kişiler, mekanlar gruplar, tarihler, dil biçimleri, fikirler ile yani toplumun maddi manevi öğeleriyle etkileşim içerisinde (Halbwachs, 2022, s. 64). Ayrıca “anılar bir geçmiştir, uzaktan yeniden hatırladığımız şekli ile değil, şimdinin gerçekleştiği sırada vuku bulduğu şekli ile bir geçmiştir” (Halbwachs, 2022, s. 23). Bir toplum varlığını ancak güçlü kolektif inançlara, geleneklere ve anılara sahip ise sürdürebilir. Toplumların koşulları ve ihtiyaçları değiştikçe yerine yenilerini koyması gerekmektedir (Halbwachs, 2022, s. 364). Halbwachs’ın (2022) deyişiyle “geleneklerin yerini yalnızca gelenekler alabilir” (s. 361).

Toplumların gelenekler karşısındaki tutumları farklı olabilir. Toplumlar bazen köklü geleneklerine sarılarak mevcut fikirleri reddetmeye, bazen de mevcut fikirlere ve uzlaşma dayalı olarak geleneklerini, anılarını unutmaya meyledebilir. Ancak bu ikisi arasında çoğu zaman bir uyum da gerçekleşebilir. Halbwachs (2022) köklü gelenekler ve şimdinin koşullarını yansıtan fikirler, uzlaşımlar arasındaki uyumun nasıl gerçekleştiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Gruplar ve kişiler zamanın içinde var olur ve izlerini belleklerde bırakırlar. Bu bağlamda aynı zamanda toplumun bir anısı olmayan bir toplumsal fikir de yoktur. Ama öte yandan toplum tamamen somut bir biçimde, hafızasında güçlü bir iz bırakmış şu figürü ya da şu olayı yeniden kavramaya çalışır. Her kişilik ve her tarihsel olay bu hafızaya girdiği anda bir öğretiye, bir nosyona, bir sembole aktarılır, bir anlam kazanır, toplumun fikir sisteminde bir unsur haline gelir. Geleneklerin ve mevcut fikirlerin uyuşabilmesi böyle açıklanır; gerçekte mevcut fikirler

de gelenektir ve her biri aynı anda ve aynı şekilde, bir biçimde hız kazandıkları eski ya da yeni bir toplumsal yaşamı gerektirir. (s. 365)

Buradan hareketle, kolektif belleğin içeriğini oluşturan anılar, gelenekler, inançlar veya fikirlerden sadece bazıları mevcut çerçeveler bağlamında yeniden inşa edilerek varlıklarını devam ettirebilmektedir (Halbwachs, 2022, s. 365). Kolektif belleğin yani anıların dirençli olması grupların eski, mensuplarının sayısının çok olmasına bağlıdır. Anıların terk edilmesi veya farklı bir bakış açısıyla yeniden inşa edilmesi, aynı direnci gösterebilecek, eski değilse de geniş bir kolektif deneyimin ortaya çıkmasına bağlıdır (Halbwachs, 2022, s. 358-360).

Halbwachs (2022) *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri* eserinde anılar ile yaşlı bireylerin neden daha fazla ilgilenmekte olduklarına dair düşüncelerini de izah etmektedir. İlkel kabilelerde yaşlıların geleneklerin muhafızları olduğunu belirtmektedir. Ona göre bunun sebebi, yaşlıların bu gelenekleri önceden edinmiş olmaları değil, kendi yaşlıları ile görüşmeleri esnasında bu geleneklerin detaylarını açığa çıkartabilmeleri ve bunları aktarabilecek boş zamana sahip olmalarıdır. Yaşlılar geçmiş hazinesinin emanetçisi rolündedir, toplum onlara geçmişin izlerini koruma görevi vermiştir. Bu rolü en iyi şekilde yerine getirmeye çalışırlar, bu onlar için adeta bir prestij meselesidir (s. 141-142).

2.1.4 Kültürel bağlamda bellek

Kültürel bağlamda bellek konusunu açıklamaya geçmeden önce çalışmamızın da çerçevesini oluşturan kültür kavramına ilişkin bazı tanımları hatırlamak uygun olacaktır. Uzun bir tarihçesi olan kültür kavramı pek çok anlam içeren yüze yakın tanımı yapılabilecek bir kavramdır. Kültürü tanımlamak yerine onu tanıtmak gerekmektedir (Güvenç, 1994, s. 95; Haviland, 2008, s. 103). Kavram Latince “colere” kelimesinden türemiştir. “Colere” ekip biçmek anlamına gelmektedir. “Cultura” kelimesi de ekin anlamına gelmektedir. Kültür kavramı bilimsel alanda uygarlık, beşeri alanda eğitim sürecinin ürünü, estetik alanda güzel sanatlar, maddi alanda üretim, ekin, tarım, yetiştirme anlamında kullanılmaktadır (Güvenç, 1994, s. 96-97). Kültür kavramı o kadar kapsayıcıdır ki “belli bir toplumun belli bir evrim aşamasında, belli bir kentindeki bir üyesinin müzik yapma veya eleştirme yeteneğinden, bütün dünyada, tarihi çağlar boyunca yaşamış toplumların doğa ile ilişkilerinde gösterdikleri başarıların birikimli bileşkesine kadar birçok olgu” kültür olarak adlandırılabilir (Güvenç, 1994, s. 98). Bu konuda en bütüncül tanım Tylor tarafından yapılmıştır. Ona

göre “kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği(kazandığı) bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri, alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür” (Güvenç, 1994, s. 101). Haviland’a (2008) göre kültür, bireylerin davranışlarına yansıyan fikirler, değerler, algılardan oluşmaktadır. Bireylerin neyi neden yaptıkları hakkında bize bilgi vermektedir. Kültür toplumdaki bireyler tarafından paylaşılmakta ve toplumdaki bireylerin birbirlerini anlayabileceği biçimde davranışlar üretmektedir. Kültürler biyolojik kalıtım yoluyla aktarılmaz. Kültürler kuşaktan kuşağa aktarılmak suretiyle öğrenilmektedir (s. 102). Bütün kültürler insanların karşılaştığı problemleri çözmelerine yardım eden bir kılavuz gibidir. Kültürün sürekliliği o kültürü yaşayan insanların gereksinimlerini karşılayabiliyor olmasına bağlıdır. Bunun için kültür değişen koşullara ayak uydurabilmelidir (Haviland, 2008, s. 102). Kültür bütün toplum üyeleri tarafından paylaşılsa da tek biçimlilik göstermeyebilmektedir. En basitinden kadın erkek rollerinde farklılıklar gözlenebilmektedir (Haviland, 2008, s. 104). Terry Eagleton’a (2021) göre ise kültür kavramı dört anlamı içerisinde barındırmaktadır. Bunlar “sanatsal ve düşünsel eserler toplamı, ruhsal ve gelişim süreci, insanların yaşamlarına yön veren değerler, gelenekler, inançlar ve simgesel pratikler, bütün bir yaşam tarzı” (s. 15). Eagleton’a göre bir toplumun ürettiği müziği, dansı, şiiri; o topluma özgü yiyecek içecekler, ilgi duyulan sporlar, benimsenen inançlar o toplumun kültürünün kapsamındadır. Kültür toplumun atalarının milyonlarca kez yaptığı şeylerdir. Yıllarca sürdürülen gelenek, yaşam tarzı olmasının yanısıra kültür yenilikleri de içermektedir. T.S Eliot’a göre ise “bir topluma özgü bütün faaliyetler ve ilgi alanlarını” kapsamaktadır (Eagleton, 2021, s. 15-17). Kültüre ilişkin tanımlarda da görüldüğü üzere her toplum kendi kültürünün üreticisi ve aktarıcısıdır. Kültürün sürekliliğinin sağlanmasında hatırlamanın ve belleğin önemli bir yeri vardır. Bu noktada Halbwachs’ın kolektif bellek kuramını çözümleyerek, Halbwachs’ın görüşlerinden yola çıkarak belleği kültürel bağlamda ele alan Jan Assmann’ın düşünceleri önem arz etmektedir.

2.1.4.1 Jan Assmann-Kültürel bellek

Alman Mısırolog Jan Assmann (2001) son dönemlerde bellek üzerine yoğun çalışmalar yapılmasının sebebini üç nedene bağlamaktadır: Kayıt teknolojisinin gelişmesi ve insan belleği dışında bir arşivin oluşması, geçmişin tamamlanmış olduğu düşüncesiyle geçmiş kültürü anlamaya yönelik bir bakış açısının yaygınlaşması,

Almanya’da insanlık suçlarının işlendiği dönemin görgü tanıklarının gitgide azalmasıyla dönemin anılarının belleklerden kaybolmaya başlamasıdır (s. 16). Jan Assman (2001) Halbwachs’ın ‘toplumsal bellek’ kuramından hareketle belleği kültürel boyutuyla ele almayı amaçlamış ve ‘kültürel bellek’ modelini ortaya koymuştur (s. 40). Halbwachs daha önce de değinildiği gibi bireylerin hatırlamak için başkalarına ihtiyaç duyduğunu, belleğin toplumsal çerçeveleri olduğunu savunmuş, belleğe bireysel yaklaşılmasını yetersiz bulmuştur. Halbwachs’ın kolektif bellek yaklaşımında birey gruptan ayrıldığında ya da grubun üyeleri kalmadığında hatırlama son bulmakta, kolektif bellek ise unutulmaya mahkum olmaktadır (İlhan, 2018, s. 60-61). Halbuki insan aynı zamanda kültürel bir varlıktır. Kültür bireylerin ve grupların ömrüyle sınırlandırılmayacak bir devamlılığa sahiptir. Jan Assmann da tam bu noktada Halbwachs’ın kuramındaki eksikliği tamamlamak ve Halbwachs’ın kaldığı noktadan bellek konusunda kültürel alana bir geçiş sağlamak üzere kültürel bellek modelini ortaya koymuştur. Assmann’a göre (2001) Halbwachs, bir sosyolog olarak bellek ile grubun birbirine bağlı olduğu toplumsal bellek teorisini geliştirmiştir ancak bellek teorisini kültürle ilişkilendirerek genişletmeye cesaret edememiştir. Aslında teorisi kültürel bir analiz için oldukça elverişlidir. Bunu Halbwachs’ın şu sözlerinden anlamak mümkündür: “Geçmiş içinde bulunulan zamanın bağlamından ve anlam ihtiyacından doğan sosyal bir yapıdır. Geçmiş doğal olarak bulunmaz, kültürel bir varlıktır” (s. 50-51). Assmann’a göre Halbwachs’ın tezindeki eksiklik belleğin sonraki nesillere hangi araçlarla aktarılacağına kuramında değinmemiş olmasıdır. (İlhan, 2018, s. 60-61) Örneğin “yazı” bu araçlardan birisidir ve yazının toplumsal belleğin oluşmasındaki rolüne Halbwachs kuramında çok fazla yer vermemiştir (Assmann, 2001, s. 49).

Assmann (2001) Halbwachs’a benzer şekilde belleğin içsel bir olgu olarak görüldüğünü ancak belleğin içeriklerini, bu içeriklerin düzenlenmesini ve korunma süresini dış koşullar olarak ifade ettiği toplumsal ve kültürel koşulların belirlediğini ifade etmektedir. Bu dışsal koşullar şöyledir: 1-Mimetik Bellek (Taklit Belleği) 2-Nesneler Belleği 3-İletişimsel Bellek 4-Kültürel Bellek. Mimetik Bellek, günlük yaşamdaki davranışların, alışkanlıkların sürdürülmesini sağlayan bellektir. Bireyin etrafındaki nesnelerin, yaşadığı mekanların ona geçmişini hatırlatması, nesnelerin bir hatıraya dönüşmesi ise Nesneler Belleği kavramına karşılık gelmektedir. İletişimsel Bellek bireyin başkalarıyla etkileşimde kaldığı sürece oluşan bellektir. Maurice

Halbwachs'ın kolektif bellek teorisi bu kategoride yer almaktadır. Bahsedilen üç belleğin katkısıyla oluşan gelenekler, kültürel anlamın aktarılması ve canlandırılması anlamında kültürel bellek kapsamına girmektedir (s. 24-26).

Assmann (2001) “hatırlama, kimlik ve kültürel süreklilik arasındaki bağlantıyı” ele aldığı *Kültürel Bellek* eserinde “her kültürün bağlayıcı bir yapı” oluşturduğunu belirtmektedir. Bu yapı, ortak deneyimler, ortak bir anlam dünyası yaratarak hem insanları birbirine hem de geçmiş ile bugünü birbirine bağlamaktadır. Bu yapı sayesinde kimlik ve aidiyet olguları oluşmakta, insanların “biz” diyebilmesi mümkün olabilmektedir. Bu yapı “tekrarlama” prensibine dayanmaktadır. Tekrarlama vasıtasıyla kültürel unsurların unutulmasının önüne geçilebilmektedir (s. 21).

Assmann (2001) “kültürel bellek” ve “iletişimsel bellek” olmak üzere toplumsal belleğin iki farklı formu olduğunu belirtmektedir. Birincisi yazı kültürü olmayan toplumlarda da görülebilen “törenler, danslar, anlatılar, desenler, giysi, takı, dövmeler, yollar, resimler, mekanlar” vb. simgeler aracılığıyla gerçekleşen “kökenselel hatırlama”dır. İkincisi ise biyografik hatırlama ki bu hatırlama biçimi yakın geçmişte yaşananları hatırlamadır. Kökenselel hatırlama kültürel belleğin, biyografik hatırlama ise iletişimsel belleğin hatırlama tarzıdır. İletişimsel bellek gruba bağlı, belli bir kuşağa ait bellektir. Yakın geçmişte yaşanan hatıraları kapsamaktadır. Grup üyeleri vefat ettikçe zamanla kaybolmaktadır. Yani iletişimsel bellek takribi 3-4 kuşağı (80-100 yıl) kapsamaktadır. Kültürel bellek ise daha kalıcı olmaktadır. “İletişimsel olanın aksine kurumlaşmış bir bellek tekniği sorunudur. Kültürel bellek geçmişin belli noktalarına yönelir. Geçmiş onda da olduğu gibi kalamaz, daha çok anının bağlandığı sembolik figürlerde yoğunlaşır”. Bayramlar, ritüeller, efsaneler gibi. Bu ritüellerde geçmişle bağ kurulur ve grup kimlikleri pekişir. Kültürel bellek ile ilgili bir diğer husus onun için gerçek tarihin değil hatırlanan tarihin önemli olmasıdır (s. 54-56).

İletişimsel bellek ve kültürel bellek, sosyolojik olarak ele alındığında aralarındaki en önemli farklılığın katılım ile ilgili olduğu görülmektedir. Gruptaki bireylerin hatırlama düzeyleri farklıdır, bilgi sahibi olma noktasında uzman kişiler yoktur. Bu nedenle iletişimsel bellekte grup katılımı belirsizdir. Bunun aksine kültürel bellekte grup katılımı belirgindir. Kültürel belleğin muhafaza edilmesi, aktarılması için toplumlarda görevlendirilen özel taşıyıcılar her zaman olmuştur: şamanlar, ozanlar, müzisyenler, öğretmenler, rahipler, yazarlar, filozoflar. Yazı kültürü olmayan toplumlarda bu uzmanlaşma oldukça gelişmiştir. Çünkü ritüellerin bilgisinin titizlikle aktarılması,

uygulanması önemli bir sorumluluktur. Bu sorumluluğu yerine getirenler toplumda prestijli bir yere sahiptir (Assmann, 2001, s. 56-57).

Gerek yazılı gerekse sözlü kültürlerde bu iki bellek biçimi görülmektedir. Ancak kültürel bellek yazılı kültürlerde yazı ile daha ilgili iken yazısız kültürlerde metinlerden çok “danslar, gelenekler, maskeler, ritimler, yeme içme, mekanlar, geleneksel giysiler, dövmeler, takılar, silahlar vb. şeyler” grubun hatırlamasında, kendini canlandırmasında etkin vasıtalar (Assmann, 2001, s. 61-62). Jan Assmann genel olarak kültürel belleğin niteliklerini şu şekilde sıralamaktadır (Assmann, 1995):

1. Her grup az ya da çok neyi unutmamamız gerekir sorusuyla karşı karşıyadır. Hatırlama kültürüne sahip olmayan bir toplum düşünülemez. Kültürel bellek, grubun birliğini ve özgünlüğünü fark ettirecek bir bilgi birikimini muhafaza etmektedir. Kültürel bellek grup üyelerinin “Biz buyuz” ya da “Bu bizim karşıtımız” diyebilmesine olanak veren adeta bir kimlik tanımlayıcısı, kimliğin somutlaştırıcısıdır.
2. “Geçmiş hatırlanarak yeniden kurulur”, “geçmiş ancak kendisiyle ilişki kurulması halinde ortaya çıkar.” Böylelikle dün yok olmaktan kurtulur ve hatırlanarak yaşatılabilir. Geçmiş elbette kendiliğinden değil, kültürel yapıların ve temsillerin şimdiki zaman çerçevesinde tekrarlama ve yorumlama pratikleriyle yeniden biçimlendirilmesiyle kurulur (Assmann, 2001, s. 34-36, 91). Kültürel bellek daima birikimini güncel ve çağdaş olanın bilgisiyle ilişkilendirerek kendisini yeniden inşa etmektedir. Yani hiçbir bellek geçmişini olduğu gibi koruyamamaktadır.
3. “İletişimsel anlamın kristalleşmesi” ve “kolektif olarak paylaşılan bilgi birikimi” bir toplumun kültürel mirasının aktarılmasının önkoşuludur. Aktarmayı sağlayan yegane araç yazı değildir. Görsel imgeler, ritüeller de benzer bir işlevi gerçekleştirmektedir. Nitekim dil yazının icadından çok öncesinde de vardır.
4. Kültürel bellek iletişimsel bellekten farklı olarak daima uzmanlaşmış taşıyıcılara sahiptir.
5. Kültürel bellek grubun kendini algılayış biçimini, kimliğini yansıtan kültürel bilgi birikimi ve semboller içeren bir değerler sistemi oluşturmaktadır. Kültürel bellekte muhafaza edilen bilgi birikiminin bağlayıcı karakteri iki yönlüdür: Birincisi eğitici, uygarlaştırıcı ve insancılaştırıcı fonksiyonlarıyla biçimlendirici (formatif) yönü, ikincisi ise davranış kuralları sağlayan fonksiyonuyla normatif yöndür.

6. Kültürel bellek her dönemde toplumların kendine özgü, toplumun kendilik algısını sağlamlaştıran ve aktarılmasını sağlayan tekrar kullanılabilir metinler, simgeler, ritüeller (kutlama, anma, bayram) içermektedir. Geçmişe dair böylesi bir kolektif bilgi birikimi her grubun birlik ve kimlik bilincinin temelini oluşturmaktadır. Bu bilgi birikiminin muhtevası çağdan çağa ve kültürden kültüre çeşitlilik göstermektedir. Bir toplum kültürel mirası ile görünür olabilmektedir. Bu mirasın içerdiği geçmiş ve grubun kimliğini oluşturan değerler bize o toplumun yapısı ve yönelimleri hakkında çok şey söylemektedir. Bir grup geçmişi iki sebeple hatırlamaktadır: Çizgisinden sapma korkusu ve geçmişi tekrarlama korkusu. George Santaya'nın "Geçmişini hatırlayamayanlar onu yeniden yaşamaya mahkûmdur" sözü bu korkuyu dile getirmektedir (Assmann, 1995, s. 130-133).

2.1.4.2 Paul Connerton

P. Connerton bellek üzerine çalışmalar yapan Halbwachs ve Assmann gibi belleği toplumsal çerçevede ele alan sosyal bilimcilerden birisidir. Halbwachs'ın teorisinde belleği kültürel boyutuyla ele almamasını bir eksiklik olarak gören Assmann'a benzer şekilde Connerton da Halbwachs'ı eleştirerek belleği kültürel boyutuyla ele almak gerektiğini savunmaktadır. Halbwachs'ın kolektif belleğin aktarılmasını bireylerarası iletişime (yaşlı grup üyelerinin genç üyelere bilgi aktarması) dayandırmasını yeterli bulmayarak, grubun ömrünü aşan kolektif bellek içeriklerini aktarmanın başka vasıtalarının olması gerektiğini ifade etmektedir (Connerton, 2019, s. 7, 67-69). Buradan hareketle Halbwachs'ın cevapsız bıraktığı "İnsan gruplarının belleği nasıl taşınır ve nasıl korunur?", "bir grubun kolektif anıları bir kuşaktan ötekine nasıl geçirilir?" gibi sorulara yanıt arayışına çıkmıştır (Connerton, 2019, s. 8, 67). Halbwachs'ın geçmişin bilgisinin ritüeller vasıtasıyla taşınıp muhafaza edildiğini göremediğini belirterek bu konuyu aydınlatmaya çalışmıştır. Connerton'a göre toplumsal belleğin devamlılığını, toplumların nasıl anımsadığını anma ritüelleri ve bedensel pratikler üzerinden açıklamak gerekmektedir (Connerton, 2019, s. 67). Geçmişin imgeleri ve bilgisi alışkanlık sonucu oluşan otomatik bedensel pratikleri de içeren performatif ritüeller aracılığıyla taşınıp sürdürülmektedir (Connerton, 2019, s. 13). Connerton (2019) bedensel pratiklerin altını önemle çizerek toplumsal belleğin daha önce önemsenmemiş bedensel yönünü vurgulamaktadır. Connerton bu iddiasını temellendirirken alışkanlık belleği olgusuna dikkat çekmektedir. Pek çok düşünür tarafından ihmal edildiğini düşündüğü alışkanlık belleği, performansı yeniden

canlandırabilme yetisi olup ritüellerin varlığını sürdürmesini mümkün kılmaktadır (s. 43). “Geçmişin tortusu, alışkanlık belleğinde sanki bedenimize çökelmiştir” sözleriyle hatırlamanın ve bilgi aktarımının bedenler aracılığıyla yapıldığına dikkat çeken Connerton (2019) bireylerin selamlama şeklinden tutun da kadın, erkek veya çocukların doğru kabul edilen bedensel duruşlarının dahi kültürel belleğin göstergeleri olduğunu belirtmektedir (s. 125,161).

Özetle kültürel geleneğin hatırlanması söz konusu olduğunda bunun genelde yazılı materyaller aracılığıyla olacağı düşünülür ancak toplumsal ya da kültürel bellek bundan çok daha fazlasıdır. Connerton (2019) anımsama ve beden olgularını bir araya getiren yazılı olmayan pratiklerin önemini vurgulamaktadır. Yazılı olmayan performansa dayalı pratiklerin “gelenek içinde ve bir gelenek olarak nasıl aktarıldıklarını” açıklamaya çalışmaktadır (s. 12-13).

2.1.5 Kültürel bellek, gelenek, kimlik ve ritüel ilişkisi

Bu bölümde kültürel belleğin hangi kaynaklardan beslendiği, hangi araçlarla aktarıldığı ve bu aktarımın ne tür işlevleri yerine getirdiği izah edilmeye çalışılacaktır.

Assmann (2001) kültürel belleği içinde “kopmalar, çatışmalar, yenilenmeler, restorasyonlar ve devrimler” barındıran devingen bir süreç olarak tasvir etmektedir. Kültürel bellek “güncelleştirilen anlamın ötesinde aniden yeni anlamların belirmesi, unutulana uzanma, geride kalmış bir geleneğin canlandırılması, bir kenara itilenin geri dönüşü...” gibi durumları içermektedir. Assmann geleneğin kültürel belleğin belirleyicisi olmadığını ancak kültürel belleğin gelenek ve iletişimden beslendiğini ifade etmektedir (s. 28). Buradan hareketle kültürel belleği besleyen gelenek olgusunu izah etmek gerekmektedir. Gelenek kavramı çok farklı yaklaşımlarla ele alınabilmektedir. Ancak burada çalışmanın bağlamına uygun bir yaklaşımla ele alınacaktır. Gelenek kavramı tanımlanarak, kültürel bellek, gelenek, ritüeller ve kültürel kimlik kavramlarının birbiriyle olan ilişkisi açıklanacaktır.

G. Marshall (2013) geleneği “belirli davranışsal norm ve değerleri benimseyip aşıl原因, gerçek ya da hayali bir geçmişle süreklilik gösteren ve genellikle yaygın biçimde benimsenen ritüeller ya da başka sembolik davranış biçimleriyle ilgili toplumsal pratikler kümesi” olarak tanımlamıştır (s. 258). Gelenek kavramını en sade şekliyle Shils (2002) traditum, yani “geçmişten günümüze intikal ettirilen ya da miras bırakılan herhangi bir şey” olarak tanımlamaktadır. Shils’e göre geleneğin fiziksel ya

da kültürel olması; sözlü veya yazılı şekilde miras alınması, geçerli olup olmaması, yaratıcılarının bilinmemesi veya onu teşhis edenlere göre gelenek olarak kabul edilmesi bir geleneğin gelenek olarak kabul edilmesinin kriteri olamaz. Bu konudaki yegane kriter “insan eylemlerinin düşünce ve muhayyile aracılığıyla yaratılmış olması ve bir kuşaktan ötekine intikal etmesidir”. Gelenek, onu uygulayanlar tarafından gelenek olarak adlandırılmaz. Gelenek bir bakıma “şimdideki geçmiştir, üstelik şimdinin herhangi bir son yenilik kadar önemli bir parçasıdır da” (s. 156-157). Shils’e (2002) göre geleneğin intikali sırasında aynı kalması mümkün değildir, muhakkak değişime uğrayacaktır. Ancak gelenek değişime uğrasa da bu geleneği uygulayan birbirini takip eden kuşaklarda birbirine bağlı bir zincirin parçası olma hissini, aynı silsilede bulunma hissini yaratmaktadır. Gelenekler kendi kendilerine değişmezler. İnsanlardaki daha iyi bir şey yaratma arzusu onların değişmesine sebep olur. Bir geleneğin çürümesi insanların o geleneği temsil etmekten vazgeçmesiyle ya da yeni kuşakların o geleneğin yerine başka gelenekleri koymasıyla gerçekleşebilir (s. 158-159).

Gelenek kültürün en önemli unsurlarından biridir. Dolayısıyla kültürel belleğinde en önemli içeriklerindendir. Assmann’a göre kültürel bellek gelenekleri içermektedir. Onun cümleleriyle gelenek “bilginin karşılıklı ve yatay olarak değil, dikey olarak nesiller arası özel bir iletişim durumu olarak anlaşılabilir”. Assmann’a göre “iletişim iletişimsel bellek için ne anlama geliyorsa, gelenekler de kültürel bellek için aynı anlama gelmektedir” (Asavei, 2021, s. 131). Kültürel bellek, geçmişe uzanan tüm gelenekleri kapsadığı ve aynı zamanda binlerce yıl geriye giden kültürel ifade biçimleriyle özdeşleşmeyi sağladığı için genişletilmiş bir bellek kavramıdır. Richard Bernstein’ın belirttiği gibi, Assmann gelenek kavramını, anlamını genişleterek yeniden ele alır ve nesiller boyunca bilinçsiz (non conscious) bellek aktarımına bile yer vermektedir. Belleğimiz sadece sosyal olarak değil, aynı zamanda somutlaştırılmış kültürel gelenekler aracılığıyla kültürel olarak da belirlenmektedir (Asavei, 2021, s. 131).

Gelenek, toplumsal bütünleşme, kimlik oluşumu ve toplumsal hayata katılım süreçlerinin önemli bir belirleyicisidir. Gelenekler geçmişten bugüne aktarılan kültürel sermayedir. Gelenek kendiliğinden toplumdaki güven ve istikrarı sağlamaktadır. Ortak duygu ve düşünce birliğini, biz duygusunu yaratarak kültürel kimlik oluşumuna katkı sağlar (Kaplan, 2022, s. 46). Assmann’a (2001) göre her kültür “hatırlama”, “kimlik”

ve “kültürel süreklilik (ya da gelenek oluşturma)” bileşenlerinden oluşmaktadır. Sosyal ve zamansal boyutta ortak bir “sembolik anlam dünyası” etrafında “birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkanı sağlayarak insanları birbirine bağlar”. Geçmiş deneyimleri ve anıları canlandırarak adeta dünün ve bugünün ufuklarını birleştirir. Bireyler için aidiyetler ve kültürel kimlikler var eder. Kültür, insanları ortak anılar, ortak bilgi, ortak bir kendilik bilinci, ortak değerleri oluşturmak suretiyle “biz” duygusunu oluşturan “bağlayıcı” bir yapıya sahiptir (s. 21). Bir topluma aidiyet bilinci ortak bir dil ve karşılıklı etkileşim aracılığıyla mümkün olmaktadır. Dil dendiğinde yalnızca cümleler veya metinler anlaşılmamalıdır. “Gelenekler, danslar, örnekler, işlemler, giysiler, dövmeler, yeme ve içme, anıtlar, resimler, coğrafyalar, yol ve sınır işaretleri”nin hepsi bir ortaklık işaretidir (Assmann, 2001, s. 139-140). Assmann, kültürün toplumda ortak duygu oluşturan, ortak bir kimliği var eden bilgileri iki şekilde isimlendirir: Normatif ve formatif metinler. “Normatif metinler” “ne yapmalıyız” sorusuna cevap verirken; ritüeller, mitler, türküler, soy ağaçları gibi “formatif metinler” “biz kimiz” sorusuna cevap vermektedir (Kaplan, 2022, s. 46). Bütün bu kültürel mirasın tekrarlanmasıyla canlı tutulması, hatırlanması ve kuşaktan kuşağa sözlü ya da yazılı olarak aktarılması; aktarılırken yeniden üretimine imkan sağlaması demek olan kültürel bellek her ne kadar geçmişle kurulan ilişkiyi ifade ediyorsa da, içinde aynı zamanda toplumların “şimdi”sini ve “geleceğini” barındıran bir süreklilik haline karşılık gelmektedir (Kaplan, 2022, s. 51). Kültürel belleğin biyolojik olarak aktarımı mümkün değildir. Bu nedenle kültür yoluyla aktarılabilir ve devamlılığı sağlanabilir (Assmann, 2001, s. 91). Kültürel anlamların hatırlanabilmesini mümkün kılan kültürel bellek araçları ritüellerdir. Lukes’e göre ritüel kavramı “onu kullananların dikkatini özel bir önem taşıdığını düşündükleri düşünceyle ve duyguyla ilgili şeylere çeken, simgesel nitelik taşıyan türden ‘kurallarca yönetilen’ etkinlikler”i tanımlayabilmek için kullanılmalıdır. (Connerton, 2019, s. 76). Connerton (2019) ritüellerin düzenli biçimde tekrar tekrar yapıldıklarını ve kalıplaştıklarını ifade ederek olanı dile getiren araçsal eylemler olmaktan ziyade “dile getirici” nitelikte olduğunu belirtmektedir. Ritüeli uygulayanlar için yapılan eylemlerin törensel bir değeri vardır. Bu eylemlerin muhakkak uygulanması gerekir çünkü uygulayanların yaşamlarını anlamlı kılma gücü vardır. Ayrıca ritüeller uygulayıcılarında geçmişin kesintisiz bir biçimde devam ettiği hissini uyandırmaktadır (s. 76-78).

Ritüel konusunda Durkheim'ın görüşlerine de değinmek gerekmektedir. Zira Durkheim bu konu üzerinde duran ilk sosyal bilimcidir. Durkheim ritüellerin işlevleri hususunda önemli tespitlerde bulunmuştur. Ona göre ritüellerin eğitsel bir yanı vardır, bireyi hayata hazırlamaktadır. Ritüeller bireyleri bir araya getirerek toplumsal bağları güçlendirmekte, toplumu ayakta tutmaktadır. Bireylerin duygularını birlikte yaşayabilmelerini sağlar ve bireylere içinde yaşadıkları topluma ait olma duygusunu yaşatmaktadır (And, 2012, s. 307). Ritüeller belli yaşantıların tekrarlandığı ve sahnelendiği ancak en önemlisi belli anlamlar içeren etkileşim modelleridir. Tarihsel süreçte birbirine benzeyen uygulamalar olsa da zaman içerisinde değişime uğrayabilmektedir (Assmann, 2001, s. 91-93). Yazısız kültürlerde kültürel belleğin aktarılmasının ilk biçimleri olan bayramlar ve ritüeller kimliği muhafaza eden bilginin yeni kuşaklara aktarılmasını sağlayarak kültürel kimliği oluşturan bilginin dolaşımı ve yeniden üretiminde rol almaktadır (Assmann, 2001, s. 143).

2.2 Kültürel Bellek ve Müzikal Pratikler

Müzik ve beraberindeki pratikler insanlık tarihinin en eski dönemlerinde oluşmuş ve toplumların farklı dönemlerinde değişime uğrayarak çok çeşitli biçimlerde, farklı işlevleri yerine getirerek günümüze kadar varlığını sürdürmüş, bireysel ve toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olagelmıştır. Müziğin insan hayatına nasıl ve ne zaman girdiği bilinmemekle beraber bu konuda çeşitli senaryolar vardır. (Garfias, 2004, s. 5) Müziğin doğuşuyla ilgili varsayımlara bakıldığında müziğin doğadaki sesleri taklit etmek, insanların birbiriyle iletişim kurabilmeleri veya yaşam faaliyetlerini beraberce sürdürebilmek için sesler çıkarmak suretiyle ortaya çıktığına dair farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. (Günay, 2021, s. 16). Bu görüşler doğrultusunda müzik olgusunun ilk biçimlerinin ilkel topluluklarda av esnasında avlarını korkutmak için avcılarının birlikte ses çıkarmaları, yeterli gelmediğinde ise etraflarında buldukları nesneleri birbirine vurmaları ya da üflemeleri biçiminde olduğu düşünülmektedir. İlkel dönemlerde av sonrası sevinç ve kahramanlıkların anlatıldığı gösterilerde, doğayı kontrol etme arzusuyla yapılan büyü törenlerinde, gençlerin ergenliğe geçiş ayınlarında, ölüleri defnetme gibi ritüellerde müziğin ve dansın ilk örneklerine rastlanmaktadır. Bu etkinlikler esnasında insanlar çalgı olarak kemik, boynuz, taş, ağaç parçası gibi ses çıkartan her türlü nesneyi kullanmışlar ve çeşitli duyguların açığa çıktığı etkinliklerin her biri için de farklı şarkılar, farklı danslar

üretmişlerdir. (Finkelstein, 1986, s. 19-21; Nacakçı, 2013, s. 7-8, 13; Garfias, 2004, s. 12).

İnsanlık tarihinin başlangıcında ve belki yakın zamana kadar yaşayan topluluklarda müzik ve müzikal faaliyetler toplumsal yaşam ile bütünleşmiş olduğundan dolayı bağımsız bir olgu olarak yani müzik olarak nitelendirilmemiştir. Ancak tarihsel süreç içerisinde toplumların değişmesi, müziğin fonksiyonlarının ve toplum nazarındaki yerinin değişmesiyle müzik gelişerek günümüzde algılandığı şekline, bağımsız bir sanat dalına dönüşmüştür. Bugün müzik dendiğinde, kavrama ilk olarak sanatsal açıdan yaklaşılmaktadır. Bu noktada müziği öncelikle sanatsal olarak tanımlamak gerekirse Uçan’a göre müzik “duygu, düşünce, tasarım ve izlenimleri; başka gereçlerin de katkısıyla belli durum, olgu ve olayları belli bir amaç ve yöntemle, belli bir güzellik anlayışıyla birleştirilip düzenlenmiş uyumlu seslerle estetik bir yapıda işleyip anlatan bir bütündür” (Kaplan, 2007, s. 113). Müzik ve müzikal pratikleri yalnızca sanatsal boyutuyla ele almak sanatın anlaşılması için yeterli olmayacaktır. Tarihsel yolculuğuna bakıldığında, müzik olgusunun farklı boyutları vardır. “Müzik başlı başına toplumsal bir olaydır. Her şeyden önce doğada hazır bulunan bir şey değildir, insan ürünüdür.” Müzik bilinçli olarak yaratılmayı gerektirmektedir. Müzik sosyal etkileşim var ise; ortak değerler ve anlamlar var ise üretilebilmektedir (Ayas, 2019, s. 30). Duygu ve düşünceleri aktaran müzik sosyal bir varlık olan insanın diğer insanlarla iletişimini sağlaması, ortak duyguları dile getirmesi, toplumsal yaşamı ve toplumsal değerleri yansıtması, aynı zamanda insanları bir araya getirerek etkileşimlerini sağlayan toplumsal bir faaliyet olması sebebiyle toplumsal boyutuyla ele alınması gereken bir olgudur. Her sanat veya sanatsal etkinlik kültürel birer üründür ve ait olduğu kültürün bir yansıması, hatta açıklayıcısı olduğu söylenebilir. Müzik kültürel belleğin önemli unsurlarından birisidir. Dolayısıyla müziği anlayabilmek için içinde doğduğu kültürel koşullara bakmak, müziği kültürel boyutuyla da ele almak gerekmektedir (Kaplan, 2007, s. 113-115). Bu çalışmada müzik kültürel bellek ile ilişkilendirileceğinden müziğin daha çok sosyal bir davranış olma, kültürel bir eylem olma yönüne ağırlık verilecek, müziğin beraberindeki pratikleri üzerinde durulacaktır. Müzikle bağlantılı olan bütün davranışlar müzikal pratikler kavramı kapsamına girmektedir. Müziğin üretimi, icra uygulamaları, müziği dinleme ve öğrenme, müziğin aktarılması ve müziğin icrası esnasındaki uygulamalar, kullanılan çalgılar, kadının müzikal uygulamadaki yeri, müzikal pratiklerin sosyokültürel boyutları gibi konular

bu kavramın içeriğini oluşturmaktadır (Dönmez, 2019, s. 161). Çalışmamızda müzikal pratikler kavramı Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınların icra ettiği yerel müzikleri ve beraberindeki uygulamalara ilişkin her türlü unsuru kapsamaktadır: Üslubu, çalgısı, sözleriyle müziğin icra edilişi; kimlerin bu müzikal etkinliğe hangi rollerde katıldığı, oyunlar ve danslar, müzikal etkinlikler esnasında giyilen kıyafetler, yerel müzikal pratiklerin sosyal ve kültürel boyutları, değişim süreçlerinden etkilenmesi gibi.

2.2.1 Sosyokültürel bağlamda müzik ve müzikal pratikler

Kültür bizim yapıp ettiklerimiz, bildiklerimiz, benimseyerek veya değiştirerek aktardıklarımızın toplamıdır. Dolayısıyla müzik doğal olarak bütün bunların bir parçasıdır. Müzik kültürün içerisinde doğmaktadır ve değişerek aktarılmaktadır. Bütün kültürlerde insanlar müziği öğrendiklerinden ve duyduklarından yola çıkarak üretmektedir. Tamamen yeni bir müzik üretmiş olsalar dahi o müzik önceki deneyimlere dayanmaktadır (Garfias, 2004, s. 5, 7). İnsan hayatının hemen hemen her anında müzik ve müzikal pratiklerin yer alışı ve tarihsel süreçte müziğin ortaya çıkış koşulları göz önünde bulundurulduğunda müziği ve onu icra eden toplulukları analiz edebilmek için müziğin sosyokültürel bağlamının anlaşılması gerekmektedir. Çünkü müzik icra edilirken, dinlenirken veya birtakım etkinliklerin, törenlerin, ritüellerin, geleneklerin tamamlayıcısı rolündeyken daima insanların etkileşim içinde olmasını sağlamaktadır. Müzik insanın kendisini ifade etme ve iletişim kurma araçlarından birisidir. A. Erol'un da vurguladığı şekilde toplumsal etkileşim sürecinde sosyal bir varlık olan insan tarafından yine insan için ortaya konan öğrenilmiş davranışları içermektedir. (Kaplan, 2019, s. 19-20) Bu doğrultuda benzer düşünceleri paylaşan Ridley, müziğin yalnızca nota ve metinler bakımından değil sosyal bağlamda diğer sosyal süreçlerle ilişkilendirilerek ele alınması gerektiğini vurgular. Alan Merriam ise müziği kültürel bağlamda ele alarak “kullanılan çalgılardan, danslara, icra biçiminden sözel ifadelere ve etrafında oluşan örgütlü yapılara kadar birçok dizge, müziğin toplumsal boyutunu göstermekte” olduğunu ifade etmektedir. Merriam'a göre geleneksel toplumlarda müzik gündelik hayatın o topluma özgü pek çok görünümünü, toplumun örgütlenmesini yansıtmaktadır. Dolayısıyla her toplumun kendine has müziğini anlamak insan davranışlarını, kültür ve toplumu analiz etme noktasında önem arz etmektedir (Erdoğan, 2019; s. 77). Merriam'a (1964) göre müzik aynı kültürü paylaşan insanların değerleri, tutumları ve inançları tarafından şekillenen davranışsal süreçlerin bir ürünüdür (s. 6). Blacking (1995) ise müziği, sosyokültürel boyutlarıyla

ele almak gerektiğini savunmakta, müziği toplumdaki bireylerin yaşantılarını yansıtan insan eliyle düzenlenmiş (humanly organized) ses olarak tanımlamaktadır. Blacking’e göre müziğin ne olduğunu, onun sosyal yaşamdaki fonksiyonlarını anlamak için herhangi bir toplumda müziği kim dinliyor, kim çalıyor, kim söylüyor ve niçin bunu yapıyor gibi sosyolojik soruların sorulması gerekmektedir (s. 32, 89). Müzikal davranışları hem kültürel hem sosyolojik açıdan ele alan bir başka sosyalbilimci Feld’e göre müzikal yapı ve sosyal yapı arasında bir paralellik ve karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Feld (1984) müzikal olanın sosyal olanı yansıtmada ne denli önemli olduğunu şu sözleriyle anlatmaktadır: “Herhangi bir toplumda sosyal alanda belirgin olan her şey müzikal anlamda dile getirilmemiş olabilir fakat müzikal olarak dile getirilmiş her şeyin şüphesiz sosyal alanda bir karşılığı olacaktır” (s. 406). Her toplum bunu kendine özgü tarzda gerçekleştirecektir. Seslerin dizilişi, kullanılan enstrümanlar, sözler, toplum için ifade ettiği anlamlar, hissettirdiği duygular, eşlik ettiği danslar veya ritüeller bakımından müzik gelenekleri toplumdan topluma değişmektedir. Hatta müzikal gelenekler aynı toplum içerisinde gruplara veya yaşanılan bölgelere bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Müziğe verilen değer ve müziğin yerine getirdiği işlevler her toplumda farklı olabilir. Dolayısıyla müziğin anlaşılabilmesi ait olduğu toplumun veya topluluğun sosyokültürel bağlamında ele alınmasına bağlıdır. Ancak tüm bu özgünlüklere rağmen sosyokültürel bağlamda inşa edilen müziğin ortak tecrübelerle toplumsal bütünleşmenin sağlanması, ortak geçmişi olan bir gruba ait olma, kim olduğunu ortaya koyma noktasında insan davranışlarına ve toplumun devamlılığına etki etme gibi her toplum için geçerli olabilecek işlevlerini sıralamak mümkündür.

2.2.2 Müzik ve müzikal pratiklerin işlevleri

Müzik bireysel, toplumsal, kültürel, ekonomik, eğitsel olmak üzere pek çok işlevi yerine getirmektedir. Bireysel işlevleri arasında eğitim, iletişim ve iyileştirme işlevleri yer alırken toplumsal işlevleri arasında sosyalleşme, kültürün öğrenilmesi vasıtasıyla bireyin içinde yaşadığı topluma aidiyet ve kimlik oluşturma, ortak bilinç ve işbirliği sağlayarak toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunma gibi işlevlerinden söz edilebilir. Müzikal pratikler aracılığıyla toplumsal katılım, grubun üyesi olma, toplumsal etkileşim, gruba uyum gibi sosyal süreçler yaşanmaktadır. Müzik ve müzikal pratikler toplumdan topluma çeşitlilik gösterse de müzikal pratikler ait olduğu toplumun yapısal ve kültürel özelliklerini içermektedir. Bu özellikleri nesilden nesile aktararak, geçmiş

ile gelecek arasında bir köprü vazifesi görerek kültürel devamlılığı sağlamaktadır (Erdal, 2007, s. 287-292). Müziğin işlevlerine ilişkin bir diğer görüş William Bascom'ın halkbiliminde önerdiği çözümlemelerden hareketle ortaya konabilir: 1- “Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme” 2-“Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme 3-Gelecek kuşaklara aktarma yoluyla eğitim”4- “Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulabilme” (Özkul, 2010, s. 256). Haviland (2008) ise tüm kültürlerin ortak bir yönü olan müziğin eğlendirme dışında kimlik belirleme, kültürü yok olmaktan koruma ve yeniden canlandırma gibi sosyokültürel işlevleri olduğunu ifade etmektedir. Haviland'a göre müzik ezgisi ve ritmiyle insan düşüncelerini kalıcı kılmakta ve insanların yaşadıkları ortak deneyimleri etkili bir şekilde yansıtarak insanlar arasında bir iletişim yöntemi sağlamaktadır (s. 721-723). Kaplan'a (2019) göre ise müzik ve beraberindeki pratikler bir topluluğun kimliğinin somutlaştığı, ortak duygusal deneyimler yaşamayı sağlayan, ortak bir bilinci inşa eden, “topluluğun kendisini ‘o’ topluluk olarak görmesini” sağlayan yegane örnektir (s. 14).

Topluluğu etkileme gücüne sahip olan müziğin en çok temas halinde olduğu alanlardan birisi dindir. Tarih boyunca dini ritüellerin tamamlayıcısı konumundadır ve dini hayatın motivasyon aracı olarak tercih edilmiştir. Duyguları coşturan, dindarlık hislerini pekiştiren müzik, insanların dini ritüellere katılımını arttırmakta ve dini tecrübenin daha yoğun yaşanmasına etkide bulunmaktadır (Şahin, 2008, s. 278-280).

2.2.3 Kültürel bellek taşıyıcısı olarak müzik ve müzikal pratikler

Yazı öncesi dönemlerde yani henüz bilgi ile yaşam arasına mesafe girmezden önce sözlü kültür dönemlerinde insanlar geçmiş yaşantıları, tecrübeleri, yaşam tarzları, bilgi birikimlerini kısacası kültürlerini hatırlamak ve sürdürebilmek için söze, eyleme ve tüm duyularını seferber ettikleri iletişime dayalı kültürel pratiklere başvurmuşlardır (Ong, 2020, s. 19, s. 59) Sesin ve görüntünün kaydedilemediği dönemlerde bellekte tutmayı kolaylaştıran tekrarlar, kalıp ifadeler, ezberler, alışkanlıklar içeren ritüeller, kültürel performanslar, gelenekler kültürel belleği aktarmanın en önemli araçlarından olmuştur; yüzlerce, binlerce yıllık kültürel birikimin günümüze kadar gelmesinde önemli rol oynamışlardır. Yazılı kültürlerde de etkin bir şekilde işlevini sürdüren bu aktarım araçları geçmiş formlarını aynı şekilde korumuyor olsa da değişik versiyonlarıyla kültürel belleğin aktarılmasındaki rollerini gerçekleştirmeyi az veya çok sürdürmektedirler. Assmann'a (2001) göre toplulukların kimlik bilgilerini

muhafaza eden belleğin kaydetme, çağırma ve iletme işlevlerini yerine getirebilmesi için üç koşula ihtiyaç vardır: Bunlar “şiiirsel biçim, ritüel sunuş ve toplumsal katılım”dır. Kültürel belleğin aktarılmasında bu üç koşulu sağlayan; “metin, ses, vücut, mimikler, el kol hareketleri, ritim ve ritüel eylemden” oluşan “çok yönlü sanatsal iletişim araçları” bulunmaktadır (s. 60). Kültürel bellek aktarım araçları arasında müzikal pratiklerin oldukça önemli bir yeri vardır. Müzik ve beraberindeki pratikler tarih boyunca toplumların üzüntü ya da sevinç anlarında ortak duygularının ifade edilmesinde; doğum, ölüm, evlilik gibi yaşamın dönüm noktaları olarak bilinen geçiş dönemleri ritüellerinde, kazanılan zaferler ya da bayramlarda yapılan kutlamalarda, yaşanan felaketlerin veya kayıpların ardından yapılan anma süreçlerinde, dini ritüellerde, kısacası yaşamın her alanında toplumsal hayatın ve kültürün vazgeçilmez bir unsuru olagelmıştır. Tarihi olayları, önceki kuşakların tecrübelerini, topluluğun duygu ve düşüncelerini, inançlarını, değerlerini, geleneğini, göreneğini; söz, ritim, melodi, dans, insanlar arası etkileşim, çeşitli jestler ve bedensel hareketler gibi unsurlarıyla genç kuşaklara aktarır. Müzikal pratikler tekrarlanarak, her seferinde yeniden üretilerek belleğin canlılığını korumasını ve grupların, toplulukların kültürel kimliklerini sürdürmesini sağlar. Bu açıdan toplulukların etkili hatırlama araçlarından birisidir. Ortak duyguları ifade etmenin en etkili yolu olan müzik ve beraberindeki pratikler ortak bir anlam dünyası kurarak kültürel belleğin aidiyet duygusu, biz bilinci oluşturma, geçmişle bağ kurma işlevlerinde etkin bir rol üstlenmektedir. Ritüeller ve müzikal pratikler toplumsal çerçevede inşa edilmekte olup aynı zamanda toplumsal belleğin devamlılığına ve inşasına etkide bulunmaktadır (Akın, 2018, s. 104-105).

Assmann kültürün toplumsal ve zamansal olmak üzere iki boyutlu bağlayıcı bir yapı oluşturduğundan bahsetmektedir. Bu “bağlayıcı yapı” insanların ortak bir anlam dünyasında ilişki kurabildiği; ortak deneyimler, beklentiler ve eylemlerin yer aldığı bir güven ve uyum ortamı yaratarak kimliği meydana getirmektedir. Belleğin bu birleştirici yapısı geçmişte yaşanan anları ve deneyimleri biçimlendirmekte, şimdiki zamana bunlara dair hikayeler ve imgeler yerleştirmekte, böylelikle geçmiş ve şimdiki zaman arasında bir bağ kurmaktadır. Bu yapı tekrarlama esasına dayalıdır. Kültürel belleğin en önemli taşıyıcıları ritüeller ve törenler toplumdaki bu bağlayıcı yapıyı güçlendirmektedir. Ortak sembolik anlam dünyasının formlarından birisi olan müzik ve müzikal pratikler pek çok kültürde ritüellerdeki işlevleriyle kültürel belleğin

depolanmasına ve aktarılmasına hizmet etmektedir (Brosin, 2015, s. 55-56; Assmann, 2001, s. 21). Ritüellerde müzikal pratikler tekrar tekrar uygulanmaktadır. Bu performanslar aynı kültürü paylaşan bireylerin müziği icra edenler ve izleyenler olarak katılım sağladığı toplumsal olaylardır. Tekrarlar ve çeşitli düzeylerdeki bu katılım ile müzik kültürel belleğin taşıyıcısı haline gelmektedir (Brosin, 2015, s. 73). Müzik ve müzikal pratikler ezgi, ritim, enstrüman, kılık kıyafet, dans, bedensel dışavurumlar veya mekan gibi bileşenleriyle görsel ve işitsel anlamda, metin ve içerikleriyle de bilişsel ve duyuşsal anlamda bireylere hitap etmek suretiyle çok yönlü ve kalıcı bir aktarımı mümkün kılmaktadır (Akın, 2018, s. 104-105). Ayrıca müzikal pratiklerin melodik ve tekrarlı yapısı hatırlamada kolaylık ve kalıcılık sağlamaktadır.

Müzikal pratiklerde hatırlamayı sağlayan bir diğer destekleyici bileşen ise Connerton'ın (2019) “insan gruplarının belleği nasıl taşınır ve nasıl korunur sorusuna yanıt aradığı “Toplumlar Nasıl Anımsar” adlı eserinde vurguladığı gibi bedensel pratiklerdir. Ritüeller, törenler performansa dayalıdır ve birtakım bedensel duruşlar, teknikler, beceriler gerektirmektedir (s. 101, 124). Bu becerileri alışkanlık haline getirmiş insanların bedeninde geçmişin tortusu çökelmiş ve bir beden belleği oluşmuştur (Connerton, 2019, s. 124). “Alışkanlık ellerde ve vücutta taşınan bir bilgi ve anımsamadır ve de bir alışkanlığın geliştirilmesinde “anlayan” bedenimizdir” (Connerton, 2019, s. 161). Alışkanlık haline gelen bedensel pratikler de kültürel, bizzat onu uygulayanlar vasıtasıyla aktarılmakta, topluluktaki bireyler de uygulayıcıları taklit ederek, gözlemleyerek doğal bir şekilde bunları öğrenmektedir. (Connerton, 2019, s. 55) Connerton'ın bu görüşlerinden hareketle ritim, duruş, hareket, teknik ve beceri ve bir uygulama düzenliliği içeren müzikal pratikler, toplumların nasıl anımsadığı sorusuna verilebilecek etkili yanıtlardan birisi olduğu söylenebilir.

Kültürel belleğin aktarıcısı olarak müzikal pratikler konusunda değinilmesi gereken bir diğer husus aktarımın kimler tarafından gerçekleştirildiğidir. Assmann (2001) kültürel belleğin nitelikleri arasında kültürel belleğin uzman taşıyıcıları olduğundan bahsetmiştir. Sözlü kültürün hakim olduğu toplumlarda kültürel belleği korumak ve aktarmakla ilgili hususi uzman taşıyıcıların görevlendirildiğini ifade ederek bu konuda Afrika'daki topluluklarda “griot” adı verilen bir grup müzisyeni örnek vermiştir (s. 57). Yazılı kültüre geçilmesiyle her ne kadar sözlü kültür aktarım araçlarının işlevlerinde daralma olsa da hala pek çok toplumda belleği korumaya çalışan bu tür

uzman kişilerin bulunduğu ya da en azından bu gelenekleri sürdürme gayretinde oldukları görülmektedir. Türk kültüründe ozanlar ve aşıklar bahsi geçen uzman taşıyıcılar kategorisinde düşünülmektedir(Arslan, 2015, s. 1) Bu çalışmada da bakır çalma geleneğini sürdüren bakırcı kadınların böylesi işlevleri yerine getirdiği görülmektedir.

Müzikal pratikler kültürel belleğin oluşumunda ve değişiminde oldukça etkilidir. “Müzik tarih boyunca kültürel belleği koruyan bir aktördür ve bunu mütemadiyen değişerek yapar: müzik belleğin teknik bir tamamlayıcısıdır. Müzik kültürel anlamı ve mirası sürdürme kapasitesine sahiptir. Müzik toplumsal değişmelere bağlı olarak devamlı değişir-ki sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş bu değişimlerden birisidir” (Brosin, 2015, s. 70).

2.2.4 Yerel müzikal pratikler

Yerel müzikal pratikler belli bir bölgeye, belli bir topluluğa ait olan kültürel öğelerdir. Gelenek, dil, giyim kuşam gibi kültürel öğeler nasıl yerellik özelliği taşıyabiliyorsa müzikal pratikler de aynı şekilde bir yere ait olma, bir topluluğa ait olma özelliği göstermektedir. Birbirinden farklı sosyokültürel koşullar içerisinde, farklı zaman ve mekanlarda, farklı tecrübelerle sahip toplulukların birbirinden farklı müzikler üretmesi de oldukça doğaldır. Aslına bakılırsa yerel tanımlaması yapılmadan tüm müzikal pratiklerin de az veya çok yerellik taşıdığını söylemek hiç de yanlış olmaz (Dönmez, 2019, s. 226). Bu çalışmanın daha önceki bölümlerinde ifade edildiği gibi müzik ve beraberindeki uygulamalar sosyokültürel koşullardan bağımsız olarak ele alınamaz. Her topluluğun kendine ait bir ritimi, çalgısı, dansları, şarkıları, türküleri, giyim kuşamı olduğu gibi her topluluğun ürettiği müzikal pratiklere yüklediği anlamlar; müzikal pratiklerin yerine getirdiği işlevler de o topluluğa özgü olacaktır.

Yerel müzikal pratikler kavramı halk şarkıları ve beraberindeki halk danslarını içermektedir. Sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan, yüz yüze etkileşimi içeren, belli kurallar ve ilkelere göre icra edilen yerel müzikal pratikler doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş dönemi ritüellerinde yahut sosyalleşme amacıyla bir araya gelindiğinde yapılan eğlencelerde yer almaktadır (Titon, 1997, s. 95). Yerel müzikal pratiklerin aktarımında belleğin oldukça önemli bir rolü vardır. Titon’a göre bellek “yalnızca hatırlamaya yardımcı olmakla kalmaz aynı zamanda belirli bir müzikle, insanlar, olaylar, duygular, semboller ve geçmişten gelen dini törenler arasında ilişki kurmamızı” sağlamaktadır

(Titon, 1997, s. 96). Charles C. Seeger de bu düşünceyle paralel bir biçimde halk şarkılarının kuşaklar arası iletişime imkan veren “zaman birleştirici(time-binding)” özelliğine dikkat çekerek bireylerin “hem bilinç hem de bilinçaltı düzeyde kendi kültürünün kökleriyle temasını sürdürebildiğini” ifade etmiştir. Halk şarkıları sosyalleşme yoluyla alışkanlıklar edinme şeklinde öğrenilerek kültürel belleğin devamlılığına katkıda bulunmaktadır (Ferris, 1997, s. 87). Dünyadaki geleneksel müziklerin kültürel analizlerinden oluşan en kapsamlı karşılaştırmalı çalışmalardan birini yürüten Alan Lomax ise sosyal yaşamın ve kültürün bir parçası olarak gördüğü müzikal geleneklerin bireylerin ait oldukları yurda ve topluma bağlılıklarını arttırarak, ritüellerin devamlılığını sağlayarak bireylerde güven duygusu oluşturduğunu ileri sürmüştür. (Ferris, 1997, s. 91-93)

Kültürel bellek devamlılığı olan ancak hatırlama unutma süreçlerini içeren, değişerek aktarılan bir oluşumdur. Dolayısıyla müziği, dansları, uygulamalarıyla bölgeden bölgeye çeşitlilik gösteren, kültürel bellek taşıyıcısı olan yerel müzikal pratikler ait oldukları toplulukların kültürel ikliminde kuşaktan kuşağa aktarılırken kısmen değişerek kısmen aynı kalarak veya form değiştirerek geçmişten bugüne varlığını sürdürmektedir. Tarihsel süreçte toplumların değişmesine neden olan etkenler tüm kültürel pratikleri etkilediği gibi yerel müzikal pratikleri de olumlu veya olumsuz etkilemiştir. En başta sözlü kültürden yazılı kültüre geçişle başlayan değişim süreci akabinde hızlı teknolojik gelişmelerin, bilhassa kayıt teknolojisi ve kitle iletişim araçlarının gelişmesi ; modernleşme, küreselleşme gibi süreçlerin etkisiyle değişime uğramıştır. Yerel müzikal pratiklerin aktarım kanallarında, işlevlerinde, formlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Toplulukların veya toplumların doğdukları topraklarda üretilen müziğe yüklediği anlamlar zaman içerisinde doğal olarak değişmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Bursa’nın dağ ilçelerinde yaşayan yahut o bölgede doğup büyümüş bakır icracı ve katılımcıları ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda kadınlar tarafından icra edilen bakır çalma geleneğinin geçmişten günümüze nasıl bir kültürel aktarımı ve yeniden üretimi sağladığı, kadınların hayatında geçmişte ve günümüzde nasıl bir işlevi yerine getirdiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezin bu bölümünde sahada yapılan görüşmelerden, gözlemlerden ve konuyla ilgili literatürden elde edilen verilere göre Bursa'nın Keles, Orhaneli, Harmancık, Büyükorhan adlı dağ ilçelerini kapsayan bölgedeki kadınların bakır çalma geleneğini ne zaman, nasıl, nerede, kimlerin katılımıyla icra ettikleri; bu geleneğin geçmişten günümüze nasıl bir öğrenme öğretme süreci içerisinde aktarıldığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bakırın bir enstrüman olarak kullanıldığı yerel müzikal pratiklerdeki icracılar, oyunlar, oyunlar esnasında söylenen türküler, giyim kuşam tarzı hakkında bilgiler verilecektir. Bakır çalma geleneğinin hem kültürel belleğin önemli bir unsuru hem de kültürel belleğin devamlılığında etkili bir hatırlama biçimi olduğu izah edilecektir. Geçmişten günümüze bakır çalma geleneğinin nasıl ve ne derece muhafaza edildiği yahut hangi sebeplerle ne tür değişikliklere uğradığına dair elde edilen veriler doğrultusunda kültürel belleğin oluşumu, devamlılığının sağlanması, canlılığının korunması, yeniden üretimi hususundaki işlevlerine açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

3.1 Kültürel Belleğin Oluşumunda ve Devamlılığında Etkili Bir Hatırlama

Pratiği: Bakır Çalma Geleneği

Bursa'nın dağ ilçeleri ve dolaylarında yaşayan kadınlara özgü müzikal pratiklerden birisi bakır çalma geleneğidir. Bu bölgede geçmişte konar göçer olarak yaşayan, uzun süredir dağ köylerinde yerleşik bir yaşamı benimsemiş olan yörük nüfusunun yoğun olduğu bilinmektedir. Geçmişte göçebe bir yaşam sürdüren yörükler her ne kadar yerleşik hayata geçmiş, sosyoekonomik koşulları, yaşam tarzları değişikliğe uğramışsa da birtakım alışkanlıklarını, adetlerini, göreneklerini sürdürebilmiştir. Yörüklerin geleneklerinin, sosyal yaşamlarının içinde önemli bir yer tutan müzikal geleneklerini günümüzde de eski canlılığıyla olmasa da sürdürmeye çalıştıkları görülmektedir.

Bakır çalma geleneğini detaylı olarak ele almadan önce hangi bölgelerde ve köylerde sürdürüldüğünü tespit etmek gerekmektedir. Bakır çalma geleneğinin Bursa'nın dağ ilçelerine özgü olduğu, ova köylerinde uygulanmadığı bilinmektedir. Bursa'nın dağ ilçelerinde ve Dursunbey (Balıkesir), Tavşanlı (Kütahya), Domaniç (Kütahya) gibi

komşu ilçelerin köylerinde bakır çalma geleneği sürdürülmektedir (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022; S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). İnegöl’de yörük yerleşimlerinin olduğu dağ köylerinde; Uşak, Afyon gibi illerde de bakır çalma pratiklerine rastlanabilmektedir (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022).

Görüşmelerden elde edilen verilere göre bakır çalma geleneği dağ ilçelerinin her birinde aynı canlılıkta sürdürülmemektedir. Bu konuda ön plana çıkan bazı köyler vardır ve bu köylerde bakır çalma pratiklerinin, kına düğün geleneklerinin nispeten daha çok önemsendiği ve canlılığını sürdürdüğü bölgedeki kadınlar tarafından dile getirilmektedir. Yerel müzikal pratikleri geçmişten bu yana sürdüren adeta müzisyen köyü olarak bilinen Orhaneli’ye bağlı Dağgüney Köyü bu anlamda en çok dikkat çeken köydür. Mahalli sanatçı ve Bursa araştırmacısı Cengiz Bütün Dağgüney Köyü’nde kadın erkek yediden yetmişe herkesin usta çırak ilişkisi içerisinde müzikal faaliyetlerde bulunduğunu vurgulamıştır (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022). Kadınların yoğun olarak müzikal pratiklerini sürdürmesiyle bilinen diğer önemli köyler ise Orhaneli’ye bağlı Fadıl ve Çörel’dir. C. Bütün’e göre Fadıl’daki kadınlar kültürümüzün muhafazasında, geleceğe taşınmasında etkin rol oynamaktadır (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022). Orhaneli’nin Çörel Köyü’nden Gülistan Hanım; köylerinin bakır çalma uygulamalarını, kına düğün geleneklerini devam ettirmesi bakımından meşhur olduğunu dile getirmektedir. Bunun nedeni ise kendi köylerinin nüfusunun diğer köylerden daha fazla olması, oyun ve eğlencenin köylerinde önemsenmesidir. Gülistan Hanım’ın yeğeni E. Güngören de Çörel Köyü’nün her hanesinde oyun oynamak için muhakkak bir takım kaşık ve pek çok hanede de hala bakır bulunduğunu ifade etmektedir (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Diğer katılımcıların verdiği bilgilere göre Harmancık’ta bakır çalma geleneği konusunda önde gelen köyler arasında Çakmak, Sırlı, Danişment ve İshaklar; Büyükorhan’da Yenice ve Çeribaşı; Keles’te Kocakovacık, Oydas köyleri bulunmaktadır. Katılımcılar bakır çalmayı bilmeyen ya da bu geleneği eskisi gibi sürdürmeyen köylerin olduğunu da belirtmektedirler.

Bak bizim köyümüz, Çakmak, Tanışman (Danişment) çok bakır çalarlar. Orada da çok şenlik yaparlardı eskiden. Şimdi insanlar dağıldı gızım(kızım), evvelki gibi değil ki. Kozluca vadır, orada da öyleydi. Bu Getigören (Gedikören) tarafı vardır, orası hiç bilmez o şenliği, biz buralardan gideriz oynamaya, bakır çalmaya, onların hepsi başımıza yumuşurlar (toplanırlar). (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Bakır eşliğinde yapılan eğlenceler günümüzde köylerde sürdürüldüğü gibi şehir merkezine de taşınmıştır. Şehir merkezinde düzenlenen düğün etkinliklerinin vazgeçilmezi olan kına eğlencelerinin tamamında olmasa da bir bölümünde bakır çalınarak, bakır türküleri söylenmekte, kaşık oyunları oynanmaktadır. Bu eğlencelere genelde mahalli sanatçılar veya varsa bakır çalan tanıdıklar davet edilmekte; bakır çalan birisi bulunamıyorsa bakır türküleri mahalli sanatçıların CD'lerinden, internet ortamındaki videolardan dinlenmek suretiyle geleneksel oyunlar oynanmaktadır.

Fadıl Köyü'nden Havva Hanım köy veya şehir merkezi fark etmeksizin kına eğlencelerinde, düğünlerinde muhakkak bakır oyunlarına yer verdiklerini, kendi köylüleriyle aynı muhabbet ortamını sağlayabildiklerini ifade etmektedir: “Olmazsa olmazımız, olmazsa düğün olmaz zaten, her düğünde çalınır, çalınmadık bir düğün hatırlamıyorum ben. Zaten bu civar köylerde bir Fadıl'ın oyunu güzeldir. En güzel bizimki oynar” (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022). Bu ifadeyi diğer bir katılımcı da desteklemektedir. “Bizim köyden olduktan sonra gidip biz aynı muhabbeti orada yapabiliyoruz. Yani bizim insanımız hani tamam şehirde oturuyor da, biz gidip orada aynı muhabbeti yapabiliyoruz” (N. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022).

Katılımcılar bakır çalma geleneğinin şehirde de düğün salonlarında, evlerde veya kapı önlerinde arzu edildiği takdirde köydeki uygulamalara benzer şekilde yapılabileceğini ifade etmiştir.

Şimdi bizim köyümüzden Bursa'ya gidenler mutlaka dediğim gibi yapar kaşık oyunu. Sokağı kapatır. Yine de o üç eteğini giyer, telini takar, bir gece de olsa onu yapar. Biz davetiyelerimize de onu yazarız, cuma günü kaşık oyunu vardır, cumartesi günü kına gecesi, pazar günü gelin alma diye. Mutlaka o kaşık oyunu olur. (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Çalıyorlar, yaparlar. Hele Çakmak'takinler. Cuma günü mutlaka evlerinde, Bursa'da oturuyorlar, o gün kına gecesi o telli fistanlarını giyerler. Cumartesi günü de neresi en lüks salon orayı tutarlar, paraya hiç acımazlar, orada artık lüks, böyle sosyete bir bayan gibi kınayı yaparlar. (N. Akalın, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Katılımcıların ifadeleri geçmişten günümüze bakır çalma geleneğinin nerede, hangi düzeyde etkin olarak uygulandığını; zaman içerisinde değişen koşullara uyum sağlayarak değişikliklere uğrasa da var olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Bursa'nın dağ ilçelerindeki pek çok kültürel pratik gibi bakır çalma geleneği de tüm toplumların sosyokültürel yapısında değişmelere sebep olan modernleşme sürecinden etkilenmiştir. Bursa'nın 70'li yıllar itibarıyla bir sanayi şehri haline gelmesiyle beraber

dağ ilçelerinden şehir merkezine doğru göçler yaşanmıştır. Yaşanan bu iç göç sonucunda dağ ilçelerindeki nüfus sürekli azalmıştır. Daha önce tarımla uğraşan genç nüfus merkezde gelişen sanayinin çalışan ihtiyacını karşılamaya başlamış ve zaman içerisinde şehirde yerleşik hale gelmiştir. “Kentleşmeyle birlikte, göçle birlikte insanlar geldiler, iş hayatına, ekmek mücadelesine girince şehirde zaten kafasını kaldıramaz oldu. Kültür neymiş, eğlence neymiş, danişık neymiş, bakır neymiş, oyun neymiş, bunları unuttu bu millet” (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022). Dağ yöresi insanı her ne kadar kendi geleneğini ve göreneğini devam ettirmeye çalışsa da farklı kültürlerle etkileşime girilmesi, yeni kuşakların kendi yerel kültürlerine geçmişe oranla uzak kalması doğal olarak dağ ilçelerindeki müzik kültürünün de değişerek devam etmesine sebebiyet vermiştir.

Seksenli yılların gençleri şehirlere çalışmak için gitmek zorunda kaldılar. Mesela 76 yılında Tofaş kuruldu. Bizim köyden Tofaş'ta çalışan çok insan vardı. Onun dışında tekstil firmaları o yıllarda çok hızlı bir şekilde gelişti. Bu sanayileşmenin gelişmesi şehre olan akını arttırdı. Köylerdeki gelir kaynakları zaten azalmıştı. Hayvancılık ve tarım bölgemizde çok zayıflamıştı. O sosyal asimilasyon, yani genç yaşta bir kişi kendini bulacağında, kültürünü yaşamaya, çoluk çocuk sahibi olmaya başladığında kendini şehirde buldu. Yani köyde hiçbir zaman bir bayan erkek bir ortamda oturamaz iken işte fabrikanın yemekhanesinde karışık bir ortamda buldu. O asimilasyon hepimiz için sadece dağ yöresi veya yörük kültürü için değil, hepimiz için aynı gerçekleşti...Ancak buna gönülden bağlı olan bizler gibi hani bu bakırın sesini duyduğunda ya da ne bileyim o kıyafeti, o çemberi gördüğünde heyecanlanabilen insanların yüreğinde kaldı. Bir avuç insanda kaldı. (Salım, kişisel görüşme, 23 Temmuz 2021)

Yerel müzikal pratikler üzerinde etkili olan bir diğer faktör ise teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının gelişmesidir. Bunun sonucunda yerel müzikal pratiklerde; bakır icralarının gerçekleştiği ortamlar, enstrüman kullanımı, oyunlar, türküler, geleneğin aktarılma biçimi gibi hususlarda pek çok değişiklik meydana gelmiştir. Kadınların icra ettiği yerel müzikal pratiklerden olan bakır çalma geleneğinin toplumsal değişmelerden etkilenmek suretiyle eski canlılığı ve işlevselliği azalmış, kısmen unutulmuş olsa da günümüze kadar varlığını muhafaza etmiştir. Şehir merkezindeki dağ yöresi nüfusu Bursa'nın belli bölgelerinde bir arada kalarak yahut şehir merkezinde köylüleriyle irtibatlarını devam ettirebilecekleri köy dernekleri aracılığıyla modern yaşam içerisinde yerel kültürlerini sürdürmeye çalışmışlardır.

3.1.1 Kadınların bakır çalma geleneğini icra ettiği ortamlar

Bakır çalma geleneği geçmişte kadınların yaşamında, düğün ritüellerinde daha fazla yer tutarken günümüzde çoğunlukla düğün ritüellerinin bir bölümünde sürdürülmektedir. Bakır çalma geleneği, geçmişte uzun süren kış gecelerinde kadınlar birbirlerine misafir olduklarında, tarlada çalışırken, bayramlarda, uzun süren düğünlerin nişan, kına gibi bölümlerinde; düğün öncesi aşamalardan damat ve gelin bohçası alma; düğün sonrası aşamalar olan yatak kaldırma, paça, el öpme ve gezençlerde¹ icra edilmiştir ancak günümüzde daha özel sebeplerle bir araya gelindiğinde uygulanmaktadır. Günümüzde bakır çalma pratiklerinin yer aldığı ortamların başında Türk düğünlerinin, ister evlilik isterse sünnet düğünü olsun, vazgeçilmez ritüellerinden olan kına geceleri gelmektedir. Bunun yanı sıra çok yaygın olmamakla beraber akraba veya arkadaş toplantılarında, şenlik ve festivallerde gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir.

3.1.1.1 Düğünler ve kına geceleri

Doğum, evlilik ve ölüm gibi geçiş törenleri insan hayatının önemli safhalarıdır. İnsanın eski bir durumdan yeni bir duruma geçiş yaptığı bu safhalarda her toplum kendi kültürünü yansıtan ritüellerle insanları yeni duruma hazırlamaktadır. Bunu da toplumun inanç ve değerlerini, ortak anlamları, toplum tarafından beklenen davranış kalıplarını aktararak gerçekleştirmektedir. Toplum üyelerinin katılımıyla sosyal etkileşimin üst seviyelerde olduğu geçiş dönemi ritüelleri tek tek bireylere sağlıklı sosyalleşme olanağı sunduğu gibi toplumsal bütünleşmeyi, toplumsal düzeni sağlayarak toplumsal yapının devamlılığına da katkı sağlamaktadır. Geçiş ritüellerine eşlik eden müzik ve beraberindeki pratikler; sesler, canlandırmalar ve tekrarlamalarla halihazırdaki duygu yoğunluğunu pekiştirmek suretiyle bu işlevlerin etkin bir şekilde gerçekleşmesinde oldukça önemlidir. Geçiş törenlerinden birisi olan evlilik törenlerinin her toplumda farklı formlarda gerçekleştirildiği bilinmektedir. Yeni bir ailenin kurulmasının ilk adımı olan düğün törenlerinde topluluktan topluluğa ya da zaman içerisinde değişkenlik gösteren pek çok kültürel pratiğin yanı sıra farklı müzikal pratikler mevcuttur.

¹ Gezenç, düğünden sonra gelin ve damadın ailelerinin birbirini ziyaret etmesi olarak bilinmektedir.

Türk toplumunda aile kurmak, dolayısıyla evliliğe dair ritüeller ve beraberindeki müzikal pratikler her zaman önemsenmiştir. Düğün adet ve gelenekleri ülkemizde bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınlar düğün süreçlerinde bir araya gelerek yüzlerce yıldır yaptıkları şekilde, elbette geçmişe oranla uygulamalar azalmış olsa da bölgeye özgü bir enstrüman olan bakır çalmaya, bakır türküleri eşliğinde köylerine özgü oyunları oynamaya devam etmektedir. Ancak zaman içerisinde değişen sosyoekonomik koşullar nedeniyle evlilik ritüellerine ayrılan sürenin gitgide azalması, bakır icracı sayısının azalması ve yeni bakır icracılarının yetiştirilemeyişi bakır çalma geleneğinin eski canlılığıyla devam edememesine sebep olmaktadır. Cengiz Bütün kendi tecrübesinden ve araştırmalarından yola çıkarak dağ ilçelerinde geçmişteki düğün uygulamalarını ve bakır çalmanın bu süreçteki yeri ve önemini şöyle anlatmaktadır:

Danışık² günü düğünün ilk günüdür, cuma günü. Danışık güvey evinde olur, damat evinde olur. Bakır, gelin evinde olur, ona zülûf kesme derler, gelin heybesi derler, gelin övmesi derler. Köyüne göre bu isimler değişiyor, ilçesine göre değişiyor...Bak bizde gelin heybesi yapılır veya zülûf kırpma yapılırdı...Kemal Paşa tarafında buna gelin övmesi diyorlar. Yöreye göre isimler değişiyor. Sonra ikinci günü...heybeye gel diye çağırırlardı gelinin evine, heybe olunca içinde mutlaka bakır çalıp oynaması var. Ertesi gün kınaya gel diyorlar, geline kına yakılacak, içerisinde yine bu var...Bir de gelin geldi, güvey salındı, sabah pazartesi günü güvey kaldırma oldu. Yatak kaldırma denilen olay var. Paça denilen bir olay var. Paça, burada da yine bakır var. Bir de gezençlerde bile olurdu. El öpme derler. Gelin evine gidilir damatla birlikte. Cuma günü askı altında yapılırmış. Tabii mutlaka tavana asılır. Bütün el emeği göz nuru ne alınmış, ne yapılmış, ne işlenmiş ne örülmüş. Onun altında yapılırdı tabii ki. (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022)

Yenice'li Ayşe Hanım kendi gençliğinde düğün öncesi ve sonrası eğlencelerinin bir hafta sürdüğünü, hafta boyunca kadınlar arasındaki eğlencelerin devam ettiğini, bakır çalıp kaşık oyunları oynadıklarını ancak günümüzde bu ritüellerin pek çoğunun uygulanmadığını ifade etmektedir:

Önceden devamlı bakır çalınıyordu. Askının altında oturuyodu gelinler, ben olen(olayım) annem olsun, herkes Nadiyenin Fadimegiller hep, köyün insanı çalar bizde. Düğün üç gün olurdu, üç gün askı asardık, gençler çalardı, oynardı, çalınırdı. Cuma akşamından pazar gelin

² Danışık gecesi Cuma günüdür. Düğün evinde erkekler bir araya gelir. Hem düğün için gelen eş dost karşılanır hem de düğünün planlaması yapılır. Bu esnada kadınlar da bir araya gelir ve bakır oyunları oynayarak eğlenir. Kadınlar erkek evinden kız evine geçerek orada eğlencelerine devam eder (Okdan, 2022, s.106).

çıkana kadar. Benim gelinim geldi, üç gün bakır çalındı. Akrabalarımız da, biz de bakır havalarını biliyoruz. (A. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022)

Ayşe Hanım artık çeyizlerin sergilendiği askının asılmadığını, cuma akşamı gerçekleştirilen “danışık” geleneğinin devam etmediğini ancak “bakır gecesi” adı altında bakır çalma geleneğinin sürdürüldüğünü ifade etmektedir.

Emel Hanım kendi köylerinde geçmişte düğün süreçlerinin uzun ve detaylı olduğunu; düğün ritüellerinin perşembe günü genç kızların üç eteklerini giyerek köyü hane hane dolaşp düğüne davet etmesiyle başlayıp; cuma, cumartesi akşamları kadınların aralarındaki eğlencelerle devam ettiğini, pazartesi günü yapılan paça eğlencesiyle son bulduğunu ifade etmiştir. Düğünden bir hafta sonra da gelin, erkek tarafından akrabalarla kendi aile ve akrabalarını ziyaret ettiğinde (gezençlerde) kadınlar arasında eğlenceler tertip edilmiştir. Bu eğlencelerin en önemli davetlileri arasında bakırcıların olduğu belirtilmektedir:

Eğer köyde bakırcı varsa bakırcıya özel olarak gidilir. Akşama bakır çalmaya gel denirdi. Bakırcıya özel davetiye konur, davetiye de basma, yani kumaş, tül bent ya da bir tane şalvarlık bir kumaş olurdu, o özel olarak okunur, çağırılırdı.... Eskiden gezençlerde de öyleydi. Bakırcı ailede varsa bakırını, kaşıklarını alır giderdi. Yoksa köyde bakır çalan birisi davet edilir, yemekten sonra bakır çalınır, kaşık oyunu oynanırdı. Eskiden yani neredeyse bir ay bakır gecesi, bakır düğünü, bakır oyunu yapılmış ama şu an sadece bir gece yapılıyor. (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Dağgüney Köyü’nde kadınlarla yapılan sohbette de benzer şekilde pazar günü düğün evinden gelin çıkarken, pazartesi günü yapılan paçada, el öpme dedikleri gezençlerde bakır çalındığı anlatılmıştır. Ancak günümüzde bakırın düğünün her aşamasında çalınmadığı, orta yaş ve üstü yaş grubu kadınların devam ettirmeye çalıştığı ifade edilmiştir.

Türk kültüründe evlilik törenlerinin vazgeçilmez ritüellerinden birisi kına geceleridir. Her ne kadar zaman içerisinde içeriği bakımından değişikliğe uğrasa da bölgeden bölgeye çeşitlilik gösterse de kına geceleri kadınların günümüzde de önemsedığı oldukça köklü ritüellerdendir. Düğünden bir veya iki gün önce kadınlar bir araya gelerek kendi yörelerine ait enstrümanlar eşliğinde, geleneksel türkülerini söyleyip, oyunlarını oynadıkları kına geceleri tertip etmektedir. Bir geçiş ritüeli olan kına gecesi evlenecek genç kızları hayatlarının bir sonraki aşaması olan evlilik hayatına hazırlama, baba evinden ayrıldığı, yeni bir yuva kurduğu bu zorlu süreçte onlara destek olma, yol

gösterme, duygularını paylaşma gibi işlevleri yerine getirmektedir. Kadınların bir araya geldiği kına geceleri toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye hizmet etmektedir. Kına geceleri toplumsal katılımın sağlandığı, ortak semboller, anlamlar içeren ritüellerdir. Kına gecelerinde bazı canlandırmalar ve tekrarlamalara yer verilmektedir. Kına gecelerinde yoğun duyguların paylaşılmasında oyunlar ve türküler önemli bir rol oynamaktadır. Kına gecelerinde gelinin yeni bir başlangıç yapması ve aynı zamanda ailesinden ayrılmasından dolayı neşe ve hüznün duyguları bir arada yaşanmaktadır. Kına gecesinin en hüznü anı geline kına yakıldığı andır. Kına gecelerinde geline kına yakılırken, kına yakma anına özel türküler söylenmektedir. Gelinin o an içinde bulunduğu duygu durumunu anlatan ve hayatının yeni evresinde karşılaşabileceği problemlere ilişkin tavsiyeleri içeren türküler söylenmektedir. Kızının evinden ayrılmasından dolayı üzgün, yeni bir yuva kurması bakımından da mutlu olan gelin annesinin duygularına tercüman olan türkülere de yer verilmektedir.

Bursa'nın dağ ilçelerinde kına gecesi uygulamalarına bakıldığında evlenecek genç kızın evinde kendi akrabalarının katılımıyla cuma günü bir kına gecesi; cumartesi günü akşamı da gelin ve damadın akrabalarının katılımıyla ikinci bir kına gecesi düzenlenmektedir. Düğün geleneği içerisinde genelde cuma gecesi yapılan eğlenceye “bakır gecesi, üç etek gecesi, küçük kına, yalancı kına, şalvar gecesi” gibi adlandırmalar yapılmıştır. Bu eğlencelerde geleneksel giysiler giyilmekte, geçmişte olduğu gibi bakır çalınmakta; türküler, maniler söylenmekte, kaşık oyunları oynanmaktadır. Gelinin duygusal türküler eşliğinde ağlatıldığı kına yakma merasimi kına gecesinin en önemli bölümünü oluşturmaktadır (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022).

Büyükorhan'ın Pınar Köyü'nde Meryem Hanım'ın gelini İlmiye Hanım³, günümüzde bakır gecesinin yapılmasıyla ilgili bir zorunluluk olmadığını, kına gecesi yapılırsa da bakır çalınmayabileceğini, bunun düğün sahibinin isteğine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Görüşmeden üç hafta önce oğlunun düğününde, gelin kendi yörelerinden olmadığı için herkese açık bir bakır gecesi yapmadıklarını ve kına gecesinde de bakır çalmadıklarını ifade etmiştir. Ancak cumartesi günü yapılan kına gecesi öncesinde evde kendi aralarında arkadaşlarıyla bakır eğlencesi düzenlediklerini belirtmiştir.

³ Meryem Hanım'la görüşme esnasında gelini de yanında bulunmakta idi. Çalışmaya katkı sağlayacağı düşünüldüğü için görüşlerine yer verildi.

“Bursa’da olduğumuz için bir de kız tarafı öyle şeyleri bilmeyo(bilmiyor)...Eski geleneğimiz takka vardır, onu süsler püsleriz, gül dakarız, tel dakarız, onu geline geydiririz, onu öyle oynadınız.... Gelin farklı bölgeden olduğu için yapmadık. Ben istemiyom dedi. Halbusem ben bak düzenlerimin (yöresel kıyafetlerin) hepsini göturdüm... Ben bi de iki takım gaşık(kaşık) aldım, burdan kadın bakırı getirdi, hazırladık emme yapamadık. Arkadaşlar dediler bakır çalcaz kınaya gidene kadar dediler, düğün salonuna gidene kadar, benim iş arkadaşlarım. Toplandık evde çaldık. (İ. Bayram, sohbet tarzı görüşme, 21 Temmuz 2022)

İlmiye Hanım, gelin aynı yöreden olsaydı bakır eğlencesini muhakkak yapmış olacaklarını da sözlerine eklemiştir. Zeynep Hanım’ın komşusu⁴ Hatice Hanım cuma akşamı yapılan eğlenceye “şalvar gecesi” dendiğini, isteyenlerin düzenlediği bu eğlencede geline bindallıların giydirildiğini, bakır çalındığını, kaşık oyunları oynandığını söyleyerek kızının şayet davet edilirse kızının bu eğlencelere bakır çalmak üzere gittiğini ifade etmiştir (4 Temmuz 2022). Nurten Hanım da diğer katılımcılar gibi annelerinden, ninelerinden kendilerine aktarılan kına geleneklerini sürdürmeye çalıştıklarını, bir gün de olsa geleneksel kıyafetlerini giyerek, müziklerini icra ettiklerini ifade etmiştir. Ancak gençlerin bu geleneklere ilgisinin kendi yaş grubundakilerden daha az olduğunu da üzümlere belirtmiştir (N. Akalın, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Meryem Hanım günümüzdeki kına gecelerinde bakır çalmayı, kaşık oynamayı bilmeyen gençlerin farklı tarzda müzikler eşliğinde eğlendiklerini dile getirmektedir: “Şimdiki gençler ne oynamasını biliyolar bakırın önünde ne çalmasını biliyolar” (M. Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022). Meryem Hanım’ın gelini de bu sözleri onaylamaktadır: “Şimdiki gençler bilmiyor, bizim gibi evvelden kalanlar biliyo onu...Bizim gibi eski olanlar merak ediyorla da çalıp oynuyolar” Harmancık Çakmak Köyü’nden Türkan Hanım ise kına geleneklerinin, bakır çalma geleneğinin devam etmesini arzu ettiğini ifade etmektedir:

Bak şimdi eltimin kızı da gelin oldu, hep aynı, tel çözdük. Ondan sonra kuşağını kuşandı. Bakır gecesini yaptık Bursa’da. Ertesi gün yine çalgılı kına gecesi yaptık salonda. Daha ertesi gün gene Dursunbey’e evlendi, orda düğün oldu, ora gittik, orada düğünde oynadılar, devam etsin gençler neden geleneğimiz göreneğimiz batsın, batmasın. (T. Aydemir, 5 Temmuz 2022)

Dağ ilçelerinde evlilik ritüellerinin bir bölümünü oluşturan kına geceleri, bir başka geçiş dönemi ritüeli olarak kabul edilebilecek sünnet düğünlerinin öncesinde de yapılmaktadır. Bu kına gecelerinde de arzu eden düğün sahipleri bakır oyunlarına yer

⁴ Zeynep Hanım’la yapılan görüşmenin bitiminde bakır oyunlarını göstermek için gelen komşularla yapılan sohbette komşuların görüşleri de veri olarak değerlendirmeye alınmıştır.

vermektedir: “Bizim köyde sünnet yapanlar, kına, düğün yapanlar ilk gün ille bakır gecesi yapıyorlar. Sünnet yaptılar Ramazan Bayramı’nda burda. Mehtap Hanım’ı bura bakır çalmaa (çalmaya) getirdiler” (T. Aydemir, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Özetle, sahada görüşülen yaşça büyük olan katılımcılar geçmişte düğün sürecinin nişan, kına gecesi, yatak kaldırma, paça, gezenç gibi pek çok bölümünde kadınların bakır çalarak, bakır türküleri söyleyerek ve bakır havalarında oynayarak eğlendiğini ifade etmişlerdir. Günümüzde ise bakır çalarak yapılan eğlencenin çoğunlukla düğün sürecinin içerisinde kına gecesi öncesinde yapılan “üç etek gecesi, küçük kına, bakır gecesi” gibi isimler verilen bir bölümünde gerçekleştirildiği gözlenmektedir.

3.1.1.2 Kadın toplantıları, akraba günleri, bayramlar

Bursa’nın dağ ilçelerinde, özellikle geleneksel müzikal pratikleri önemseyen ve sürdüren kadınlar veya şehre göç etmiş kadınlar, eskiden uzun kış gecelerinde yaptıkları eğlencelere benzer şekilde hemşehrileriyle, akrabalarıyla zaman zaman bir araya gelerek bakır eşliğinde geleneksel oyunlarını oynamayı sürdürmektedir.

Biz de aileden öyle öğrenmişiz demek ki çalışıyoruz, bakır çalışıyoruz, oynuyoruz şenliklerde; misafirimiz gelir bakır çalarız, kınamız, düğünümüz olur bakır çalarız. Ondan sonra bir hana (hani) mutlu günümüz olur, bayramlarda bizim muhabbetimiz çok olur. Şu mesela okulumuz vardır, okula toplasınız bayanlar hep erkeklerin içinde hani oynamayız da. Bayanlar toplasınız, bakır çalarız, oynarız, oyun yaparız, her şeyi yapıyoruz işte öyle bir şenlik. Bizim köyümüz çok şenliklidir zaten hep. (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Türkan Hanım, bayramlarda köylerinde bakır eğlenceleri yapıldığını ifade etmektedir: “Bayramlarda Bursa’dan gençler geldi mi bir komşunun evinde toplanırlar. Bakır çalarlar, oynarlar, eğlenirler. Cemiyetlerde de olur. Kendi aralarında toplanırlar, hep Bursa’da duruyor ya gençler, bayramlarda çok kalaba (kalabalık) olur bizim köy” (T. Aydemir, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Nurten Hanım da arkadaş günleri, akraba günlerinde, bazen pikniklerde bakır çalıp, kaşık oyunlarını oynadıklarını ifade etmektedir (N. Akalın, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Mahalli bakır sanatçısı M. Takmaklı da aynı şekilde ne zaman akrabalarıyla, arkadaşlarıyla bir araya gelse muhakkak bakır çalarak kaşık oyunları oynadıklarını ifade etmiştir: “Akrabalar bir araya gelir, hadi bakır çalıp eğlenelim denir ve o şekilde de olur...Oyunları bilenler varsa oynar, hele ben varsam kesinlikle boş tutmazlar, şimdiye kaç fasıl oynanmıştı” (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). Bakır oyunlarını çok seven Havva Hanım da bir araya geldiklerinde bakır çalıp kaşık oyunu oynadıklarını dile

getirmektedir: “Geçen bizim gelinin arkadaşları geldi, Bursa’da Demirtaş’ta oturuyorlar, hep arkadaşlarını çağırdılar, otur bakalım bakıra, aldım geldim ben oturuverdim, ben çaldım, gelinler oynadılar; ben çaldım, geline oynadılar. Her zaman canımız istedi mi çalıyoz” (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022). Fadıl Köyü’nde Havva Hanım’ın evinde köyün genç kızlarının da bulunduğu sohbette Havva Hanım bakır çalmış, genç kızlar geleneksel oyunlarını sergilemiştir. Doğaçlama bir şekilde gerçekleşen eğlence ortamında bakır çalma pratikleri yakından gözlemlenebilmiştir. Yaşça büyük, bakır oyunları konusunda tecrübeli kadınların ve genç kızların bulunduğu ortamda neşeli anlar geçirilmiş, bu esnada yerel müzikal pratiklerin gençlere aktarımına da şahitlik edilmiştir. Zeynep Hanım köylerinin nüfusunun azalmasına bağlı olarak bakır eğlencelerinin sıklıkla yapılamadığını ifade etmektedir:

Eskiden bir eve misafir geldi mi ille orda toplanılırdı. Emme (Ama) köyümüz galabaydı (kalabalıktı). Şimdi kimse kalmadı ki, köye misafir geldi mi, İşte Ayşe’nin evine misafir gelmiş, hadi toplaşam gaşık oyunu oynayalım. Öyle olurdu, öyle denilirdi, emme şimdi kimse yok ki kim oynicek.... Bildir (geçen yıl) benim evime misafir geldi İstanbul’dan, toplastık böle ama ne güzel oyun yaptık, kadının hoşuna gitti. (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022)

Sefaniye Hanım da köy nüfuslarının azalmasının bakır çalma eğlencelerinin azalmasının sebebi olarak görmekte, bakır eğlencesini ancak bu konuya meraklı ve neşeli kişilerin sürdürdüğünü ifade etmektedir: “Bayramlarda çalınır, düğünde, nişanda, eskiden misafir gelince, misafirlere de çalınırmış ama köylerde insan kalmayınca pek şenlik kalmadı...Her yerde çalamazsın onu. Böyle bir muhabbetli aile olur, temsil, bir çalın da oynayam derler, öyle evde çalınır” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022).

Yeniceli Ayşe Hanım eskiden kardeşleri, kızları, komşuları, akrabalarıyla bayramlarda toplanıp bakır eğlencesi yaptıklarını ancak hastalık, ölüm gibi yaşanan acı olaylardan dolayı günümüzde bu eğlenceleri artık yapmadıklarını ifade etmiştir (A. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022).

3.1.1.3 Dernekler, şenlikler, köy hayırları, festivaller

Bakır çalma pratiklerinin görülebileceği diğer ortamlar arasında şenlikler, köy hayırları ve festivaller vardır. Köy derneklerinin düzenlediği etkinliklerde de köy kültürünün yaşatılması veya tanıtılması amacıyla bakır icralarına yer verilmektedir (F.

Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022). Bu tür etkinliklerde kadınlar temsili kına geceleri yapmakta, geçmişteki uygulamaları yeniden canlandırmaktadır. Dernek faaliyetleri bakırıyla, oyunuyla, türküsüyle, geleneksel kıyafetleriyle dağ ilçelerinin müzikal kültürünü yansıtmayı, genç kuşaklara aktarmayı hedeflemektedir. Tecrübeli bakır çalan kadınlar, mahalli sanatçılar başta DAĞDER olmak üzere dağ ilçelerinin köy derneklerinde, belediye organizasyonlarında oyun ekipleri oluşturmuşlar; dernek faaliyetlerinde, festivallerde sorumluluk almışlardır.

Profesyonel mahalli sanatçılar, amatör bakır çalabilen ve bakır havalarında oynayabilen kadınlarla birlikte zaman zaman TV programlarına katılarak müzikal kültürlerinin tanıtımına katkıda bulunmuşlardır. Bölgedeki müzikal pratiklerin tanıtılmasında sosyal medyanın da etkili olduğu görülmektedir. Bakır çalma geleneğini içeren pek çok videoya, paylaşımlara ulaşmak mümkündür. Bu video ve paylaşımlara bakıldığında bölgedeki müzikal geleneğin tanıtımı, muhafazası, kayıt altına alınması söz konusu olduğunda kadınların normal şartlarda kadın kadına yaptıkları eğlencelerdeki bakır icralarını izleyiciye açık bir şekilde sergiledikleri de görülmektedir.

Katılımcılardan bazıları kültürel tanıtım faaliyetlerinin niteliğine ilişkin bazı eleştirilerde bulunmaktadır. Örneğin Firdevs Hanım festivallerin kültürel pratiklerin tanıtılması bakımından etkinliğini kaybettiğini, festivallerde mahalli sanatçılara az yer verildiğini, temsili bakır gecelerinin eskisi gibi sergilenmediğini üzümlere belirtmiştir.

Kültür için festivaller yapıyorlar. Kendi yöremizin insanını çağırıyorlar. Ne Menteşeli'yi, ne Mehtap'ı, ne Emel'i. Gidiyorlar sanatçı diye başka sanatçılar getiriyorlar, kalmadı ki kültür diye bir şey kalmadı. Çağırıyorlar. Gençler de zaten istemiyormuş. Kültürü unutturdular. Önceden bir Keles festivali olurdu. Yemin ediyorum sana gelin almasından tut her şey tam olurdu, yöre sanatçıları olurdu. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022)

C. Bütün ise sosyal medyadaki kültürel tanıtım faaliyetlerini eleştirmektedir.

Şimdi bir de kültürel paylaşım yapıyoruz diye geçinenleri sosyal medyada görüyorum. Kültürel paylaşım diye giydikleri kostümler orijinal değil. Kafalarına göre uydurmuşlar. Ha bi deli Ayten'in kıyafeti benim gözümde, ha onların kıyafeti. Bu kırmızı zülüflü bakırcıyım, sanatçıyım ayaklarını yapanlar da öyle ne genç kız kıyafeti var ne orta yaş ne de bir yaşlı kadının kıyafeti. Ne bulursa giymiş ne bulursa takmış takıştırmış, hepsi bir arada, yok böyle bi şey, deli Ayten gibi. Hepsinin bir anlamı var yani coğrafyaya göre giyim kuşamı değişiyor. (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022)

3.1.2 Mekan ve mahremiyet

Kına geceleri, bakır eğlenceleri köylerde yapıldığı gibi şehir merkezinde de yapılmaktadır. Ancak düğün ve eğlencelerin akrabaların toplanabileceği bayram günlerine denk getirilip köylerde yapıldığı da görülmektedir. “Bizim şehirde de düğünümüz olsa salon tutuyorlar, biz kına gecesini yapıyoruz gelinlerimize, bu kaşık oyunu, bindallıları geydiririz, tel takarız, bakır çalarız, oynatırız milleti” (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Köyden gelenler yerleşmişler ama Orhaneli’nin Keles’in köylerine de kınalara gidiyorum. Bazısı da köyde yapmak istiyor. Bayramlarda özellikle herkes orda diye. Bayramın birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü günü dolu olur. Herkes köydeyken yapmak ister, sünnet kınası da oluyor, kız kınası da oluyor. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Kına geceleri, bakır eğlenceleri eskiden Bakır Evi, Kına Evi, Gelin Evi dedikleri evlerde veya askı altında yani çeyiz serildiği odada kadınlar arasında yapılırken günümüzde bazen evlerde yapıldığı görülse de davetli sayısının fazla oluşundan dolayı genellikle düğün salonları, dernekler, boş dükkanlar gibi kapalı mekanlar tercih edilmektedir.

Önceden evlerde yapılırdı. Askı asılırdı, çeyizlik mesela kanaviçe mi yapıyor seccademi yapıyor ya da dantel mi örüyor onlar bir odanın birine komple serilir. Örtülere boncuk oyası yapılır, iğne oyası yapılır, şiş tiğ oyası yapılır. Onlar evin tavanına yani çaprazlamasına asılır belki 15-20 tane ip çekilir, o yazmalar örtüler serilir, çeyizler serilir, onun altında oynanırdı. O askının altında oynanırdı ama şimdi o aranmıyor. Çeyiz artık şimdi serilmiyor. Yani bulduğu kapalı bir alanda o şekilde oynuyorlar. (Nurten, Harmancık, 5 Temmuz 2022)

Bizim mesela köyde, evdeki hollerimiz çok büyüktür. O hollerde oynanırdı. Ortadaki hol üç odaya bedeldir. O hollerde oynardık, kışın olurdu düğünlerimiz, yazın düğün olmazdı, yazın işten kayıttan bizim düğün olmazdı. Köylerde kışın olurdu, çamur çapak o holde kalırdı, öyle güzel günler olurdu. Oynayacağız diye giderdik. Buraya kadar çamura batsa da giderdik oyuna hatta adamlar falan karılarına düğün var desek göğe merdiven dayarsınız diyorlardı, öyle dalga geçerlerdi. Kadınlar çok severdi. (Firdevs Açar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022)

Şehirde yapılan kına gecesinin ardından zaman zaman düğün evinde kadınlar bir araya gelerek bakır eğlencesi yapmaktadır. “Eskiden evlerde çalınırdı, bugün gene evde oluyor. Dışarda yapmayız, evde yaparız. Düğün sahibinin evine girersin bi eski zaman oyunlarını bi oynayam derler, çaliver derler” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022).

Köylülerimiz yapıyordu, Bursa'da da oluyodu. Gittiğimiz yerlerde azıcık eğlenceler olurdu, saz cümbüş olurdu. Ondan sonra bir odaya toplanırdık düğün sahibinin evine, hadi derlerdi bakır çalam (çalalım), hadi bakır çalardık, oynardık gençlik işte isteyodu canımız, oynardık, muhabbet olurdu. Buralardaykana (buralarda iken) da çalıyoduk zaten. (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022)

Bakır eğlencelerini evi dar olup, salon tutmaya imkanı olmayan düğün sahiplerinin gerek şehirde gerekse köyde sokağı kapatarak evlerinin önünde yaptıkları da görülmektedir. Kına geceleri veya bakır eğlencelerinde kapalı mekanların tercih edilmesinin en önemli sebebi kadınların oyunlarını kendi aralarında rahatça oynayabilmeleri, gönüllerince eğlenebilmeleridir. Bu nedenle eğlence ortamlarında kim olursa olsun erkek izleyicilerin bulunması, hatta yakınlarında bulunup da seslerinin duyulması dahi istenmemektedir.

Somut olmayan kültürel mirasta, aktarmaya çalıştığımız önemli bir kalem özel bir durum ihtiva ediyor. Yetişkin genç kızlar icra ediyor bunu. Hani düz hava dediğimiz şey çok böyle efor sarfetmeden daha sakın oynanan bir hava. Ama ikinci hava sekme, tüymece, tüyerek oynanıyor. Şimdi bir de koca damın sakalı, sürekli hopluyor. Yani bir genç kız bunu daha açık alana götürdüğünde veyahut da seyircisi erkekler olan bir yerde olacak bir şey değil. Figürlerini küçültmesine, kendini baskılamasına sebep olursun. Dini anlamda bakmıyorum ben ama bir etik, bir ahlak...Kadına özel bir ortam. (C Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022)

C. Bütün, bakır eğlencelerinin kadınlar arasında yapılmasını dini olmayan, ahlaki, kültürel sebeplerle ilişkilendirirken Türkan Hanım dini sebeplere bağlamaktadır.

Ya hinci (şimdi) günah diye gızım. Günah diye, hinci gari git git (git gide) insanlar yaşlanıyor. Ne bileyim hinci ben nasıl çıkan (çıkayım) da erkek içinde oynayam. Oynayamam, ama eskiden oynadık. Salonlarda oynadım, buralarda düğün yerlerinde, umreye gidip gelmeden oynadık, hinci oynamadım desem yalan olur. (T. Aydemir, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Geçmişte bakır eğlencelerinde hiçbir surette erkek seyirci bulunamayacağı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Ancak günümüzdeki uygulamalara bakıldığında bazı esnemelerin olduğu görülmektedir. Kına bitiminde düğün sahibi ailenin erkek üyelerinin eğlence ortamında bulunabildiği ya da sokakta yapıldığında zaman zaman bu eğlencelerin erkekler tarafından seyredilebildiği gözlemlenmiştir. Bu noktada eğlenceyi düzenleyecek ailenin bu konudaki hassasiyeti de belirleyici olmaktadır. “Erkekler katılmaz, kadınlar katılır. Ayıp diye geçiyodu burda, köylerde ayıplarları insanları ya ama şimdi herkes artık karışık da oynuyo. Kına gecelerine bazı erkekler de geliyo oynuyo ya yani tam bitçeği zaman kına, erkekler de geliyo gene hep birlikte

oynuyoruz yani (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). “Biz de önceden ne bilem erkekler görmesin oynadığımızı, öyleydi, erkekler çaldığımızı bakır duymasın, hiç erkekler garışmıyodu eskiden. Kesinlikle bir erkek girmiyodu oynarken, bakır çalarken. Giriyo ya şimdi sokakta olunca giriyo. Eskiden öyle bişey yoktu erkekler kesinlikle girmeyodu” (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

“Sadece bayanlar katılır, kız kınalarında erkek hiç yoktur ama ertesi günü erkekler ateş yakıp etrafında oynarken davullu zurnalı, cümbüş ve keman vardır bir de bizde, klarnet. O eğlenceyi kadınlar seyrederek etraflarında. Erkekler ise kadınları seyreder. Günahtır, ayıptır” (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022).

Bakır icra eden kadın katılımcıların geneli erkek katılımcı olmayan kapalı ortamlarda bakır çalıp türkü söyleyebileceklerini, düğün salonlarında da ses veya görüntü kaydı olabileceğini ya da seslerin dışarıdan da duyulabileceğini, bu durumda bakır çalamayacaklarını ifade etmişlerdir.

Hocam biz indi çıkıp da davulun önünde böyle şakkır şakkır oynamayız. Biz kadınlar arasında oynarız. Kadınlar arasında çalarız, hana düğün salonlarında adam, garı karışık, biz öyle yapmayız. Kına gecelerinde hiç erkek olmaz öyle oynarız, evlerde bakır çalarız şimdi adamların içinde biz oynamayız. (N. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022)

“Sesin gidiyoo, sesin nereye kadar giderse oraya kadar yancen. Dilin uzeycek (uzayacak)” (H. Argın, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). “Bizde önceden ne bilem erkekler görmesin oynadığımızı, öyleydi, erkekler bakır çaldığımızı duymasın, hiç erkekler garışmıyodu eskiden. Kesinlikle bir erkek girmiyodu oynarken, bakır çalarken” (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Yöre farkı, yörük, göçebe olduğumuz için biz çadırlarda yaşıyormuşuz. 2-3 kadın çadırdaki geldiği zaman o inek sağdığı bakırı yatırıp oyun oynarlarmış. Biraz da farklılık ondan diyorum ben. İnsanların örf ve adeti yöresine göre, nasıl onlar bir arada oynuyorsa bizde de erkek yanında oynanmıyor” (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022). “Çalardık, emme evlerde çalardık, dışarda çalınmazdı. Ülker diye biri vardı, bi o kadın çalıyordu dışarda. O öldü.... Evlerin önünde oluyodu. Salonlar çıkmadan evin dışında çalınıyodu. Hep o kadın çalardı. (Hayriye Hanım, Çörel, 2022)

Katılımcılar arasında bakır icrasını profesyonel olarak yapan M. Takmaklı ve E. Örgün düğün salonlarında, bazı dernek faaliyetlerinde, şenliklerde, konserlerde, festivallerde ve TV programlarında bakır icraları gerçekleştirmektedir. Görüşme yaptığımız kadınlar arasında Zeynep Hanım, Firdevs Hanım da köy derneklerinde ya da dağ ilçelerini temsil eden DAĞDER’de faaliyetlere katılım sağladıklarını, bazı TV

programlarında veya festivallerde yer aldıklarını belirtmişlerdir. “96’dan beri DAĞDER vardı önceden. DAĞDER’de oynuyorduk, Rafiye yengem vardı, yengemle ikimiz oynadık, hep kültürümüzü biz tanıştırdık, ilk cesaret eden kadın ilk oynayan ikimiz. Başka kadınlar oynamıyordu. DAĞDER’de biz çıktık, biz oynadık (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022). Sefaniye Hanım profesyonel sanatçıların erkeklerin de bulunduğu ortamlarda bakır çalabileceklerini ancak diğer bakırcıların genellikle bunu tercih etmeyeceğini ifade etmiştir: “Mehtap sanatçı her yerde çalıyor, ama biz öyle değil, biz bi muhabbet içinde yapıyoruz. Herkesin içinde olmaz” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022).

Neslihan Hanım şehir merkezinde oturan torununun sünnet kinasını oturdukları sitenin bahçesinde yaptıklarını, bakır oyunları oynadıklarını, site sakinlerinin de oyunlarını ilgiyle izlediklerini ifade etmiştir.

O gün akşam yine bakır çalıyorduk biz komşulara. Ne kadar hoşlarına gitti, ne kadar hoşlarına gitti, hiç böyle şenlik görmedik. Ne kadar güzel şenlik yaptınız. Önce bir Kur’an okuduk, sondan kere de bakır çaldık. Ay, siz ne yapıyorsunuz? Hem Kur’an okuyunuz hem bakır çalınız, e her şey yerinde. Bunun günahı yok ki. O şenliği yapmaya bizim hakkımız var. (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Bakır sanatçısı M. Takmaklı düğün salonlarında bakır çalma geleneğinin sürdürülmesi adına bakır çalmak istemeyen kişileri bu konuda ikna etmeye çalıştığını ifade etmiştir.

Köylerde mutlaka birkaç kişi çalıyordur, ama işte günah, ben çıkmam, ben etmem böyle bir şey var, hani bunu yıkmaya çalışıyorum. “Ay ben çalamam”. Diyorum ki ben oynayacağım sen çal bak benimle oynamak istiyorlar, şöyle bir bakınıyor burada çalarım ama sistemi mikrofona vermeyim gibi. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Kadınların gerek dini gerekse kültürel sebeplerle erkeklerin katılmasına izin vermedikleri eğlencelerinin bir sonucu da mutfak eşyası olan bakırı ve kaşıkları kullanarak kendilerine özgü oyunlar ortaya koymalarıdır. Oyunlardaki kadın figürleri erkeklerin oyunlarından daha farklıdır. Bakır eşliğinde söylenen türkülerin pek çoğunun yalnızca bakır oyunlarında söylendiği görülmektedir. “Bizim önceden erkeklerden çok böyle sakınmak vardı, erkeklerle kadınlar birlik değildik, çok kapalıydık, ondan, o gelenekten erkeklerle oynanmamış. Kadınlar kendi aralarında oynayo, erkekler kendileri oynayo, o yüzden oyunları benzemeyo” (A. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022).

Özetlemek gerekirse, Bursa’nın dağ ilçelerindeki kadınlar bundan 50-60 yıl önce farklı bir alternatifin de olmadığı dönemlerde kapalı mekanlar olan evlerinde, eğer düğün kapsamında yapılacaksa çeyizin serildiği “askı altı” diye tabir ettikleri mekanlarda bir

araya gelerek bakır eşliğinde eğlenceler düzenlemekteyken günümüzde kendi evlerinin dışında; dernek çatıları altında, düğün salonlarında, boş kahvehane, bodrum katları yahut kapı önlerinde bakır eğlencelerini düzenlemektedir. Evlerin dışında düzenlenen eğlenceler bugün genellikle geçmişte olduğu gibi erkek katılımcıların olmadığı kadın kadına yapılan eğlencelerdir. Ancak bazı kına gecelerinde damatlar da bu eğlenceye kısa süreliğine iştirak etmektedir. Kına gecelerinde zaman zaman erkek müzisyenlerin bulunduğu ya da yakın akrabalarından erkeklerin eğlencelere izleyici olarak dahil oldukları görülmektedir. Büyükşehir merkezde düzenlenen bir kına gecesinde kadınların bağlama çalan mahalli bir erkek sanatçının söylediği bakır türküleri eşliğinde bakır oyunlarını oynadıkları ve davetliler arasında yakın akrabalarından erkek davetlilerin oyunları izlediği gözlemlenmiştir. Başka bir sünnet kinasında ise mahalli kadın sanatçının yanında oğlunun annesine yardımcı olmak üzere bulunduğu gözlemlenmiştir.

3.1.3 Kullanılan enstrümanlar: bakır ve kaşık

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kadınların sini, leğen, delbek gibi değişik mutfak aletlerini enstrüman olarak kullandıkları bilinmektedir.

Mutlaka yaşam biçimi ve coğrafya çok etkiliyor enstrüman kullanımını. Erkekler her yere girip çıktıkları için her türlü sazı öğrenebilme şansı var. Bayanın bu şansı yok. Kullandığı gündelik eşya, süt sağdığı bakır ya da bakraç, hayvanına su taşıdığı bakırı var. Yemek yediği kaşık, önceden metal değildi kaşıklar, ağaç kaşıkla ben yemek yemeye gittiğimizi biliyorum yörede. (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022)

Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınlar yerel müzikal pratiklerinde bakır ve kaşık olmak üzere iki mutfak eşyasını kullanagelmıştır. Kadınlar arasındaki eğlencelerde bakır çalınır ve bakır eşliğinde türküler söylenmektedir. Bakır çalınırken söylenen türkülere Bakır Türküleri, kadınların toplanıp bakır çaldıkları eve de Bakır Evi denmektedir (Okdan, 2012, s. 143).

Bakır yörükler tarafından kullanılan bir çalgıdır. Bursa'da yörük yerleşimlerinin bulunduğu dağ ilçelerinde kullanılan 'bakır' dağ ilçelerine yakın olan yörük köylerinde de bulunmaktadır (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). Ters çevirip çalındığında yüksek ses verebildiği için ve geçmişte her hanede kullanılan bir eşya olduğu için bakır bir ritim enstrümanı olarak kadın eğlencelerinde kullanılmıştır. "Bakırla eskiden insanlarımız su taşırmış, süt sağarmış, akşama da yatırıp oynarmış. Bizimkiler, yörükler göçebe olduğu için çadırlarda yaşarlar. Çok eşya olmadığı için hem araç olarak kullanmışlar hem de oyunlar oynarlarmış" (F. Acar, kişisel görüşme,

16 Eylül 2022). “Uzun saplı yemek kaşıklarını da ellerine çalgı aleti yapmışlar. Gene bu tınıyı yoğunlaştırmak için. Ayak figürlerini destekliyor. Bir tane yanlış vurdu mu beni de şaşırtır, karşısındakini de şaşırtır” (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). Bakıra vurdukça kulpunun titremesiyle oluşan zil sesi de bakırın sesini güçlendirmektedir. Kaşıklardan çıkan ses de buna eklendiğinde oldukça ahenkli sesler oluşmaktadır (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022).

Köylerdeki evlerde genelde bakır bulunmaktadır ancak her biri bakır eğlencesinde çalmak için sesi bakımından uygun olmamaktadır.

Her bakır çalınmaz, altı ince olacak, kalın olmayacak. Özel olarak ben çalayım diye o bakır işlenmez. Ama seninkine bakılır onunkine bakılır en güzeli hangisinin sesiye o köyde çalmak için gezer o bakır. Dibinin ince olması, tınısının güzel gelmesi lazım, sesi yormasın diye. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

“Kızıl bakır olacak, kızıl bakır olunca o iyi öter ama galayı (kalayı) vurdurdun mu biraz ötmesi iyi olmaz. Öyle ötmeyen (iyi ses çıkarmayan) bakırı zaten kullanmayız, şöyle kafasına bir yumruk vurarsın aşağıya çöktürürsün o zaman tıngır tıngır tıngır çok güzel öter” (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Sesi güzel olan bakırlar uzun süre kullanılabilir. Türkan Hanım’ın 30 yıl önce aldığı bakır hala bir çalgı olarak muhafaza edilmektedir.

Bakırın ötmesi lazım böyle gümbür gümbür öter, çalar. Bazı bakır sağır olur tıngır tıngır. Gelinlere önce bakır alınırdı. Bir bakır alınırdı, bir demlik alınırdı geline. Benim bakırım ötmezdi, onun için eltimin hana çeyizini görmeye gittiğimiz zaman Orhaneli’de bakır aldım, orda çaldım da aldım. (Türkan Hanım, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Yenice’den Ayşe Hanım’ın bakırını evlenirken kaynatası Dursunbey panayırından kendisine hediye olarak almıştır. (A. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022) Sesi güzel olan bakırlar uzun süre kullanılmakta, sonrasında da annelerden kızlarına miras kalmaktadır. Meryem Hanım da çeyizine alınan güzel sesli bir bakırı olduğunu, alırken sesine bakmadığını, tesadüfen denk geldiğini ifade etmiştir. Bakırını şu an 60 yaşında olan kızına hediye etmiştir. (M. Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022) Havva Hanım’ın çaldığı bakır ise 85 yaşındaki kaynanasının annesinden kalan eski bir bakırdır (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022). Köyde bakır eğlencesi yapılacağı zaman köydeki en güzel sesi olan bakır tercih edilmektedir. “Eskiden birkaç kişide bakır olduğu zaman git Fatma’nın bakırını al gel, ev sahibi bende de var bakır dediğinde, senin bakırın sesi güzel değil, senin bakırın topal ya da senin bakırının sesi kötü çıkıyor, öyle söylerlerdi” (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Orhaneli, Dağgüney'den Zeynep Hanımların evindeki sohbette eskiden dümbelek veya darbuka olmadığı için bakır çalındığı söylenmiştir (Z. Bayram, görüşme, 4 Temmuz 2022). Görüşme yapılan kadınlar asıl adetlerinin bakır olduğunu, büyüklerinden öyle gördüklerini dile getirmiştir. Bakırın yanı sıra zaman zaman eğlencelerde dümbelek kullanıldığını da ifade edenler olmuştur. Bakır çalan her kadın dümbelek çalmayı bilmemektedir. “Ben dömbek çalmasını ne bileyim ama bakır olsa ağılatırın” (M. Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022).

Meryem Hanım'a göre bakırcının bakırı iyi bir şekilde çalabilmesi için iyi oyunculara ihtiyaç vardır. Oyuncuların düzgün oynamaması halinde bakırcının çalışması da olumsuz etkilenmektedir. “Oyuncusu iyi olmazsa bakırı tambudu tambudu yapıvırı” (M. Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022). Gülistan Hanım oyuncuların kaşık kullanmayı iyi bilmesi gerektiğini aksi halde bakır çalanı olumsuz etkileyeceğini ifade etmektedir. “Kaşıksız olmaz, kaşıkları da şangur şungur çalmaycen, şak şak hepsini bir çalcan, öyle yanlış yaptın mı, karıştırma ceviz mi kırıyon gı (kız), güzel çal kaşıkları (kaşıkları) deniyodu” (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Bakır çalınan eğlencelerde eğer bakır veya dümbelek çalabilecek bakırcı bulunamamışsa CD'den, internet videolarından bakır havaları çalınarak oyunlar oynanmaktadır. “Kadınların eğlencesinde dümbelek de çalarlar, teyp de açarlar, teypnen de oynarlar ama en çok bakıra önem veririz biz, en çok bakıra (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Katılımcıların verdiği bilgiler ve yapılan gözlemler göstermiştir ki günümüzde kına düğün eğlencelerinin yalnızca bir bölümünde bakır enstrüman olarak kullanılmaktadır. Kına gecelerinin süresinin uzun olmasından dolayı bakırcılar yorulacağından bakırın yanı sıra elektronik klavye, bağlama gibi enstrümanlar da ilave edilmektedir. Hem bakırcı hem klavye çalacak birini tutmak masraflı olacağından çoğu zaman bunlardan birisine yer vererek ses kayıtları ile CDler'le eğlenceler kotarılmaktadır. Enstrüman çalınmayan eğlencelerde de bilgisayar ve CD kullanılmaktadır. Ayrıca kına eğlencelerinin yapıldığı mekanların geçmişe oranla büyük olması, davetli sayısının çok olmasından dolayı bakırın ve bakırcı kadının sesinin duyulabilmesi için mikrofonlara başvurulmuştur.

3.1.4 Bakır icrası

Bakır çalmak için iki kişi gerekmektedir. Bakır ters çevrilerek bakırcının çalabilmesi için bir başka kadın tarafından yere veya dizlere koymadan havada tutulmaktadır. Bakırı tutan kişi bakırı ile kulpları arasına parmaklarını yerleştirmeli ve sağlam bir şekilde bakırı tutmalıdır. Bakır çalan kadın gibi bakırı tutan kişi de bakır çalmaya vakıf olmalıdır. Bakırı tutan kişi bazen türkünün tamamına eşlik etmekte bazen de bakırcının nefesinin bittiği yerde türkünün devam etmesine yardım etmekte, Nurten Hanım'ın deyimiyle bakır çalanın "ağzından alıvermekte"dir. Bakırcı uzunca bir süre bakır çalacağından iki kişinin birbiriyle yardımlaşması gerekmektedir.

Karşıdaki kişi yardımcı olur. Biri başlar "evlerinin öñü fırını", karşıdaki alır "ıııııın duman tüter..." yani senin sesini karşı taraftaki destekler, ana karakter sensindir ama o destekler, yorulduğun yerde susarsın, o nakaratını da söyler, tekrar devam edersin, yani böyle ikili söylenir, ama tek kişi çalar" (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Bunu tutan kişinin de bakırı çalmayı bilmesi gerekir, söylemeyi bilmesi gerekir. Bir kişi çalar iki kişi söyler. İnce kadın sesinden söylendiği için mutlaka yardımlaşmak lazım, artık ben onu aştım, mikrofonlarla da söylediğimiz için onu bir şekilde ayarlıyorum. Çünkü aynı benim gibi söyleyecek kişi yok. Ben bakırla çalarken tam otantik söylüyorum. Otantik ağızla, konuşma sesimle değil. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Bakır çalan kadınların etrafına toplanmak suretiyle sesi güzel olan, türkülerini bilen kişilerde zaman zaman eşlik etmektedir. Çünkü bakırcının tek başına söylemesi yorucu olabilmektedir (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022). "Biz de biri tutuyor, biri çalıyor, 5 kişi de söylüyor. Mesela 2 bakırcı tutanlar ben, 5 kişide genelde bizim burada 6-7 kişi vardır söyleyen" (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022).

Bakırcı kadınlar bulundukları ortamlarda daha rahat bir köşede ağırlanmaktadır. "Muhabbet yerine gittin mi bakır çalanlara yer açarlar. Sen bakırı tutarsın ben çalarım" (H. Argın, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). Kendi çocukluk döneminde bakırcıya gösterilen ihtimamı E. Güngören şu sözlerle ifade etmektedir:

Bakırcı düğünün assolisti gibiydi. Yani bakırcıya özel yer ayarlanırdı, bakırcının sesiyle uyumlu bir kişi daha olurdu. Birisi bakırı tutar, birisi de bakırı çalar; varsa sesi gür çıkan yanında söyleyebilecek birkaç kişi de olabilir. Senin sesin güzel ya da sen şu türküyü daha iyi biliyorsun diye. İki kişi de oyuncu olurdu. (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Bakırcı kadınlar içinde bulundukları ortamdaki ritüelleri, akışı yönetmektedir. İcralarını bu ritüellerin aşamalarına uygun olacak şekilde gerçekleştirmektedirler. Örneğin bir kına gecesinde bakırları eşliğinde hareketli türküler; geline kına yakılması esnasında ayrılık, özlem temalı hüznü türküler, ağıtlar seslendirmektedirler. Ayrıca

bakırcı bakır havalarını oyun sırasına göre çalmaktadır. Her oyuna çıkan kadın için aynı sırayı takip etmektedir. Oyun oynayan kadınların bu oyunları oynayabiliyor olması da dikkate alınmaktadır. Bakırcı oyun oynamaya çıkan kadınların statülerine, geçmiş yaşantılarına, yaşam tarzlarına, köyün içinden ve dışından oluşuna uygun olacak tarzda türkülerini icra esnasında hafızasında yoklayıp bularak, Dağgüneyli Zeynep Hanım'ın deyimiyle “ortaya çıkan insanın kalıbına göre” türküler, maniler söylemektedir (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Bakır çalan başlangıçta 2-3 usul boş atar. Bu arada düşünür. Bu hoca yabancı, hocaya ne okusak? Şimdi aralarında şunu oku, bunu okuyalım diye hemen bir değerlendirme yaparlar. Bildikleri bir insansa yaşam şekli, içinde bulunduğu duruma göre, hayat durumuna göre ona uygun olan türküyü söylerler. Onu düşünürken oyuncular ne kaşık çalar ne oynar, beklerler. Çünkü bakırcının söyleyeceği hava kendine özel, bakalım hangi hava, hangi türkü girecek diye bekler. Türkünün sözleriyle birlikte oynamaya başlar oyuncular. (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022)

Bakırcı oyun oynamaya çıkan kadınların hangi türküde oynayabildiklerini gözlemleyerek onların oynayabilecekleri türkülerini çalmaktadır.

Ben arkadaşlarıma özel türkü söylerim. Mesela çıktı mı benim arkadaşlarım, bakarlar böyle bana, ben kıyamam, onlara en güzel türkü nasılsa onu söylerim. Zaten anlayabiliyorum, mesela biri oyuna çıktı, bilmiyor, oyuna bakıyorsun nasıl oyunda oynayabilir, ben onu tahmin edebiliyorum. Nasıl türküde ayak çevirebilir. Bilemiyorsa ona yavaş çalışıyorum, ona göre ayarlayabiliyorum. (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022)

3.1.5 Bakır çalma geleneğini kimler sürdürüyor

Bursa'nın dağ ilçelerinde geçmişte uzun düğün süreçlerinde, günümüzde ise bilhassa evlilik ve sünnet düğünleri kapsamında yapılan bakır gecelerinde ve bölgenin müzik kültürünü tanıtmak amacıyla yapılan birtakım organizasyonlarda bakır çalan kadınlar kültürel belleğin taşıyıcısı konumundadırlar. Bakırcı kadınlar müzikal anlamda yetenekli; çoğunlukla müzikal bir geçmişi olan aile büyüklerinden kendisine aktarılan müzikal bilgiye ve deneyime sahip, iyi bakır çalabilen, bakır havalarında oynanan oyunlara hakim ve hafızaları yaşadıkları topluluğun aynası olan türkülerle dolu kadınlardır.

Bakırcı kadınlar her köyde vardır. Çok iyi çalıp çok iyi oynayan, çok iyi söyleyen kadınlar vardır. Bu kadınlar söyleme yetenekleri yüksek, ritim duyguları yüksek, yetenekli, şehirlerde yaşasalar herhalde böyle sanatçı olarak adlandırılacak türde yetenekli kişiler her köyde var. Yani aslında bütün kadınlar hani çalar ama çok özellikli çalabilen, çok güzel okuyabilen,

yeteneği olan, ezberi çok güzel olan, ardı ardına bir sürü türküyü söyleyebilen kadınlar var. Her köyde var. Bu kadınlar her düğünde genelde bunu kendilerine görev bilerek gelip hem eğlenirler, hem söylerler hem çalarlar yani düğünü kotarmış olurlar. Kına gecesini kotarmış olurlar. (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022)

Araştırmaya katılan mahalli sanatçı Mehtap Takmaklı, mahalli sanatçı Emel Örgün, Z. Bayram, G. Maral, H. Arğın, T. Aydemir, N. Koç, H. Oruç, N. Oruç, M. Bayram, A. Yavuz, S. Salın, E. Örgün ve F. Acar geçmişte veya günümüzde yakın akrabaları, köylüleri yahut hemşehrilerinin davetiyle gittikleri düğün, kına veya düğünlerin farklı safhalarında bakır çalan kadınlardır. Bakır çalan kadınlara bakıldığında çoğunlukla amatör oldukları yani para karşılığında hizmet vermedikleri, gönüllü olarak eş, dost, akraba, köylülerinin düğünlerinde bakır çaldıkları görölmektedir. Amatör bakır icracıları daha çok kendi yakınlarının ve köylülerinin düğünlerinde rica üzerine bakır çalmaktadır. Daha çok evlerde ve köylerdeki eğlencelerde çalabildiklerini; ancak erkeklerin olduğu veya seslerini duyabilecekleri ortamlarda çalmak istemediklerini belirtmişlerdir.

Geçmişte hemen hemen her köyün birkaç bakırcısı var iken günümüzde bakır icra eden kadınların sayısı azalmıştır. Araştırmaya katılan bakır icracıları genellikle gençliklerinde iyi bakır çaldıklarını ancak bugün yaşlılık, hastalık sebebiyle veya dini sebeplerle bakır çalmaya devam etmediklerini ifade etmiştir. Meryem Hanım gençliğinde oldukça iyi bir bakırcı olduğunu anlatmaktadır:

Ben çalıyordum. Burda bi garı (kadın) vardı derdi ki can istemedi mi çalınmaz derdi. Bak üstelemen derdi, üstelemen canı istedi mi çalar. Canı istedi mi de, çaldı mı mezerdekilerin bile oyneyceği geliyo derdi. Severdiler hana. Hep sağ sedire geçirirlerdi beni. Hep kapılarda durdurmazdılar da cemiyette hep sağ sedire geçirirlerdi çünkü bakır çalıncek” (M. Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022).

Meryem Hanım yaşlılık sebebiyle artık bakır çalmayı sürdürmemektedir.

Düğünlere gidersek, böyle gezmeye gidersek orda böyle cemiyette çaldırırlar. İlle Allah aşkına Meryem abla bize bakır çal güzel ellerinen bir güzel sesini duyam derlerdi. Ben de hatırlaanı gırmazdım, çalırırdım unlara. Mesela bu köyde bir düğün oldu mu ona giderdin gidince de çalardın” (M Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022). “Ben eskiden çok oynardım, çok severdim, çok çalardım, bi ottum mu (oturdum mu) on beş yirmi insanı oynatırdım. Hiç bırakmayasıya ama şimdi gali zaten ayaklarımdan oynayamıyon ya. Çünkü tüyölüyo böyle düz oyunda, tüye tüye oynuyon, ben nasıl oynıyayım, kıpırdanamam. (M Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022)

Ayşe Hanım akrabalarının hatırını kıramadığı için zaman zaman kadınlar arasında bakır çalmayı sürdürmektedir. Ayşe Hanım eğer bakırcı yoksa Mehtap Takmaklı’nın

CD'sinden, internetteki videolarından dinleyerek kaşık oyunları oynadıklarını ifade etmektedir. Keles Kocakovacık Köyü'nden Sefaniye Hanım gençliğinde bakır çalmayı çok sevdiğini, bakır çalanların kadınlar nazarında iyi bir konumda olduğunu şu sözleriyle anlatmaktadır.

Ben 15 yaşında gelin oldum. 14 yaşındayken nişanlandım. Bizim düğün oldu mu, bakırı güzel çalanlara kardeş yaparlar. Geline kardeş yaparlar. Ben de çok çalışıyordum, seviyordum. Ondan sonra ben 7-8 kıza kardeş oluverdim işte o seneler. Kardeş derlerdi, yenge derlerdi... Düğünlen o sağdıç ilgilenirdi işte. Yengeler gelir gider, düğüne gelenlerle ilgilenirsin, bakır çalarsın, oynatırsın" (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022)

Sefaniye Hanım köylerinin derneğinde gençlere bakır çalmayı, kaşık oyunlarını öğrettiklerini ancak artık dernek faaliyetlerini bıraktıklarını ifade etmektedir.

Asıl DAĞDER vardı. Mehtap vardı, asıl bakırcı oydu, bizim derneklere çok geliyordu. Firdevs vardı.... Çalışıyordum emme bıraktım şimdi. Bu hastalıktan(pandemi) beri çalmıyorum. Dernekte de gençlere öğrettik biz, gençler öğrenince gali biz bıraktık. Valla bizim burda herkes çalışıyordu, onu bunu çağırılmazdık. (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022)

Mehtap Takmaklı bakırcıların bakır çalmayı dini gerekçelere bağlı olarak da bırakabildiklerini şu sözleriyle anlatmıştır: "Her köyde bakır çalan, bir tımbırdatan vardır. Ama gel de çaliver bana oynayalım desen günah der. Eskiden de hacıya gidiyordu insanlar ama şimdi bir başka türlü. A ben hacca gittim geldim çalamam" (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). Meryem Hanım'ın sözleriyle bu bilgi teyit edilmektedir: "Bilenler çalışıyo emme ben çalmıyorum kızım iki sefer hacıya gittim. Hacıya yazıldığı zamandan beri çalmıyorum. Eveli cemiyetlerde çalardım... çalgıcı mıyım ben öyle düğünlere gitçem" (M. Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022). Zeynep Hanım bakır çalma geleneğinin bakırcıların yaşlanması ya da vefat etmelerinden dolayı zayıfladığını dile getirmektedir:

Bu geleneği bizim yaşlılarımız devam ettiriyor ama şimdi gençler bu kadar bilmeyo, vardı bak bunun yengesiydi eskiden (arkadaşını gösteriyor) tam bakırcı ama kadın şimdi yaşlandı, gidemeyo bi yere, Hatice Hanım, senelerin bakırcısı. Şehri abla vardı, o öldü. Onların ailesinde herkes çalgıcı. Çalgıcı köyü burası (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Çörel Köyü'nden Gülistan Hanım da bu sözler paralelinde bilgi vermiştir. Çörel'de kınalara, düğünlere davet edilen, köyün en iyi bakır icracısı olarak bilinen Ülker Hanım'ın vefat ettiğini, kendileri gibi amatörce çalanlar olduğunu dile getirmiştir.

Bakırcılar çeşitli gerekçelerle bakır çalmayı bıraktıklarını, geleneğin kaybolmaya yüz tuttuğunu ifade etseler de bazı köylerde nispeten devam ettiği anlaşılmaktadır. Zeynep

Hanım ve arkadaşları köylerinin müzisyenleriyle tanındığını eskisi kadar olmasa da müzikal faaliyetlerini kendi aralarında devam ettirdiklerini ifade etmişlerdir. Dağgüney Köyü’nde Zeynep Hanım’ın evindeki sohbette kadınların daha önce katıldıkları etkinlikleri ve köylerindeki TV çekimlerini oldukça keyifli bir şekilde aktarmalarından kültürlerini tanıtmak gerektiğinde daha dışa açık olabildikleri anlaşılmıştır. Fadıl Köyü’nde bakır çalan ve asla bakırsız olamayacağını ifade eden Havva ve Nigar Hanımlar’ın da bakır geceleri veya bakır eşliğinde kadın toplantıları yapmaktan büyük keyif aldıkları anlaşılmaktadır. Zira köylerinde yaptığımız sohbet ortamında da farklı yaş gruplarından kadınlarla oldukça eğlenceli bir bakır icrası gerçekleştirmişlerdir.

Çalıyoruz biz zaten çağırmaya bakmayız, kendimiz gideriz (gülüyor). Bakır da çalarız oynarız da...Biz vardık mı kapıdan, eskiden şöyle derlerdi: ötmezsın, yumurtlamazsın, holluk kalabaşlığı yapma. Mesela bakır çalamayon, oynamayon, burada kalabalık yapıyon. Bakır çalanı, oynayanı sağ sedire geçirirler, gel gel buraya gel, burada çal bakırı diye sağ sedire geçirirler. (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022)

Havva Hanım’ın bu sözlerinden bakır çalmanın ya da oynayabilmenin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bakır çalmayı ve kaşık oyunları oynamayı çok seven Havva ve Nigar Hanımlar tanıdıkları hocaların bakır çalmanın, kaşık oynamanın günah olduğunu söylemesi, kendilerinin de düğün salonlarındaki görüntü ve ses kayıtlarından çekinmelerinden dolayı artık pek bakır çalmayı istemediklerini ifade etmişlerdir. Fadıl Köyü’ndeki eğlenceli bakır icralarının bir benzeri İshaklar Köyü’nde Neslihan Hanım’ın evinde komşularıyla birlikte yapılan sohbet sürecinde, araştırmaya katkıda bulunmak adına sergiledikleri doğaçlama performanslarında gözlemlenmiştir. Neslihan Hanım eşi vefat ettikten sonra bakır çalmadığını, bunun çok hoş karşılanmayacağını ifade etmiş olsa da araştırmamıza katkı sağlamak için büyük bir nezaket göstererek uzun zamandır ilk defa bakır çaldığını ifade etmiştir. Dışarıda bir yerde bakır çalarken görülmek istemediğini belirtmiştir. “Evde çalarım. Eşi öldü de bakır çalıyo dedirtmem. Şimdi bu bakırın zoru ne derler? Öyle manasız bir zamanda” (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

3.1.5.1 Profesyonel bakırcılar

Kültür Bakanlığı ses ve bakır sanatçısı ünvanına sahip olan mahalli sanatçı M. Takmaklı bakırcılar arasında yörede en çok tanınan ve günümüzde aktif bir şekilde bakır icrasına devam eden, düğünlere, kına gecelerine veya kültürel içerikli

organizasyonlara davet edilen bakırcıdır. M. Takmaklı davet edilemediyse bakır ve kına gecelerinde M. Takmaklı'nın bakır çalarak kaydettiği türküler dinlenmekte ve onun söylediği türküler eşliğinde kaşık oyunları oynanmaktadır.

Takmaklı derneklerin organizasyonlarında, dağ ilçelerinin şenliklerinde ve Türkiye'nin değişik bölgelerinde yapılan yörük festivallerinde, Bursa Büyükşehir Belediyesi Konservatuvarı konserlerinde, dağ ilçelerinin kına düğün geleneklerini, müzikal pratiklerini tanıtmaya ve yaşatmaya devam etmektedir. Mehtap Takmaklı'nın sosyal medyada pek çok sesli ve görsel bakır icraları mevcuttur. Yerel ve ulusal TV kanallarında programlara katıldığı görülmektedir, dolayısıyla ulusal tanınırlığı olduğu söylenebilir. Bakır icraları esnasında çoğunu annesi Ayşe Özgüler'den öğrenerek söylediği türküler TRT Repertuvarında kaynak kişisi Ayşe Özgüler olmak üzere kayıtlara geçmiştir.

Mehtap Takmaklı ilçeden ilçeye değişiklik gösteren oyunlara oldukça hakimdir ve katıldığı kınalarda düğün sahibi hangi ilçeden ise o ilçenin bakır havalarından çaldığını ifade etmektedir. Yöresinin geleneklerini tanıtırken ve yaşatırken büyük bir sorumluluk duygusuyla doğduğu topraklara adeta vefa borcunu ödemektedir.

Ben bizim kültürümüzün çok renkli ve coşkulu olduğunu çocukluktan beri biliyorum. Bu konuda ne yapabilirim diye düşündüm. Tanıdık, akraba düğünlerinde kınalarında, kızların kınalarında hem kıyafetleri giydirdim, annemin gelinlik kıyafetleri durur hala üçetekleri. Başkalarından aldım, satın aldım, bindallı aldım, eski ama hep yeni değil. Gittiğim yerlerde önce onları giydirdim sonra eskiye yönelik kınalar yaptık, eski türkülerini orada bilen kişilere çaldırdım, o türkülerini hemen kaydettim, onları kendi kitabıma yerleştirdim. Eski türkülerini çıkarttım, eski oyunları unutulmaya yüz tutmuş eski oyunları. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Mehtap Takmaklı müzikal pratikleri, kına geleneklerini sürdürme konusundaki gayretlerinin olumlu sonuçlar verdiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Benim bütün hafta sonlarım dolu. Perşembe, Cuma. Cumartesi'yi salon düğünlerine ayırıyorlar. Ama onu mutlaka yapıyorlar. Eskiden ben götürüp kıyafetleri giydiriyordum, yine giydirdiklerim de oluyor. Şimdi kendileri aynı benim gibi, bakıyorlar sayfamdan diktiriyorlar, fes yaptırıyorlar. Hazırlar yani ben gittiğimde 8-10 kişi giyinmiş veya şalvar giyiyorlar altlarına, üzerlerine bir örnek üst yapıyorlar, fes takıyorlar bir de hoşuma gidiyor tabi, oyunları da benim cd den öğreniyorlar, bak diyorlar Mehtap abla öğrendik. Yapabiliyor muyuz, tabii ki yapıyorsunuz diyorum. Hiç yapamıyorsunuz kelimesini kullanmıyorum. Çünkü gönülleri kırılmasın devam etsinler diye. İyi oynuyorlar, mesela halayları da oynuyorlar, kızmıyorum ben onlara, diyorum ki bak halayı da oynayın. Bizimkini de oynayın. Gürcülerin halaylarını oynuyorlar, Doğuluların halaylarını oynuyorlar. Muhacirlerin oyunlarını oynuyorlar. Diyorum

bunları nasıl biliyorsanız bizimkileri de bilin. Ama bizim oyunlarımız figürlü olduğu için zor, ondan kaçırırlar. Ben de onları çalışıyorum ki bizim bakır oyunlarını da seyretsinler, ha birazdan bize de halay çalacak diye otururken onları da görsünler, kendilerine pay çıkarsınlar, bizim oyunlarımız da güzelmiş, kıyafetlerimiz de şıkır şıkır güzelmiş, bir figür öğrenseler diyorum.... Hakikaten analı kızlı oynayanlar var artık, gelinle oynayanlar var. Gelinle sıradan oynayanlar var, arkadaşları. Çok bilmiyoruz ama diyorlar, yok yok çok güzel oynuyorsunuz diyorum. Öyle müthiş gelişti. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Bakır icracıları arasında kendisi aslen bu çalışmanın kapsamındaki dağ ilçelerinden olmamakla beraber bölgede tanınan, aktif bir şekilde bakır icra etmeyi sürdüren bir diğer profesyonel icracı Kültür ve Turizm Bakanlığı mahalli sanatçı ünvanı olan E. Örgün'dür. Günümüzde de aktif olarak organizasyonlarda, festivallerde, özel olarak davet edildiği bakır gecelerinde bakır icralarını sürdürmektedir. Dağ ilçelerine ait, aynı zamanda kendi köyünde (İnegöl, Maden Köyü) de sürdürüldüğünü ifade ettiği bakır çalma geleneğinin tanıtılması ve sürdürülmesi noktasında çalışmalarına devam etmektedir. Emel Örgün kendisini bakır çalma geleneğinin bir temsilcisi olarak görmekte ve geleneğin aktarım sürecinde kendisini sorumlu hissetmektedir.

Emel Örgün, dağ yöresi kadınlarının şehirde ya da köylerde kına geceleri dışında bakır eğlenceleri düzenlediklerini ve kendisinin de bu eğlencelere davet üzerine gittiğini belirtmiştir.

Aşağı yukarı şu döneme kadar benim bakır gecesi olarak en az 15-20 tane düğün dışında yaptığım bakır gecesi vardır şu iki yıldır. Düğünlerin dışında artık insanlar bakır geceleri yapıyorlar. Bakır gecelerine bizi davet ediyorlar, Mehtap da gidiyor, ben de gidiyorum. Geçen hafta Keles'in Davutlar Köyü'nde düğün yok, gelin yok, kına yok, hiçbir şey yok. Bakır gecesi yaptık. Yani onlar dediler, biz bakır gecesi yapacağız, düğün değil bu sadece bakır gecesi. Bu da sevindirici bir şey, insanlar bakırla oynamak istiyor. Bakır türkülerini duymak, dinlemek ve oynamak istiyor. (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022)

Özetlemek gerekirse geçmişten günümüze bakır çalan kadınların sayısı azalmış, günümüzdeki kına ve düğünlerde profesyonel mahalli sanatçıların daha çok rol aldığı sonucuna varılmıştır. Araştırmaya katılan tecrübeli bakırcı kadınlar geçmişte her köyde birkaç bakırcı bulunduğunu ifade ederken günümüzde kına düğün geleneklerine ve müzikal pratiklere önem veren bazı köyler dışında diğer köylerde neredeyse bakır çalacak kimsenin kalmadığını ifade etmişlerdir. Bakırcı kadınların sayısının azalmasının sebepleri arasında tecrübeli bakırcılardan bazılarının vefat etmesi, bazılarının sağlık sorunları yaşaması veya yaşlanmış olmaları, yeni bakırcıların yetiştirilememesi vardır. Bazı bakır çalan kadınlar ise dini gerekçeler öne sürerek, hacca gittiklerini, bakır çalmanın ve oyun oynamanın günah olduğunu söyleyerek

bakır çalmaktan vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. Günümüzde kına geceleri, bakır geceleri davetli sayısının çok olmasından dolayı düğün salonlarında yapıldığında, bakırcı kadının sesinin dışarıya gitmesi veya bakır çalarken, oyunlar oynanırken ses ve görüntü kaydı yapılması bakır çalan kadınları tedirgin etmektedir. Bu noktada mahalli sanatçıların böylesi bir endişesi bulunmamaktadır. Profesyonel mahalli sanatçılar bölgenin kültürel geleneklerin yaşatılması adına, bunu bir görev addederek bakır icralarına devam etmekte, zamanları elverdiğince davet edildikleri gecelerde çok yüksek olmayan meblağlar karşılığında bakır çalmayı sürdürmektedirler. Bölgedeki kadınlar şehir merkezinde veya köylerde gerçekleştirdikleri evlilik veya sünnet kınalarında, bakır gecelerinde, kadın toplantılarında bakır çalacak kimseyi bulamamaları halinde cd veya internetteki videolarda kayıtlı bakır türküleri eşliğinde oyunlarını oynayarak eğlenmektedir.

3.1.6 Bakır eşliğinde oynanan oyunlar ve bakır türküleri

Bakır havalarının çalınıp en çok oynandığı ortamlar olan kına gecelerinde veya adına bakır gecesi de denilen eğlencelerde misafirlerin hoşnut edilmesi, öncelikle oyuna davet edilmesi önemlidir (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022). Düğün sahipleri, gelinin sağdıçları, Sefaniye Hanım'ın deyimiyle gelinin 'gardaşları' misafirleri oyuna davet eder, akabinde düğün sahiplerinin yakınları olan görümceler, eltiler, yengeler oyuna çıkmaktadır (N. Akalın, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Bakır oyunlarında iki kadın diğer kadın izleyicilerin görebileceği oyun alanına çıkmaktadır. Oyun oynayan kadınlar yüzleri birbirlerine dönük şekilde karşılıklı kaşıklarıyla bakırın ritmine ayak uydurarak, hangi oyun çalınıyorsa o oyuna özgü figürleri sergilemektedir. Ancak günümüzde kına gecesi veya düğünlerin sürelerinin sınırlı olmasından dolayı her kadına sıra gelemeyeceğinden birkaç çift oyuncunun aynı anda oynayabildiği görülmektedir. Bu konuda farklı uygulamalar söz konusudur.

Düğün çok kalabalıksa erişmeyecekse üç sıralı da oynanabiliyor yani. Salonda açılış vardı bizim köyün açılışı, orada 6-7 kişi oynadı yani, çaldık. Ama bizim salon ne kadar kalabalık olursa olsun, evler ne kadar kalabalık olursa olsun hiç sorun değil 2 kişi oynar. Öyle güzel oluyor. Mesela 4 kişi çıksın burada salonda hangisine bakıcan olmaz yani. Büyük salonda mesela herkes aynı ayakta dönmek zorunda, aynı şeyi yapmak zorunda, burada nasıl yapıcan onu. Benim bildiğim hep 2 kişi oynanıyor; 3-4 öyle yok. Ama açılıшта yaptık bunu. (Havva Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022)

Havva Hanım'ın sözlerinden anlaşıldığı gibi kına gecesine katılan diğer kadınlar da oyun oynayan kadınları izleyen konumundadır. “Şimdi daha kalabalık oynuyorlar. İşte folklor çıkardılar. Folklor diye herkes toplu halde oynuyor. Yer genişse birkaç çift yan yana oynayabilir, bizim köyde oluyor. Çünkü sıra gelmiyor, kaşık havası yapıyorlar” (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022).

Oyuna çıkan kadınlar için karşısında oynadığı kişinin kendisiyle uyum içerisinde oynayabileceğini düşündüğü M. Takmaklı ve Emel Örgün'ün belirttiği gibi “oyun eşi” diye tabir edilen kimsedir.

Oyun eşleri var mesela herkes kendi güvendiği, kendisinin en iyi oynadığı kişiyi seçiyor. Öyle çok zevkli oluyor. Onları izlemek çok keyifli oluyor. Çünkü onlar beraber oynarken her türlü hareketlerini birlikte yaptıklarını hiç yani böyle halk oyuncularını nasıl hiç sekmeden hepsi beraber aynı ritmi de atarlar. Onlar da öyle düzeni bozmadan güzel bir şekilde adım atarak, kaşıkları aynı oranda vurarak böyle aynı şekilde yaklaşarak ve uzaklaşarak, birbirine sırtını dönüp tekrar gelerek, yaklaşarak oynuyor. (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022)

Bakır çalınan ortamlarda genellikle kadınlar aynı oyun eşiyle oynamayı tercih etmektedirler.

Ben derim ki “hadi gel ikimiz oynayalım” “benim ayağım seninle uymaz” “ben kiminle oynayacağım ama benim eşim gelmemiş bugün, ben bugün oynamayacağım” gibi...Herkesin ayağının uyduğu oyun eşleri var. Zor durumda tabii ki oynanır. Çok oynamayı seven aman onu mu bekleyeceğim der, kalkar oynar. Ama mutlaka oyun eşi var. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Meryem Hanım'ın gelini, bakır oyunlarının geçmişten bu yana iki kişi oynanmasının nedeninin köy evlerinin dar olmasından kaynaklanabileceğini ifade ettiğinde Meryem Hanım bunun bir sebep olamayacağını bakır oyunlarının orijinal formunun bu şekilde olduğunu ifade etmektedir. “Gızım ev dar olmasa da evde halay çekilmez. 3-4 kimse evde oynamaz, bakırda 2 kimse oynar, o bırakır ikisi alır. O oynar, çekilir, ikisi alır. (M. Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022). Mehtap Takmaklı'ya göre bakır oyunlarının iki kişi oynanmasının sebebi evlerin eskiden dar olmasıdır, dolayısıyla günümüzde daha geniş alanlarda ikiden fazla kadın aynı anda karşılıklı oynayabilmektedir.

Şimdi artık meydan boşsa ikişer ikişer oynuyorlar, iki üç çift, dörtlü sekizli. İki kişi oynanmasının sebebi, az önce dedim ya küçücük köy odasında, köy evinde, dar bir alanda, etrafında da kadınlar oturuyor zaten, ortada zor dönersin. Şu kadarcık yerde oynuyorlar. Nerde, kapı önünde falan oynamak yok, erkekler oynar kapı önünde. İşte bunun için şimdi meydanlar geniş, çıkıyorlar hepsi oynuyorlar. İkili, dörtlü sıra yapıp. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Oyunlarda 9/ 8'lik oyun havaları işte birisi diyelim ki düz atılıyor, öbürü daha hızlı, daha seri bir şekilde atılıyor. Kadınların birbirine karşı çalımları var. Kadınların birbiriyle böyle yaklaşıp tekrar sırt dönüp gitmeleri var, işte kadınların sekerek oynamaları var. Sürtmeye de kadınlar birbirine omuz atarak üste çıkmaya çalışarak oynar gibi halleri var ve bunların görünebilmesi için bence de 2 kişi, ben de böyle kanaat getirdim ve bunların o oyunları izleyen topluluk içerisinde görülmesi gerekiyor. (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022)

Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre bakır eşliğinde oynanan oyunlar, oyun tarzları, söylenen türküler ilçeden ilçeye, köyden köye değişiklik göstermektedir.

Bir sigara içimlik köyde oyun da başkadır, söz de başkadır. Figür de başkadır, aynı türküyü çok az figür değişiklikleriyle oynayıveriyim ben sana. İkizoluk'un ki başkadır, Gümüşpınar'ın ki başkadır. Orhaneli'ninki, Ağaçhisar'ın ki başkadır. Bizimki daha döktüre döktüredir, Böyle ayağını sektire sektiredir, onlar düz düz oynuyorlar. Oynarken derler Ağaçhisarlı bunlar güzel oynuyor derler. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Mehtap Takmaklı köylere ve ilçelere göre oyunların çeşitlilik gösterdiğini, bakır oyunları konusundaki birikimi ve tecrübesinden hareketle katıldığı bakır gecelerinde ilçesine yahut köyüne göre çalıp söylediğini ifade etmektedir.

“Herkesin oyunu başka çalması başka. Akçabük'e git, Akçabük'ünkü de başkadır” (H. Arğın, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). “Her köyün ayak hareketleri falan farklı oyunlarda. Mesela bizim Fadıl köyünün özel oyunu var, tıpırdama, düz falan saydık ya mesela bu Sırlı Köyü'nde de var ama oynayışı farklı ya da başka bir köyde, farklı farklı oynayışı her birinin. Mesela biz başka bir köye gitsek bizim oyunumuz fark edilir, anlaşılır yani” (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022). Farklı köylerde sadece oyunlar değil bakırcıların bakır çalışları bile farklı olabilmektedir. Oyuncular da alışık olmadıkları bir çalma stilinde oynamakta zorlanabilmektedir.

3.1.6.1 Oyun çeşitleri

Dağ ilçelerinde bakır eşliğinde 4-5 tane oyun oynanmaktadır. Bazı köylerde bu oyunlardan birkaç tanesi bilinirken bazı köylerde tamamı oynanmaktadır. Oyunlara verilen isimler köyden köye farklı isimlerle adlandırılabilir. Dağ ilçelerinde müzikal pratiklere ilişkin araştırmalarda yer alan, köylerden türküler derleyen araştırmacı C. Bütün bakır oyunlarının orijinal ismi *yeğni hava* olan *düz* oyunla başladığını, ilk oyunu *tüymece* veya *sekme* adlı oyunun takip ettiğini belirtmektedir. Keles köylerinde çoğunlukla bu iki oyunun bilindiğini, belki bir üçüncü olarak *Cezayir*'in oynandığını eklemektedir. C. Bütün, Cezayir oyununun erkeklerin oynadığı bir oyun olsa da kadınların bu oyunu kendilerine özgü *titreme* oyunu formunda

oynadıklarını ifade etmektedir. Orhaneli’de Cezayir oyununa *titreme* ve *sürtmeç* gibi isimler de verilmektedir. Bunların dışında bir de kadınların daha çok kendi aralarında oynadıkları, müstehcen sözler de içerebilen, seyirlik, eğlencelik gibi de gördükleri “Kocadamın sakalı” türküsünü söyleyerek oynadıkları bir oyun vardır. “Kocadamın sakalını kadınlar açık yerlerde oynamıyor. Daha kadın kadına oldukları zaman. Eğlence maksatlı biraz da müstehcen sözler içeren oyunlardır. Keles ve Orhaneli’de oynanıyor.” Bahsi geçen tüm oyunların her biri için onlarca türkü çalınıp söylenebilmektedir (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022).

Bizim yöremizde 4-5 türlü oyun oynanır. Mesela Keles’te, Sorgun’da ve Kocakovacık’ta bir oyun oynanır, tüymece derler, biz hoplama deriz. Orhaneli’de 4-5 tane oyun oynanır değişik isimlerde. Düz, titreme, hoplama, sürtmeç diye oyunlar vardır. Hatta bir de Köroğlu vardır. O da hoplamalı sekmeli, o çok oynanmaz. Ama o dört oyun oynanır. Harmancık’ta bir başka türlü oynanır. Büyükorhan’da bir başka türlü oynanır. Ben bunların hepsine hakim olduğum için gittiğim kınalarda ortaya çıkan Harmancıklıyım der onu çalarım, Büyükorhanlıyım der onu çalarım, Keleslilerin zaten tek oyunu var onu öyle yaparım kınalarda. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Günümüzde bakır oyunları dendiğinde aslında çok sayıda ve çeşitlilikte türküler olmasına rağmen belli başlı türkülerin söylendiği görülmektedir. Bunun sebeplerinden birisi bakır icrası konusunda uzman kişilerin azalmasından dolayı türkülerin kaynak kişilerden daha az duyulur hale gelmesidir. Bakırcı kadınlar yaşlılık, hastalık veya dini birtakım sebepler ile bakır icralarına devam edememektedir. İşinde uzman bakır icracıları hafızalarındaki pek çok sayıda türküyü aktarmakla kalmayan oyunlara uygun şekilde türküler, maniler üretme kabiliyetine sahip kişiler olduğundan bu konudaki üretim de oldukça azalmıştır. Sosyal medya ve internetin yaygın kullanımıyla beraber bölgenin müzikal pratikleri bu ortamlardaki popüler türkülerle, oyunlarla sınırlı kalmaya başlamıştır. M. Takmaklı farklı türkülerin duyurulmasını, bilinmesini, oyunların ait olduğu ilçeye, köye göre oynanmasını önemsemektedir: “Ben bir gecede, bir kınada aynı türküyü iki kere çalmam. Benim türkü hazinem o kadar çok ki. Aynı türküyü iki kere çalmam onun için zaten çok seviyorlar benim kınalarımı” (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). Bakır oyunlarında türkülerin çeşitliliğine önem veren ve geniş türküler repertuarındaki pek çok türküyü söylemeye çalışan mahalli bakır sanatçısı Mehtap Takmaklı birkaç türkünün öne çıktığını diğerlerinin de söylenmesi gerektiğini, böylelikle unutulmayacağını belirtmektedir. Havva Hanım da bakır çalarken farklı türkülere yer verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bir oyun

türünde 20-30 türkü söylenebileceğini, tekrar tekrar aynı türkülerin söylenmesi halinde katılımcıların durumdan hoşnut olmayacağını belirtmektedir. Havva Hanım çok sayıda türkünün ezberinde olduğunu, bakırı eline alıp gözlerini yumduğunda hepsini sırasıyla söyleyebildiğini, bazen de doğaçlama maniler okuduğunu; büyüklerinden duyduğu, kitaplardan okuduğu veya TV ve internette dinlediği mânileri, şiiirleri, türküleri kendi oyunlarına aktarabildiğini ifade etmektedir (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022).

Sefaniye Hanım'ın verdiği bilgiye göre Keles'in Kocakovacık Köyü'nde ilk oyun *düz* oyundur. Bu oyunda genellikle söylenen türküler “Koca bakır gümlemez” ve “Elmayı kestim de soydum” adlı türkülerdir. İkinci olarak *hoplama* tarzı bir oyun olan “Köroğlu” oyunudur. Bu oyunlar oynanırken türkülerin değişebileceğini ifade eden Sefaniye Hanım şimdiki halk oyunları ekiplerinin pek çok oyunu birbirine karıştırarak icra ettiğinden yakınmaktadır. Orhaneli'nin köylerinde çokça bilinen ve oynanan Menevşe, Selimem, Cezayir gibi türkülerin köylerinde oynanmadığını sonradan derneklerinin halk oyunu ekibinde bu oyunların sergilendiğini ifade etmektedir. Keles Kocakovacık'ta oynanan türküler arasında “Koca bakır gümlemez”, “Mercimek ektim taş”, “Bursa'nın ufak tefek taşları”, “Tren yolunda çiçek”, “Alim, alim”, “Uzun kavak ne uzarsın boşuna”, “Ayşe'nin peşkirini dokumalı” türküleridir. Keles Kocakovacık Köyü'nün oyunları, örf ve adetleri Keles'in Sorgun, Düvenli, Hereke gibi köyleri gibi komşu ilçe Domaniç'e benzemektedir (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022).

Keles'in Delice Köyü'nde üç oyun oynanmaktadır: *Düz*, *tüymece*, *Cezayir*. Firdevs Acar önce Menevşe türküsünü söyledikleri düz oyunla başladıklarını; “Yağcıların başları”, “Meleme de kuzum”, “Cezayir'in Harmanları” adlı türkülerin söylendiği tüymece ile devam ettiklerini ifade etmiştir. Firdevs Acar yörelerindeki en gösterişli oyunun “Cezayir'in Harmanları” olduğu kanaatindedir. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022). Bunların dışında *hoplama* tarzında hareketli bir oyun daha vardır. *Sürtmeç* dedikleri oyunda da “Yap yarım askerliğini” türküsü söylenmektedir. Firdevs Hanım bir de eşek oyunundan söz etmektedir:

Bizde bir de eşek oyunu var. Deh eşeğim deh ellerini böyle havaya kaldıra kaldıra, hoplaya hoplaya oynanıyor. Eşeğimin karnını aman ne yapmalı, davul yapmalı, deh eşeğim deh çüş eşeğim çüş, kadınlar oynuyor, oynarken de millete tekme atarlar. Aptal olan yiyo sopayı, uyanık olan, hareketli olan da vuruyor karşısındakine. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022)

Büyükorhan'ın Pınar Köyü'nden Meryem Hanım *düz*, *hamam*, *sekme* adlı üç oyun sıralamaktadır. Düz oyunda “Fadimeler iki değil üç değil”; “Gelinin başında sarılı yazma” (Mevlam bakır tutan ellerime künahlar yazma) türküsü söylenmektedir. İkinci hamam oyununda “Hamamın yolları” adlı türkü söylenmektedir. Üçüncü sekme oyununda “Eminem” türküsü söylenmektedir. “Telgrafın telleri” sekme oyununda söylenmektedir. Cezayir oyunu da Pınar Köyü'nde oynanan bir oyundur.

Ayşe Yavuz'un verdiği bilgiye göre Büyükorhan'ın Yenice Köyü'nde ilk önce *düz* oyun oynanmaktadır. Bu oyunda söylenen türküler “Menevşe”, “Gaşıklıkta gaşık yok” adlı türkülerdir. İkinci oyun *çevirmedir*. Bu oyunda söylenen en önemli türkü “Cezayir'in Harmanları”dır. Üçüncü oyun olarak *sekme* oynanmaktadır. Sekme oyununda çoğunlukla söylenen türküler “Selime”, “Serçelerin başları”, “Yüksek yüksek tepelere” ve “Eminem”dir. Dördüncü oyun *hoplamadır*. Bu oyunda en çok söylenen türkü “Ocakbaşı”dır.

Orhaneli'nin Dağgüney Köyü'nde dört oyun oynanmaktadır. “*Düz*, *Cezayir*, *Hanım oyunu*, Çek deveci çalarız, sekleme oyunu oynarlar, dört çeşit oyun var öyle” (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). Orhaneli'nin Fadıl Köyü'nde dört çeşit oyun oynanmaktadır. İlki *düz* oyundur, Fadıl'da bu oyuna *tıpırdım* denmektedir. “İkincisinde *hoplama* deriz, onu oynarız. Üçüncüsünde *Cezayeri* deriz, onu oynarız. Dördüncüsü de bilenlerimiz oynar, *Kocadam*” (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022). Tıpırdım oyununda söylenen türküler “Menevşesi tutam tutam”, “Menevşeleri boyun eğmiş”, “Bursa'nın davulları çalınır”, “Evlerinin önü pınar”dır. Hoplama oyunundaki türküler ise “Dere kenarına ateş mi yakam”, “El süpürür toz ider”dir. Cezayeri'nde de “Cezayirin Harmanları” ve “At gelir ağır ağır” türküsü söylenmektedir. Havva Hanım her bir oyun için onlarca türkü olduğunu belirtmektedir: “Türkü bir tane olmaz ki, ben biliyon elli türkü. Cezayerinde on onbeş türkü var. Bir tane türküylen olmaz ki, o kadarla oynatamazsın. Sen bir tane söylediğin türküyü dönüp tekrar söyleyemezsin. Böyle hemen bakarlar yani niye aynı türküyü söyledi bu gene” (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022). Havva Hanım “Kocadamın sakalı” oyununu bildiğini, bu oyunu genelde yaşlıların daha çok bilip oynadığını ifade etmiştir.

Orhaneli'nin Çörel Köyü'nde birinci oyun yani *düz* oyunda “Menevşesi tutam tutam”, “Evlerinin önü fırın”, “Geline bak geline”, “A Fadimem”; titreme adıyla da bilinen ikinci oyunda “Cezayir'in harmanları”, “İki de geyik bir dere”, “Selime”,

“Hamamın yolları ince” türküleri söylenmektedir. Kadınların oynadığı türkülerden “A Fadimem” ve “Menevşe” erkeklerin de oynadığı türkülerdir. “Selime”, “İki Geyik”, “Evlerinin önü fırın”, “Meleme de Koyunum”, “İpeğim” türkülerinde yalnızca kadınlar oynamaktadır (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022; G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Harmancık’ın Çakmak Köyü’nde önce *düz* oyun, sonra *Menevşe*, ardından da *hoplama* oyunu olan *Kocadamın sakalı* oynanmaktadır (T. Aydemir, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Harmancıklı Nurten Hanım ilçede en çok bilinen ve oynanan oyunun *Cezayir* olduğunu ifade ederken, aynı ilçenin İshaklar Köyü’nden Neslihan Hanım bir çeşit oyun oynadıklarını, onun da *Menevşe* olduğunu söylemiştir. Neslihan Hanım köylerinde bakır eşliğinde söylenen türküler arasında “Yörük de yaylasında giderim”, “İnce minarede ezan sesi var”, “Evimizin ardı orman”, “Aşağıdan çıktı bayrağın ucu” türkülerini sıralamıştır. Neslihan Hanım diğer köylerden farklı olarak oyunları diz çökerek oynadıklarını belirtmiştir.

Tabi diz çökeriz böyle, kaşıklan. Benim bir arkadaş vardır. Biz onunla ikimiz oynarız, başkasıyla yapamayız. Bir diz çökersin bir de diz çökmeden oynarsın. Her kimse diz çökemez. Ya eskiden beri böyle geleneğimiz böyle gelmiş geleneğimiz böyle gelmiş, biz de devam ettiriyoruz. (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Bakır eşliğinde oynanan oyunlar kadar söylenen türkülerin, mânilerin sözleri de önemlidir. Bakır gecelerinde, kına gecelerinde çoğunlukla bakırcı, oyun oynayan kadınlara söyleyeceği türküleri belirlerken o kadınların statülerini, başından geçen hikayelerini, özelliklerini göz önünde bulundurmaktadır. Bu şekilde C. Bütün’ün bu durum için uygun gördüğü tabirle bakırcı yeteneği doğrultusunda “kapısına göre mâni” okumaktadır (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022). Bakırcı hafızasındaki türkülerin haricinde oyunlara uyumlu olacak şekilde doğaçlama maniler, türküler uydurabilmektedir. Buna atma (firaklama) türkü denilmektedir.

Mesela sen geliyorsun Yasemin’e ilişkin bir tane türkü yapıyor hemen. Yani hoş geldiniz Yasemin Hanım falan gibi böyle işte. Bize yanınızda bir şey getirdiniz mi? Hediyeiniz nedir, çıkınıızda ne vardır gibi işte. Güzel ağırlamak gerekir gibi ifadeler. Çok yetenekli kadınlar benim böyle bir türkü yakma becerim yok, bunu hemen atmak çok zor. Gelen misafire karşı bir atma türkü yaratmak ve o kişiye özgü bir şey yapmak. O büyük yetenek hakikaten. (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022)

“Diyelim senin eşin asker, asker türküsü söylerler. Mesela sen neşelisin sana alttan aşağı türkü söylerler. Herkesin kişiliğine göre türkü söylerler” (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022). Ortada oyun oynayan kadınların statüsüne, içinde bulunduğu

hale göre türküler seçilmektedir. Geline, görümceye, kayınvalideye, yengeye ayrı, sevdiğine kavuşamayana, asker yolu bekleyene ayrı ayrı türküler söylenmektedir. “Kocakarlara ayrı türkü söylersin, gençlere ayrı türkü söylersin. Bursa’nın ufak tefek taşlarını, kocakarlara söylersin, of of a yârim...Gençlerin türküsü biraz kıvrak olur” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). “Mesela benim gelinim çıktı mı ben söylerim ‘gelinim gelinim manken gibi, çatlasın herkes ampul gibi’ diyebilirim” (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022).

Hamamın yolları incedir ince/ Uzaktan geliyor, gelin görümce. Gelin ile görümce oynamaya çıktığı zaman bunu söylerler. Sonra gelin oynamaya çıktığı zaman “Geline bak geline tel dolanmış eline/ Acımayın geline gidiyor sevdiğine” bunu söylerler. Bakırcının marifetine kalmış bir şey. Eğer nişanlıysa o kız veya sevdiği birisi varsa bakırcı da marifetliyse hemen o anda o kıza yönelik anında hemen maniler uydurabilir. Mesela bizim zamanımızda bir genç kız vardı, sevgilisi Engin’di. Bakırcı da o çıktığı zaman illa Engin türküsünü söylerdi ona. (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Mesela sen şuraya oyuna çıktın görümcenlen. “Bahçelerde bürölce/ Oynar gelin görümce/ Oynasınlar bakalım bir araya gelince, dırsın (dersin). Mesela iki elti çıkar. Bahçelerde eğrelti/ Oynarlar iki elti/ Oynasınlar bakalım/ Bilinmiyor kıymeti, öyle derler. Boğazımda altınlar kıyında yaprak olsa/ Alcan dedi almadı üç günde toprak olsa diye oğlana mesela ağıt yakarsın. Bizim çok türkülerimiz var. (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022)

Türk kına geleneklerinde gelinin eline kına yakma, gelini ağlatma adetleri vardır. Bursa’nın dağ ilçelerinde yapılan kına gecelerinde de ülkemizin pek çok yöresinde bilinen, söylenen ‘yüksek yüksek tepelere’ türküsü eşliğinde geline kına yakılmaktadır. Genç kızın evinden, ailesinden ayrılmasını konu edinen bu tür türküler hem gelini hem annesini hem de bu ayrılığı tecrübe etmiş olan davetlileri ortak duygularda buluşturmaktadır. “Ateşin bi yanı kordur, gınamayın yengeler, yangınlık zordur” (A. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022). “Ambar altının küngesi/ Hana bunun yengesi/ Yengesiz kızlar gelin olur mu/ Olsa bile melin (mutlu) olur mu? Ambar altının danası/ Hana bunun anası/ Anasız kızlar gelin olur mu/ Olsa bile melin olur mu” (H. Arın, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Bakır eşliğinde oyun oynayan kadınların hepsi her oyunu iyi oynamayabilir. Bu durumda Havva Hanım’ın ifade ettiği gibi bakırcı oyuncuların hangi oyunda ayak çevirebildiğini gözlemleyerek bakırı çalma hızını, oyun seçimini buna göre yapmaktadır (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022). Oyun oynayan kadınlar da zaman zaman bakırcıya istedikleri türküyü veya oyunu bildirmektedir.

Ben kendim istiyordum, teyzem çalardı, benim oyunlarım vardır. Teyze şunu çal, bunu çal ayağım daha rahat döndüğü, daha rahat oynadığım için. Tüymece’de ‘Atımı bağladım ormana’ türküsünü isterdim. Düz’de de ‘Menekşesi tutam tutam’ veya ‘Ana beni niye verdin yabana’. O türküyü isterdim. Zaten bakırcı artık çala çala kafa duruyor. Türkünüzü tutun da çıkın diyor, akıl edin de çıkın, hazırlayın diyor. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022)

Bakır oynayan kadınlar arasında diğerlerine göre çok daha yetenekli ve güzel oynayan kadınlar tanınıp bilinmektedir. Bu konudaki marifetlerini adeta bir yarışmaya katılmışçasına sergilemeye çalışmaktadırlar. Tüm oyunları kusursuz bir şekilde oynayabilen kişi karşısında oynayan kadını adeta bir rakibi olarak görebilmekte ve ona bir yenilgi yaşatmaktan içten içe keyif almaktadır. “Kim yıldırıacak deye gali çıkıyodun, kim daha çok oynarsa onda kalıyordu. Yenmiş oluyodu ötekini, en çok hoplayan kimse” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). Meryem Hanım da gençliğinde iyi bir oyuncu olduğunu anlatmakta, karşısında (Fadıl Köyü’nden olduğunu söylediği) oynayanları mağlup ettiğine dair bir anısını paylaşmaktadır:

Yıldırıya emme(ama) oynadık gali, ben de o zaman iyiydim, çok iyiydim, oynadım. Gaşıkları (kaşıkları) bırakmadan garının(kadının) biri gaşıkları bırakma, ben de oyneycen bu garınyan (kadın ile) dedi, vallahi ben de oyneycen dedi. Oynayam dedim. Ha bakam garınyan bi giriştik oyuna bakam. Bi denesi (tanesi) yaşaaa dayımın gızı (kızı) yaşaa, akrabalarımızdan biri...Yaşa dayımın gızı yaşa dedi. Eyvah dedim, bana nazar ercek ya. Allah'ım o garıyı susattım, oynarken böyle susattım. Çıktığına pişman oldu garı. Emme oyun oyun, ciddiye tli oyun, dettirü düttürü değil...Eyvah dedim bana nazar ercek ben ne yaptım? Ben ne işledim nazar erer bana, sonra arkadaşlar hep okudular bana. Otu (otur) şuraya okuyam dediler sana...Kocadamın sakalını yoldurdum, yoldurdum da kıl torbaya doldurdum, bunu türkü yaparlardı da çalardılar...Bizim Eminem gibi o da aynı oyun...Adamları da meraklı, adam diyor ki garıya Adırnazlıları (Büyükorhan'lıları) yıldırıdınız demi oyunda diyo. Adaam diyor Adırnaz'ı yıldıramadık, Adırnaz'dan bi garı geldi, valla bizim ikimizi de yıldırdı, hıştınma sus diyo (Gülüyoruz)...Öyleydim öyleydim gızım emme hindi işte böyle. (M. Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022)

Firdevs Hanım da Meryem Hanım gibi gençlik yıllarını yad ederek oyun oynamak için, kaşık alabilmek için tatlı bir rekabet içinde olduklarını anlatmaktadır:

Köylerde hep bakır ve bir de kaşık kavgası yapardık. Sen oynıyacan ben oynayacağım, kaşık kavgası kapacağız diye canımız çıkardı. Millet oyun sırasına girerdi, sen kaşığı vermedin, o görümcesini kaldırır, o eltisini kaldırır sana sıra gelmezdi, az kaşık vardı. Kaşık alıcaz diye kavga ederdik. Kaşık kavgası öyle güzeldi eski günlerimiz. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022)

Görüşme yapılan kadınlara dağ ilçelerinde kadınların bakır eşliğinde oynanan oyunların figürleri hakkındaki fikirleri sorulduğunda genellikle büyüklerinden nasıl gördüler ise o şekilde oynadıklarını, bu figürlerin nasıl oluştuğu hakkında bir bilgileri olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak Emel Örgün derleme çalışmaları esnasında Tavşanlı'nın Çakıllı Köyü'nde gözlemlediği oyunlarda kadınların orak biçer gibi, yerdeki ürünü toplar gibi oynadıklarını, dağ ilçelerindeki oyunlarda da benzer figürlere rastladığını ifade etmiştir (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022).

Dağ ilçelerinde kadınlar bakır eşliğinde oynadıkları oyunları büyük bir ciddiyetle icra etmektedirler. Oyunlar belli bir sırayı takip etmektedir. Karşılıklı iki oyuncu aynı anda başlayıp aynı figürleri eş zamanlı olarak yapmaktadır. Oyunlar içerisinde söylenen türkülerin birçoğu ağıt formundadır. Bu nedenle oyunlar esnasında kadınların genellikle ciddi bir yüz ifadesi olduğu görülmektedir. Kadınların oyunlarını ciddiyetle oynamalarının bir başka sebebi de pek çok izleyicinin önünde ritmi kaçırmadan başarıyla oyunu icra edebilmektir. Ellerindeki kaşıkları bakıra uyumlu şekilde vurmaları, ayaklarını da bu ritme uydurmaları gerekmektedir. “Kendini bakıra veriyor. Bakıra vermezsen şaşırırsın, çalgıya kendini vermezsen, gaşığı (kaşığın ritmini) şaşırırsın. Kaşıknan (kaşığın ritmi ile) bu bakırın havası aynı gidecek. O zaman şıkıdık olur, gaşıklar şak şak yaparken şıkıdık şıkıdık yapar” (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). “Ciddi bir şekilde oynarlar. Benim bildiğim hani ortada pür daim herkes size bakıyor, iki kişi oynuyor ortada, bir sürü seyirci var. Hani şaşırmak istemez” (N. Akalın, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). “Bizim oyunlarda hiç gülmezler, ciddi oynuyorlar. Çok önemli bir iş yapıyorsun hele Cezayir’de hiç gülünmez, ağıt çünkü. Ama hoplamada gülünür” (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022).

Meryem Hanım ve Sefaniye Hanım bakır oyunu esnasında ciddi olunması gerektiğini, gülünmemesi gerektiğini, bunun diğerleri tarafından saygısızlık olarak karşılanacağını, ayıplanacağını ifade etmektedir. “Oyunun bir usulü var kaidesi var. Onu uydurman lazım öyle baştan savma yapmaycan. Kalktın mı usulüne kaidesine uydurcan ama gençler öyle yapmıyor, başka havaya giriyolar.... Yaşlılar çekişirler kızlara, oynayacaksın insan gibi oynayın derler” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). Sefaniye Hanım da geçmişte kadınların bakır eşliğinde oyun oynarken bir hata yapmaları halinde yaşlı kadınların onları uyardığını ifade etmiştir. “Oynayamayosan çıkma ortaya derlerdi, çekişirlerdi nineler. Bilmeden yaşlıların önüne kalkılmaz.

Yaşlılara saygı vardı o zaman, Yasemin. Yanında konuşacan nerde” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). Cengiz Bütün de günümüzdeki düğün eğlencelerinden farklı olarak geçmişte bakır eşliğinde oynanan oyunlarda kadınların kendilerine adeta not verilecekmiş gibi dikkatli bir şekilde oynadıklarını ifade etmektedir. Emel Örgün yaşlı kadınların oyunları daha ciddi algıladıklarını; yaşlı kadınların oyuna çıkmadan önce yanlarında getirdikleri özel başörtülerini, yazmalarını bağladıklarını, o şekilde oynadıklarını gözlemlediğini ifade etmiştir (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022). “Bunu eskiden gelen bir edep adap olarak düşünüyorum ben. Oynarken gülünmez yani hala bunu söylerler. Halam bana hala öyle söyler. Oynarken gülünmez karşına oyun eşine bak veya gelinsen ayak ucuna bak o şekildeydi” (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Gülerler, bilmeyenler accık (azıcık) fikirsizler. (Güldük) Gülmek yani böyle bence millete saygısızlık yani. Ben onun için türkü söylüyorum, ben kendimi yırtıyorum sen çıkıp gülersen ben seni direk aşağı oturturum. Mesela biri bilmiyorsa da gülümserse ona hiç kimse şey yapmaz yani ama sen bilip de böyle kıyıya köşeye gülücük attıktan sonra o da olmaz. (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022)

Gülistan Hanım ve Firdevs Hanım ise kadınlar arasındaki kına eğlencelerinde daha çok gelin olan genç kızın gülmesinin ayıp olduğunu ifade etmiştir.

Şimdi gelinler her oyunu oynuyolar, eskiden, gelin kapının ta karşısına otururdu, hep önüne bakardı, öyle iki tarafına bakmak, her gelene kapıdan bakmak olmaz. Kapıdan her gelene bakan gelini kınarlardı, bilmem kimin gelini gibi kapıdan gelene bakma, süzül derlerdi, oynarken de öyle derlerdi, göbeğine bak, süzül, düzgün oyna, gülmeden oyna derlerdi. (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022)

M. Takmaklı oyun adabıyla ilgili olarak ellerin göğüs hizasında olması gerektiğini, baştan yukarı kaldırılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak günümüzde halk oyunları ekiplerinin oynadığı modernize edilmiş oyunlarda bu nüanslara pek riayet edilmemesi Takmaklı’yı üzmektedir (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). Oyun adabıyla ilgili ifadelerle bakıldığında yaşça büyük, bakır çalma ve oyun konusunda tecrübeli kadınların oyunların düzeni ve oyuncuların davranışlarını gözlemledikleri, hataları varsa uyarı da bulundukları, adeta bir eğitimci gibi davrandıkları görülmektedir. Bugün geçmişteki uygulamaların aslına olabildiğince benzer şekilde sürdürülebiliyor olması bu hassasiyet ve disiplin sayesinde.

3.1.7 Kına ve bakır gecelerinde giyilen kıyafetler

Bursa'nın dağ ilçelerinde kına ve bakır eğlencelerinde düğün sahipleri ve yakınlarının geleneksel kıyafetlerini giymeye özen gösterdikleri görülmektedir. Geleneksel kıyafetler ilçeden ilçeye değişiklik göstermektedir. Orhaneli'de kadınların başlarında yemenileri, içlerine giydikleri uzun nakışlı göynek, üzerlerine giydikleri üç etekleri, üç eteğin üzerinde de fermanaları (güçük adı da verilen cepkenleri), altlarında şalvar, arkalarında Acem şalları ve yine bellerine bağladıkları püsküllü kuşakları vardır. Kıyafetlerin dikiminde kullanılan ipek, keten vd. kumaşlar eskiden bu bölgede dokunmuş olup, kıyafetlerin üzerindeki nakış ve işlemler ise bölgedeki kadınların el emeğiyle yapılmıştır (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). Değerli kumaşlardan üretilen, zahmetli bir yapım süreci olan kıyafetler özenle muhafaza edilmiş, annelerden kızlarına ve hatta torunlarına miras bırakıldığı görülmüştür. Günümüzde ise kadınlar kıyafetlerini hazır aldıkları kumaşlardan diktirmektedir. Bakır eğlencelerinin yoğun olarak yapıldığı köylerde kadınların özel günlerde giydikleri bu kıyafetleri muhakkak edindikleri, eğer kendilerinde yok ise birbirlerinden ödünç aldıkları görülmektedir. Kadınlar kendileri için diktirdikleri gibi kızlarına veya torunlarına da bu kıyafetleri temin etmektedirler. “Gençlerin var, yaşlıların var, çocukların bile var. Gelin olanda, evinde gızı var, arkadaşları geyiyo arkadaşları geydiği için mecburen diktirmek zorunda galıyo” (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). Gülistan Hanım köylerine üç etek satın almaya gelenlerin sayısının son dönemlerde arttığını, geleneksel kıyafetlere yeniden ilgi duyulmaya başlandığını ifade etmektedir. Aynı şekilde Nurten Hanım da böyle bir ilgiyi gözlemlediğini ifade etmiştir.

5-10 seneden beri eski kıyafetlerinden diktirirler. Mesela anneannelerimizin zamanından kuşak vardır, herkes sandığında onu naftalinlerdi saklardı. Şimdi Keles tarafından bir tane bayan dokuyor onları, bunlara ilgi olmasa dokunmaz, yapmaz. Şimdi daha böyle alevlendiği için kuşakları da dokumaya başlamışlar, kıyafetlerden dikmeye başlamışlar. (N. Akalın, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınlar geçmişte günlük hayatta giydikleri kıyafetleri bakır gecelerinde giymeyi sürdürmektedir. Ancak geleneksel kıyafetleri temin etmek eskiye oranla zor ve bir o kadar da masraflı olduğu için çoğunlukla sadece düğün sahiplerinin, yakın akrabaların bu kıyafetleri giydiği gözlenmektedir. “Üç etek geyiyo, altına göynek giyiyo, onun üstüne üç etek, onun üstüne şalını geyiyo, onun üstüne fermana

giyiyoz. Üstüne de fesimiz oluyo, fesin üstüne de gaz diyo, al diyo, örtmeye tel takmaya. Onları geyiyoz. Kaşık oyunlarında onlar geyilir, altına da şalvar” (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Bakır gecesinde şimdi bindallı, üç etek deriz, telli fistan, beyaz telli fistan, kuşak, fes. Bunlar giyilir, yani bunlar da özel bulunur, böyle herkeste yok. Yani bizim yaş grubumuzda bulabilirler bulurlar. Ben mesela gelinime düğün yaptım geçen sene. Geçen sene ben o modeli eskilerden buldum, gittim Tavşanlı’da diktirdim. Fes aldım, yaptırdım, kuşak dokutturdum. (Nurten Akalın, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Günümüzde yapılan bakır gecelerinde gelinin akrabalarından üç eteği olanlar üç eteklerini giymektedir. Bazı eğlencelerde ise gelinin yakınları ve arkadaşlarının erkek tarafının kız tarafına verdiği birkaç top kumaştan diktirdikleri aynı renk ve model kıyafetleri giydikleri gözlenmiştir. Bakır gecelerinde kadınların kıyafetlerine bakıldığında gelinin diğerlerinden daha gösterişli bir kıyafeti olduğu görülmektedir. “Eski geleneğimiz takka vardır, onu süsler püsleriz, gül dakarız (takarız), tel dakarız, onu geline geydiririz, onu öyle oynadırız. Üç etek entarilerimiz olurdu, takkamız (takke) olurdu, tel dakardık, takkalarla gelin olurduk” (M. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). Gelinin kıyafetini diğerlerinden ayıran en gösterişli kısmı fesidir (takka). Fesler taç şeklinde çiçeklerle, büyük iğne oyaları ile süslenmiştir. Fesin bir diğer önemli parçası olan, başın her iki yanından aşağıya doğru sarkıtılan uzun gümüş teller de gelinin ıslıl görünmesini sağlamaktadır. Bu gümüş teller köyde az sayıda kişide bulunur ve kimde var ise ondan ödünç alınmaktadır (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Gelinin yakınları da bu gümüş tellerden takmaktadır, geline yakınlık derecesine göre kalınlığı artmaktadır (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022).

Eskiden oğlan tarafı tel takınıyordu, fesin üstüne, kız tarafı üçetek geyiyodu sade. Kız tarafı oğlan tarafı ordan biliniyordu. Ama şimdi teller pahalı olduğu için, oğlan tarafının gelini, gızı ancak öle takınabiliyor millet. Bir makara 300 liraydı kaç sene önce şimdi kaç para oldu kim bilir. (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022)

Kadınların giydiği geleneksel kıyafetlere bakıldığında ilçeden ilçeye, köyden köye değişebilmektedir. “Orhaneli farklı, bizim Keles’in farklı, Harmancık farklı, Harmancık fır fır altına bir etek elbise giyiyorlar, biz öyle giymiyoz. Kütahya farklı. Onlar şalvar giyer” (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022).

Katılımcılardan Zeynep Hanım ve Sefaniye Hanım geleneksel kıyafetlerin zaman içerisinde değişime uğradığını ifade etmiştir. Sefaniye Hanım kendi köylerinde (Kocakovacık, Keles) ve çevre köylerde yöresel kıyafetlerin eski orijinliğini

yitirdiğini, köylerin kendine özgü kıyafetlerindeki çeşitliliğin azaldığını dile getirmiştir. Derneklerindeki oyun ekipleri için kullanılan kıyafetler birden fazla bölgenin bir karışımı olup oyunlar karma bir şekilde oynanmaktadır.

Divanlar vardı eskiden onlar kalktı. Bindallı derler. Takkemiz, bindallımız. Düven’de yoktu bizim kıyafetler; Düven’de oldu, Sorgun’da oldu. Bizim köyün kıyafetleri dağıldı buralara. Her köyün ayrı olurdu eskiden...Elmalı peşkir derlerdi, ninelerimiz yapmış onu, bizim köyden çıkmış. Şimdi pul dizmişler, boncuk dizmişler göbekli peşkirlere. (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022)

Orhaneli, Dağgüney Köyü’nden Zeynep Hanım da geleneksel kıyafetlerde zaman içerisinde değişiklikler olduğunu ifade etmiştir. Bakır gecelerinde giyilen geleneksel kıyafetlerin en çok muhafaza edildiği köylerden birisi Orhaneli’nin Çöreler Köyü’dür. Geleneksel kıyafetlerin annelerinden kızlarına miras bırakıldığı ve bu kıyafetlerin özenle muhafaza edildiği Çöreler Köyü’nde pek çok kadın annesinden kalma geleneksel kıyafetlerini özenle muhafaza etmektedir. “Adil dayımın düğününde ninem anama alıvermiş bunu, diktirivermiş. Ben çocukmuşum o zaman, üç yaşındaydım, ben 57 yaşındayım, bu üç etekte en azından 54- 55 senelik vardır” (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). Çöreler Köyü’nde Gülistan Hanım hala üç etek dikmektedir ve elindeki üç etekleri de zaman zaman isteyenlere kiralamaktadır. Yine Çöreler Köyü’nde görüşülen Hayriye Hanım da el emeğiyle geleneksel kıyafetin başa takılan parçası olan takkanın (takke, fes) üretimini yapmaktadır.

Son olarak kıyafetlerin görünüşüne ilişkin bilgilere değinmek gerekirse M. Takmaklı geçmişte kadınların giydiği kıyafetlerin yaşına, statüsüne göre değiştiğini, kadınların başlarına örttükleri yemenileri için yaptıkları oyalarında kimseyle paylaşamadıkları dertlerini, duygularını aktardıklarını dile getirmiştir. Geleneksel kıyafetlerde kullanılan renklerin, desenlerin adeta bir dili olduğunu söyleyen M. Takmaklı kıyafetlerde bolluk ve bereketi simgeleyen buğday başağı deseninin sıklıkla kullanıldığına değinmiştir. Kına gecelerinde, düğünlerde gelinlerin başlarında ve boyunlarındaki yapay çiçek süslemelerin eskiden doğal çiçeklerle yapıldığını, görselliğin yanı sıra kokularının parfüm işlevi gördüğünü ifade etmiştir.

Genç kızlar yemeni takarlar. Evlendikleri gün beyaz takarlar, şimdi karıştı tabi. Artık devam etmiyor. Eskiden karşıdan gördün mü “ha bu evlenmiş” bilinirdi. Evlenenler de beyaz yaşmak takarlar böyle hemen. Hatta bazılarına evlendiklerinin ertesi gün takınca, Ay ne meraklıymış bu da evlenmeye derlerdi. Yani karşıdan anlarsın evli mi bekar mı. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

3.1.8 Bakır çalma geleneğinin aktarım süreci

Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınlar bakır oyunlarını oynama becerilerini çocukluk dönemlerinde kazanmışlardır. Kadınlar bu pratikleri erken yaşlarda gözlem, taklit yahut da gizil öğrenme yoluyla çoğunlukla annelerinden veya ailenin yaşlı üyelerinden öğrenmişlerdir. “Annemden öğrendim. Çocuk yaşta öğrendim. Biz annemin evinde yaşarken de annem çok meraklıydı. Bakır çalardı, ablamla ikimizi oynatırdı. Babam erkek oyunlarını oynatırdı, o da çok meraklıydı. Annem de kadın oyunlarını oynatırdı” (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). “Annemlerden, ninemlerden gördük herhalde, işte böyle göz hırsızlığı” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022).

Her köyde bakır çalma konusunda öne çıkan aileler olmuştur. Bakır çalma geleneği aynı aile içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. “Küçükken annemizden gördük, annemiz de çalardı bizim. Bizim anneannemiz de bakır çalardı...Biz de aileden öyle öğrenmişiz demek ki çalıyoruz, bakır çalıyoruz, oynuyoruz şenliklerde; misafirimiz gelir bakır çalarız, kınamız, düğünümüz olur bakır çalarız” (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Bizim yani kulaklar o bakırla doldu, hani öyle klişe bir laftır ama doğduğumuzdan beri bizde bakır çalınır. Anneden kıza geçme olayı oldu. Babaannem de çok güzel bakır çalarmış, çok güzel sesi varmış. Genetik olarak da geçmiş herhalde, biz de öğrendik annemden. Ben bu işi devam ettirdim. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Büyükorhan'ın Pınar Köyü'nden Meryem Hanım da babasının çalgıcı olduğunu, kendi sülalesine “Köçekler” dendiğini, bakırı güzel çalışının aileden geldiğini ifade etmektedir (M. Bayram, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022).

Bize anlatırdı annem, türkülerin hikayelerini. Cevizin yaprağı dal arasında diye mesela çevirme yapardı, cevizden düşmüş, ceviz dokurken biceezi (birisi) hadi onu türküyü yakmışlar. Hem türküsünü, hem çalmasını, hem oynamasını. Benim teyzem varmış, anamın kardeşi zaten bakırı eline aldı mı ağlatırmış, böyle olduğu gibi yakarmış, her acıyı yakarmış türküyü, en çok o yakarmış, anam da ondan öğrenmiş. (A. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022)

Müziyen yetiştiren köy olarak bilinen Orhaneli'nin Dağgüney Köyü'nde pek çok kadın bakır çalma ve kaşık oyunlarını bilmektedir. “Zaten annem bakırcıydı. Halam bakırcıydı. Şefika halam bakırcıymış mesela. E bu yörede çalgıcı, çocuklarımız, dedelerimiz, babalarımız, bunlar hep çalgıcıymış. Daha hala devam ettiriyoruz, işte ne derler ona, büyükten küçüğe, öyle biz de devam ettiriyoruz, oğlanlarımız devam ettiriyor” (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Günümüzde bakır çalma ve kaşık oyunlarını öğrenme mekanı olarak dernekler karşımıza çıkmaktadır. Kocakovacık Derneği'nin genç üyeleri ile yapılan görüşmede genç kızların bakır çalmayı, kaşık oyunlarını dernekteki büyüklerinden öğrendikleri görülmüştür.

Bursa dağ ilçelerinde bakır çalmayı, kaşık oyunlarını bilen kadınların bu müzikal pratikleri kimden öğrendiğini tespit etmek kadar kadınların bu geleneği kimlere öğrettiğini, aktardığını tespit etmek geleneğin aktarım süreci hakkında kanaat oluşturmada faydalı olacaktır. Bakır çalma geleneği eskiden doğal bir biçimde aile büyüklerinden öğrenilirken, 20-25 yıldır başta dağ ilçelerini temsil eden DAĞDER olmak üzere bazı köylerin kültür, dayanışma ve yardımlaşma derneklerinde yapılan faaliyetlerin geleneğin aktarımı hususunda önemli katkıları olmuştur. Bu faaliyetler kapsamında bakır çalmayı ve kaşık oynamayı bilen yöre kadınları gençlere bu geleneği aktarmaya çalışmış ve bu geleneği tanıtmaya faaliyetlerinde aktif olarak görev almışlardır. “Dernekte çalıştık, kızları çalıştırdık, kızlara öğretilirdik. Giderdik işte, çalıverirdik. Onlar da bizden görerek öğrendiler. Biz bıraktık gali sonra, ben işte elli yaşına girince bıraktım” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). Sefaniye Hanım gençlerin bakır oyunlarını öğrendiklerini, güzel oynadıklarını; bu oyunları bazen kendileri canlı performans ile bazen de kaydedilmiş bakır türküleri eşliğinde oynadıklarını ifade etmiştir. “Öğrendiler, öğrendiler. Çok güzel oynuyolar. Bazı teyiplen oynadılar, bazı bunlar çaldılar işte. Galabalık yere ben çok fazla gitmedim ayıplarlar diye ne bileyim” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022).

Katılımcılardan bir kısmı kendi aile üyelerine bu geleneği öğretmeye çalıştıklarını, bir kısmı ise kızlarının bakır çalma ve kaşık oyunlarına ilgi göstermediğini, bu geleneği tam olarak aktaramadıklarını ifade etmektedirler. M. Takmaklı bakır gecelerinde zaman zaman kendisine eşlik eden oğlunun müziğe karşı ilgisinin olduğunu ve seyreterek kendisinden bakır çalmayı, oyunları öğrendiğini belirtmektedir. Mehtap Hanım, Emel Örgün ile bakır çalma deneyimlerini paylaştığını ve bundan memnuniyet duyduğunu dile getirmiştir. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). Mehtap Hanım gençlerin son yıllarda yörenin müzikal geleneğine ilgili olduklarını düşünmektedir. “Son yıllarda çok ilgililer. Keles'te öğrencilere öğrettim hem bakır çalarlar hem bütün türküleri bilirler hem oyunları. Keles'teki bütün ekipleri ben çalıştırmışımdır. Son birkaç yıldır pandemi girince kesildi. Lise, ortaokul öğrencileriydi. Üniversiteye gittiler mi dağılıyor o grup. Tekrar kuruluyor” (M.

Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). M. Takmaklı, öğrencilerle Bursa’da yarışmalara ve bazı festivallere gittiklerini ifade etmektedir.

Emel Örgün de Bursa Büyükşehir Belediye Konservatuari’nda dağ yöresinin müziklerine ilgi duyan genç öğrencilerle bakır çalma deneyimlerini paylaşmış ve onlarla birlikte müzikal faaliyetlerde bulunmuştur. Emel Örgün katıldığı düğünlerde, kına gecelerinde zaman zaman bakır çalmaya ilgi duyan gençlerle karşılaşmıştır. “Orhaneli’nin bir köyünden, Ayşe’nin düğünde. 5-6 tane kız çocuğunun bakır çalmaya çok meraklı bir şekilde gelip yanıma ver biraz da ben çalacağım deyip hepsinin birden bakıra vurmaya çalışması falan beni çok mutlu etti” (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022).

Bursa dağ ilçelerinde bakır çalma geleneğinin kimden öğrenildiği, kime öğretildiğinin yanı sıra nasıl öğrenildiği de önem arz etmektedir. Çöreler Köyü’nden E. Güngören kızlarına bakır oyunlarını öğrettiğini ve bu oyunları deneyimlemeleri, unutmamaları için gayret sarfettiğini ifade etmiştir:

Kızlarımı bakır eğlencelerine götürdüm. Onlara ben öğrettiğim için benim dilimden öğrendikleri için, benim figürlerimle, ayak hareketlerimle, kaşık vuruşumla oynuyorlar, aynı ben gibi oynuyorlar. Bakır oyunlarına gittiğimiz zaman ben kızlarımla oynamayı tercih ediyorum. Karşımızdaki eş de çok önemli. Benim gibi oynadıkları için kızlarımla oynamaktan zevk alıyorum. Kıyafetlerimiz zaten hepimizin var. Onlar da böylelikle unutmamış oluyorlar ve hatta diyorum gelin olurken onlara da bakır gecesi yapacağım. (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Bakır çalabilmek müzikal bir yeteneği gerektiren çoğunlukla usta çırak ilişkisi içinde öğrenilen bir beceridir. “Çocukluğumda halamın kızı çalardı, o bana sen güzel tutuyon bakırı dirdi, onlan beraber söyleye söyleye öğrendim ben” (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022)

Annem de çalışıyordu benim. Anamın biraz işi daha çok olduğu için pek ilgilenemiyodu, hep böyle halamın kızını çağırırlardı düğünlere, sen gel diyodu, çok üst üste olurdu millet oturmaya yer olmazdı bakırcıya böyle özel yer açılıyor, sen gel diyodu, yanına çağırıyodu, böyle 10-11 yaşlarımda falan tutuveriyodum ben ona bakırı. (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022)

Bakır çalabilmek veya kaşık oyunlarını oynayabilmek için iyi bir gözlemci olunmalıdır. “Ülker abla vardı bakır çalan...Dinledik çok, o çaldığında oynuyoduk. Çalgıcı tuttuğumuz gibi onu da bakırcı tutardık” (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). “Düğünlerde, kınalarda, tarlalarda, tütün kırarken, tütün dizerken bakır çalıp türkü söylediklerini fark ettim. Çocukluğumda çok merakla oturdum yaşlı teyzelerin ya da kadınların işte kim çalışıyorsa onların yanına gözlemlerdim” (E.

Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022).

Bakır çalmayı, kaşık oyunlarını aile büyükleri çocukluktan itibaren evde talimler yaparak kızlarına, torunlarına öğretmişlerdir.

Anneannem de benim anneme böyle kızken bakır sobanın üstüne vurarak öğretirmiş. Hadi kızlar alın kaşıkları bakalım, güzel oynayamazsanız yazıklar olsun size dermiş. Annem çok oynamış, hep öyle der. Benim babaannem Dağgüney'den gelme. Hep çalgıcılar Dağgüneyden çıkardı. Bana hep onun babaannesini Dağgüney'den gelmiş, Feride babaannesine çekmiş, çok oynak derlerdi. Soba başında anneannem sobaya vurmuş, kaşık bulamazsa, annemleri oynatmış. Annemin babaannesini de Dağgüney'den gelme. Anneannemler böyle çok oynatmış. Annemle teyzem çok güzel oynar. Anneme ortaya çıktınız mı böyle baktırcanız dermiş. Üstünlü oynayacaksınız, bazı insanların oyununa bakılmıyor, yani nasıl diyeyim, öyle oynuyor ama bazısı bir coşkulu oynar böyle. Kaşıklar oynatır insanı, yani izletir de. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022)

Ailesinden bakır çalmayı ve kaşık oyunlarını öğrenen Firdevs Hanım arkadaşlarıyla bir araya geldiklerinde oyun oynayıp ip atladıkları gibi bakır çalıp kaşık oyunu oynayarak eğlendiklerini, eğlenirken de birbirlerinden öğrendiklerini ifade etmiştir. Emel Hanım da benzer şekilde bakır çalmayı, kaşık oynamayı aile büyüklerinden öğrenmiştir. “Halamdan öğrendim ben. 9-10 yaşlarımda halam alırdı eline bakırı, o çalardı, bize de kaşıkla kaşık oyunu oynamasını öğretirdi. Yapamadığımız zaman kızardı öyle olmayacak, ayaklarınızı düzeltin gibi uyarılarda bulunurdu” (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Bakır çalma ve kaşık oyunlarını öğrenmek için bir başka ortam Sefaniye Hanım'ın aktardığı gibi düğün öncesi kız tarafının kendi arasında düzenlediği eğlence; kız arkadaşların birbirine oyun oynamayı öğrettiği “yalancı kına”lar olmuştur. “Yalancı kınada fazla insan olmuyor ya, kız arkadaşlarımız oluyodu, orda öğreniyoduk. Kaşıkları iki kere çal bir şakırdat, üç kere düz çal bir şakırdat. Bilenler bilmeyenlere öğretiyodu” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). Günümüzde bakır çalma ve kaşık oyunlarını öğrenme yollarından birisi de mahalli sanatçıların internetteki videolarını izlemek, orada çalınan türkülerini dinlemek şeklindedir. “Oyunları da benim CD'den öğreniyorlar, bak diyorlar Mehtap abla öğrendik. Yapabiliyor muyuz, tabii ki yapıyorsunuz diyorum. Hiç yapamıyorsunuz kelimesini kullanmıyorum. Çünkü gönülleri kırılmasın devam etsinler diye bayağı oynuyorlar” (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022).

Kına gecelerinde genç kızların bakır oyunlarını iyi bir şekilde oynaması konusunda yaşlıların hep yüksek beklentileri olagelmiş; yaşlı ve oyun konusunda deneyimli kadınlar iyi oynayamayan genç kızları eleştirmekten ve uyarmaktan geri durmamıştır. “Oynayamayosan çıkma ortaya derlerdi, çekişirlerdi nineler” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). “Eskiden kaşık oyunu bilmeyen yani bakır oyunu bilmeyen gelin çok ayıplanırdı. Bu günlerce konuşulurdu, oynamasını bilmiyor diye. Kaşık oyunu bilmeyen gelin olamaz denirdi. Evlenecek olup bilmeyen arkadaşlarımdan düğün öncesi bir hafta boyunca prova yaptıklarını bilirim ben kaşık oyunu için” (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Oyun oynama konusunda yaşlı, tecrübeli kadınlar genç kızların izleyicilerin karşısına çıkmadan önce oyunlarını öğrenmiş olmaları gerektiği konusunda uyarı ve tavsiyelerde bulunmuştur. “Gölgende oyna derler, duvarda, ayna yok ya. Ben de kaç defa öğrenmek için gölgemle oynadım” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). “Biz var ya çocuktuk ablamla ikimiz, eskiden hamamlar yoktu evlerde; duvarlarda vardı, orda tahta vardı orayı biz ablamla çalardık, hem çalardık hem oynardık. İşte böyle kendi kendimize öğrendik biz” (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). Cengiz Bütün kendi hatıralarından yola çıkarak bir genç kızın bakır oyunlarını bilmesinin önemli olduğunu ve geçmişteki öğrenme yöntemlerini şöyle izah etmektedir:

Eğer evde genç kız varsa çocukluğundan itibaren daha böyle topluluklara, meclislere, bakır ya da gelin evlerine gideceği yıllar gelmeden duvara asılan gaz lambasının oluşturduğu gölgesiyle oynamaya başlardı. Bakır havaları eşli oynanır ya, eğer tekse bu evde kız çocuğu duvarda o lambanın gaz lambasının yaptığı gölgede oynamasını öğrenirdi. Tabii bakır evlerine çıktığı zaman genç kız olduğunda karşısındaki insanla çalışmış gibi milimetrik oynarlar... Bir düğün dernek olacağına yakın evde herkes dediğim gibi bir çalışma bir eğitim içerisine girerlerdi. Aktarım içerisinde bulunurdu büyükler. Ama tekse bile dediğim gibi gölgesiyle çalışırdı. Çünkü meydana çıkmak o küçücük köydeki bir insan için çok önemli. İnsan içine çıkmak sanki er meydanına, dünya sahnesine çıkmak gibi bir şeydi yani. (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos, 2022)

Sahada yapılan gözlemlerden ve katılımcıların görüşlerinden hareketle geçmişte titizlikle öğrenilen bakır oyunlarını oynayabilmek bir itibar meselesiyken günümüzde bakır oyunlarını iyi oynayanların sayısının azalması, gençlerin yaşam tarzlarının değişmesine bağlı olarak bakır oyunlarına ilgi göstermemelerinden dolayı eski önemini ve ciddiyetini yitirmiştir. Araştırmada yer alan katılımcılardan bazıları gençlerin yerel müzikal pratiklere, bunun içerisinde bakır çalma ve kaşık oyunlarına genel olarak ilgi göstermediğine ilişkin görüş ileri sürerken bazı katılımcılar ise

gençler arasında kendi müzik kültürüne ilgi duyan gençlerin de bulunduğu düşüncesindedir. Ancak tüm katılımcıların ortak temennisi sosyokültürel değişime rağmen yörelerine özgü müzikal pratiklerin devam ettirilmesi ve unutulmamasıdır. Gençlerin bakır çalmaya, kaşık oyunlarına, geleneksel kıyafetlere ilgi duymaları takdirle karşılanmaktadır.

3.2 Bakır Çalma Geleneğinin Önemi ve Kültürel Bellek İşlevleri

Bu bölümde bakır çalma geleneğinin kültürel bellek açısından yerine getirdiği işlevler, araştırma kapsamındaki kadınların bakır çalma geleneğine verdiği öneme ilişkin değerlendirmeler paylaşılmaktadır.

Bakır çalma geleneği diğer müzikal pratikler arasında kadınlar tarafından icra edilmesi yönüyle özel bir konuma sahiptir. Bakır çalma pratikleri kadınlara özgü, uzman taşıyıcı diyebileceğimiz bakırcı kadınların rehberliğinde, kadınların katılımıyla gerçekleşmektedir. İlk bakışta yalnızca bir eğlence pratiği gibi görünen ancak eğlenmenin yanı sıra pek çok sosyokültürel işlevi bulunan köklü kültürel pratiklerdir. Bakır çalma geleneği kültürel belleğin devamlılığında etkili bir hatırlama pratiğidir. Bakır çalma pratikleri esnasında söylenen türküler, ritüellerde canlandırılan hikayeler, paylaşılan duygular ortak bir anlam dünyası kurmaktadır. Bu hususta mahalli sanatçı C. Bütün dağ ilçelerinde kadınların yerel müzikal pratikleri günümüze kadar sürdürerek sadece kadınlar arasındaki eğlence etkinlikleri olarak değerlendirilemeyeceğini, kadınların “muhafaza eden, sahip çıkan, unutmayan” özellikleri ile kültürel belleğin taşıyıcılığında özel ve etkin rolleri olduğunu vurgulamıştır. “... Erkekler kültürümüzü unutan kesimdir, kadınlar sahiplenir, koruyan taşıyan, sahip çıkan, bunu cümlelerle ifade edemem” (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022).

Bursa'nın dağ ilçelerine özgü bakır çalma pratikleri çoğunlukla geçiş dönemleri ritüellerinin bir parçası olarak icracısıyla, enstrümanı, oyunuyla, türküsüyle, kıyafetiyle dağ yöresinin sosyokültürel koşulları içerisinde üretilmiş olup ait olduğu bölgenin sosyokültürel yapısını yansıtan ve tarihsel süreçte bu yapıya dair kodları kuşaktan kuşağa aktaran en önemli araçlardan birisidir. Bakır çalma geleneği bütün yerel müzikal pratikler gibi kültürel belleğin hem bir ögesi hem de aktarım aracıdır. İracısı kadınlar olan bakır çalma geleneği dağ ilçelerinde yaşayan topluluğun geçmişte yaşadığı tecrübeleri ve bu tecrübelerin yarattığı ortak duyguları; topluluğun

geleneğini, göreneğini, inanç ve değerlerini içermekte ve kültürel belleğin taşıyıcılığını yapmaktadır. Dağ yöresinin kültürel belleği yüzyıllar boyunca kadınlar tarafından bakır ile seslere, danslarla bedenlere, türkülerle zihinlere, kalplere nakşedilerek bugünlere ulaşmıştır. Çoğunlukla evlilik ritüellerinin bir unsuru olarak defalarca tekrarlanması, her seferinde yeniden üretilmesi kültürel belleğin devamlılığını sağlayan en temel özelliklerindendir. Bakır çalma geleneği Bursa'nın dağ ilçelerindeki kadınlara ortak geçmişlerini hatırlatarak belleklerini canlı tutmalarını sağlayabilmiştir. Bakır çalma geleneği kültürel belleğin “şiiirsel biçim, ritüel sunuş ve toplumsal katılım” özelliklerini içermektedir. (Assmann, 2001, s. 60) Bakır icralarının kadınlar arasında sürekli tekrarlanması; bakır icraları esnasında bakırcının, oyun oynayanların ve onları izleyenlerin ciddiye ve konsantrasyonu bu özellikleri aktif kılan önemli faktörlerdir. Bu bağlamda bakır çalma geleneği kültürel belleğin oluşumunda ve aktarımında oldukça işlevseldir. Kuşaklar arasında bağlar kurma ve bu bağları güçlendirme, aidiyet duygusu oluşturma, kimlik inşa etme gibi işlevleriyle toplumun ve kültürel belleğin devamlılığına katkıda bulunmaktadır.

Yerel müzikal pratikler aracılığıyla bireyler, topluluklar ortak duygular, ortak deneyimleri paylaşmaktadır. Bunun sonucunda da bireylerde içinde yaşadıkları topluluğa ve kültüre bir aidiyet duygusu oluşturmaktadır. Kaplan'a göre müzik ve dans toplumlarda aidiyet/kimlik duygusunu, topluluğun kendini 'o topluluk' olarak görmesini sağlayan önemli bir araçtır. (Kaplan, 2019, s. 42) Araştırmada görüşülen kadınların bakır çalma geleneğine ilişkin duygu ve düşünceleri de bu yöndedir. Neslihan Hanım bakır çalma geleneğinin ortak duyguları paylaşmalarına vesile olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

Tabi mutlaka, bakır çalarken ağladığımız gün de çok olmuştur. Neden? Mesela şu şöyle olmuş, bu böyle olmuş, o olan şeyi aklına getirdiğin zaman insanın ağlayacağı da gelir. Ağladığın gün de olur. Sen burada bakır çalarken orada biri ağlar mesela o herifin içine gelmiş bi şey, demek ki başından geçmiş ki ona ağlayo, ağladığı gün de oluyor, öyle oluyor kızım. Üzüntüsü de oluyor, sevinci de oluyor. Yani ikisi bir arada gidiyor. (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Mehtap Hanım ise bakır çalma pratiklerinin kendisine çocukluğunu, köyünü ve ailesiyle geçirdiği güzel zamanları hatırlattığını ifade etmiştir.

Çocukluğuma gidiyorum, köyüme gidiyorum. Bir de o duygulu türkülerin yakılma şeklini biliyorum ya. Benim köyümde şurası için yakılmış burası için yakılmış. İşte o Serçelerin Selime türküsü, onun için yakılmış. Gidiyorum yani ordayım yaşıyorum onlarla. Oynarken de

yaşıyorum. Beni eskiye götürüyor. Çocukluğuma götürüyor. Anne babamla birlikte olduğum zamanlara götürüyor (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022).

Emel Hanım ve Nurten Hanım’a göre müzikal gelenekler onlara kim olduklarını ve nereye ait olduklarını hatırlatan kültürel pratiklerdir. “Nereden geldiğimizi bilmemiz lazım. Belki şu an birçok genç yörük olduğunu bile bilmiyor. Ya da nereden, nasıl geldiğini, işte nasıl olduğunu” (E, Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). “Böyle kültürlerimiz ölmesin. Yani gerçekten hani bunu ben hep istemişimdir, insan aslını saklamamalı bence, aslımız neyse oyuz arkadaş. Benim için kıyafet şey hiç önemli değil yani insanın kendini ifade etmesi lazım, yaşadığı yeri unutmaması lazım” (N. Akalın, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Katılımcılara göre bakır çalma geleneği ve diğer gelenekler muhafaza edilmesi gereken değerlerdir.

İçim kaynıyor, içim, çok hoşuma gidiyor bana sorarsan, keşke hep devam etse.... Valla örf ve adetler kaybedilir, kültür kaybedilir, ben öyle gördüm öyle yetiştim...gençlik gidiyo nereye gittiği belli değil, keşke hep bakır oyunu olsa. Yörüğüm ben dağlıyım, konuşmamla her şeyimle. Taklit ediyoruz Amerika, Avrupa’ya özeniyoruz ama hiç değeri yok bence. Kendi kültürünü kaybediyorsun. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022)

Katılımcılara göre bakır çalma geleneği kendilerine geçmiş, kimliklerini, özlerini hatırlatmaktadır. Bakır çalma geleneğinin hatırlatma işlevini şu sözlerle dile getirmektedirler:

Hatırlıyorsun, eskiyi hatırlıyorsun, kültürünü hatırlıyorsun. Biz yörüğüz. Yörükler olarak çok fazla eşyamız olmadığı için bakırla her işlerini görüyorlarmış. Evine su da taşıyor olmuş, hayvana da su taşıyormuş ama sonra da döndürüp bunu oyun havası yapıyormuş. Yani bu bakır neden var denildiğinde bunu bile bilmeli bence gençler. Hani bakır neden var dediğinizde sadece oynamak için değil ama bakır neden var? Bir sürü sebepler çıkabiliyor ortaya kültürümüzü unutmamak adına... (E, Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Ben bakır sesi duyduğumda, anneannemi hatırlıyorum, annemi hatırlıyorum. Köydeki evimi hatırlıyorum, sac ayağını, gözlemeyi hatırlıyorum. Sadece türkü ile bakır çalma ile oynama ile ilişkili değil ki sen bir felsefeyi hatırlıyorsun. Bakır çalınırken sen geriye gidiyorsun. Sen köyündeki evini hatırlıyorsun, sen köyündeki davranış biçimini hatırlıyorsun, su taşımamı hatırlıyorsun, deredeki çamaşır yıkamamı hatırlıyorsun. Derede çamaşır yıkarken kadınların bakır çaldığını hatırlıyorsun. Orak biçerken tarlada kadınların bakır çaldığını hatırlıyorsun. (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022)

“Eskilere gideriz, arkadaşlarımızla oynardık” (G. Maral, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). “Hep bir ağızdan gençliğimizi hatırlatır, bakır sesi duyduğumuz zaman seğirtiriz, koşarız hemen” (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Araştırmadaki çoğu katılımcı bakır çalma pratiklerinden, kına düğün geleneklerinden bahsederken çoğu kez birlik, beraberlik, bağlılık, dayanışma, paylaşma, muhabbet gibi toplumsal bütünleşmeyi, toplumsal devamlılığı çağrıştıran ifadeler kullanmışlardır.

Bizim eskiden beri gördüğümüz o. Biz onlar gibi böyle böyle (eliyle gösteriyor) yapamayız. Biz bakır çalcaz, oyneycez ille. (Biz en çok onu seviyoruz, yaptığımızı seviyoruz). Tabi. Biz bu geleneğimizi devam ettirmek istiyoruz. Neden bu birliğimiz, beraberliğimiz dağılmasın istiyoruz, dağılmasın diyoruz. Yani birliğimiz devam ediyor, inşallah gene de sonuna kadar da etsin. (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Bakır olmayınca muhabbet olmayınca insan birbirine bağlı olur mu, olmaz. Birbirine millet kavuşuyor, birbirini görüyor, muhabbet olunca tatlılık oluyor, güler yüz datlı dil oluyo. Hepsi bu. (H. Arğın, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Hepimiz toplumuzdur, birliğizdir. Bakır da çalsak oynasak da muhabbet etsek de hep birlik yaparız. O kadar birbirimizi tutarız ki, kilitliyizdir ki, bu İshaklar olaraktan konuşuyorum. Birbirimize çok kilitliyizdir. Şimdi böyle bir şey olacağı zaman haber veririz hemen, biri birine, biri birine acele haberi alırsız önceden telefon mu vardı gızım, şimdi telefonlar var da. Hemen haberi alırsız, hepimiz oraya toplaşırız. Bakırımızı kaşığımızı alırsız. (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Şenleniyordu insanlar mutlu oluyordu. Böyle şeylerden hana insan gurur duyuyordu, gurur duyuyorduk. Öyleydik hepimiz. O der gel benimle oyna bu der gel benimle oyna, o der ben bakır çalvıram, o der ben bakır çalvıran, öyle birbirimize bağlıyızdır, bağlılık önce bağlılık yani. Sen burada bakır çalarkana o orada o tarafa doğru dönüp de mesela konuştu mu olmaz, hepimiz birlik... birliğimiz, beraberliğimiz bütündür bizim. Önce birlik her şeyde. (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

3.2.1.1 Kültürel belleğin aktarımında türkülerin rolü

Türk sözlü kültüründe türkü olarak adlandırdığımız halk şarkıları tüm toplumlarda olduğu gibi insanların yaşamışlıklarını, duygularını, kültürel değerlerini, inançlarını, kimliklerine dair izleri barındıran kültürel bellek unsurlarıdır. Türküler “duygu, düşünce, hayal; birey ya da toplum olarak doğumdan ölüme kadar yaşanan, insan ve toplumda iz bırakan bütün olayları dile getiren, sevinçli ya da üzüntülü zamanlardaki coşku ve heyecanı yansıtan, kaynakları genellikle ozan, türkü yakıcı ve söyleyicisi kişilerden oluşan”, “halka mal edilerek anonimleşen, şölende, düğünde, toplantıda ve her türlü icra ortamında dillerden düşürülmeyen, icracısı, icra ortamı ve konusuna göre kendine has bir ezgiyle söylenen manzum ürünler”dir (Yakıcı, 2007, s. 44).

Türküler belirli sosyokültürel bağlamlarda üretilmiş, dolayısıyla içeriği ve söylenişi bakımından bölgeden bölgeye ve zaman içerisinde değişiklik gösteren sözlü kültür ürünleridir. Türküler gerek usta-çırak ilişkisi aracılığıyla gerekse toplumsal katılımın

sağlandığı müzikal pratiklerin gerçekleştirildiği ortamlarda kulaktan kulağa yayılarak, ezberlenerek nesilden nesile aktarılmışlardır. Türküler ait oldukları toplumun sosyal ve kültürel yapısını yansıtmaktadır. Türküler yaşanmış hikayeleri, çeşitli duyguları aktararak toplum üyeleri arasında ortak bir kimlik, ortak bir dil, ortak bir anlam dünyasının inşasına ve devamlılığına katkı sağlamaktadır. Türküler, Assmann'ın (2001) ifade ettiği hatırlama figürlerinden zaman ve mekan bilgilerini içermekte ve hatırlamayı mümkün kılmaktadır (s. 42-46). Bunun yanı sıra içeriğindeki sanatsal benzetmelerle türküler, hatırlamayı güçlü kılmakta, dolayısıyla kültürel belleğin devamlılığına katkıda bulunmaktadır (Ok, 2017, s. 285). Bu konuda halk şarkılarını kültür aktarımını sağlayan önemli bir vasıta olarak gören C.C Seeger, kültürün “zaman birleştirici” özelliğine vurgu yaparak bireylerin kültür aracılığıyla önceki kuşaklarla iletişim kurabildiğini; halk şarkılarının da kültürün devamlılığına katkı sağlayan önemli bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Seeger'a göre halk şarkıları bireylerin gerek bilinç gerekse bilinçaltı düzeyde içinde yaşadıkları kültürün kökleriyle temasını sağlayarak kültürel belleğin devamlılığına katkıda bulunmaktadır. Halk şarkıları başlı başına bir kültürel bellek unsuru olabileceği gibi doğum, evlilik, ölüm vb. önemli dönemlerde yapılan ritüellerin önemli bir tamamlayıcısı olarak da karşımıza çıkmaktadır (Ferris, 1997, s. 87).

Türküler tarihsel süreçte toplumsal hadiseleri ve bu hadiseler sonucu bir toplumun üyelerinin paylaştığı acıyı, sevinci, ümidi, ümitsizliği anlattığı gibi bireylerin başına gelen trajik olayları veya mutluluk verici olayları aktararak toplumun benzer durumları yaşayan diğer üyelerinin yaşamlarında yankısını bulmaktadır. Türküler ait olduğu toplumun yaşadığı tecrübeleri bireylere hatırlatarak aynı toplumun üyeleri arasında bir duygu birlikteliğini sağlamaktadır. Türkülerin diğer sözlü kültür formlarından farklı olarak müzikal bir yönünün olması hatırlama ve bağ kurmayı kolaylaştıran bir faktördür. Türkülerin duygusal bağ, toplumsal aidiyet kurma gibi toplumsal bütünleşmeyi sağlayan işlevlerinin yanı sıra eğitici, davranış kuralları sağlayıcı fonksiyonuyla toplumsal yaşamı düzenleyen bir tarafı da vardır. Türküler düzeni sağlama adına yaşamla ilgili, sosyal ilişkilerle ilgili tavsiyeler, birtakım uyarılar, beklentiler içermektedir.

Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınların icra ettiği yerel müzikal pratiklerden birisi olan bakır çalma geleneğinin bir tamamlayıcısı olan bakır türküler kültürel belleğin oluşumuna ve devamlılığına katkı sağlamaktadır. Bu noktada bakır çalan kadınlar kültürel belleğin uzman taşıyıcıları olarak türkülerin aktarılması, geçmişin şimdide

hatırlanabilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bakır çalma geleneğini kültürel bellek taşıyıcısı olarak ele alırken bu geleneğin önemli bir bileşeni olan türküler ait oldukları bölgeye özgü dilsel özellikleri, müzikal özellikleri veya türkülerin içeriği gibi pek çok açıdan değerlendirilebilir. Ancak bu çalışmada türkülerin içeriğine, konularına ve hikayelerine ağırlık verilecektir. Bakır çalma geleneği kapsamında bakır çalan kadınlar tarafından söylenegelen çok sayıda türkü mevcuttur. Bakırcının kabiliyeti doğrultusunda bunların sayısı artabilmektedir. Bu bölümde bakır çalma esnasında söylenen türkülerden örnekler verilecektir. Bakır çalınan ortamlarda sıklıkla söylenen türküler başta olmak üzere görüşme ve sohbetler esnasında bahsi geçen türküler yer verilecektir.

Bakır türkülerinin sözlerine bakıldığında genellikle türkülerin yaşanmış olayları anlattığı görülmektedir. “Köyde bir olay olmuş türkü yakılmış, insanlar sevinmişler türkü yakmışlar, üzölmüşler türkü yakmışlar, askerde evlatları kalmış, kocaları kalmış türkü yakmışlar” (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). Bakır türküleri arasında hüznölü, dertli türküler olduğu gibi neşeli, coşkulu türküler de vardır. “Eskiden insanlar dertlerini, sevgisini, hissettiklerini, dertlerini ağıt yakarak anlatıyormuş. Ya da anlatmak istediklerini doğrudan değil de üstü kapalı söyleyebiliyormuş türkülerle” (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). “Türküler kısaca özgeçmişinizi anlatır. Hüznölü türküler vardır. İçerisi sevgi dolu, aşk dolu türküler de vardır. Esprili türküler de vardır. Çeşitlilik arz ediyor konular da” (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022). Dağ ilçelerinde türkü derleme çalışmalarında yer alan Emel Örgün’e göre ise bakır türkülerinin konuları arasında önemli olaylar anlatıldığı gibi kadınların yaşadığı sorunlar da vardır. “Türkülerde genelde kadınlara ilişkin sorunlar, gelin kaynana problemleri, evdeki işlerle alakalı problemler, kocayla olan problemler işlenmiş. Ya da bir olay olmuş, işte cinayet olmuş, kız kaçırılmış, türkülerde yansımıştır” (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022).

Görüşmeler esnasında bahsi geçen ve Bursa’nın dağ ilçelerinde bilinen başlıca türkülerden birisi olan “Serçelerin başları” Orhaneli Serçeler Köyü’nden nişanlı bir genç kızın kaza sonucu çıkan bir yangında hayatını kaybetmesini anlatan bir ağıttır. Türkünün sözleri şu şekildedir:

Serçelerin başları/ İrili de ufak taşları/ Kalem ilen yazılmış yangın olan Selimem/ Yar
Selimenin kaşları/ Anam harcıma gitti/ Gaz ocağı beni mahvetti/ Kör olasıca düşmanlar/ Genç
kıza yazık etti/ Portakalın dilimi/ Kokmayın benim gülümü/ Benim de gülümü kokanlar/
Bursa’da bulur ölümü/ Ölüm gelmez hatıra/ Yazı yazdım satıra/ Ben de ölürsem çeyizim kalsın

kız kardeşime hatıra/ Kocakapıları açtırdım/ Alevleri saçtırdım/ Yangın olan Selimem/ Sevdigimi düşmanlara kaptırdım (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022; A. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022; Okdan, 2012, s. 277).

Serçelerin başları türküsünün yöre insanın da bildiği hikayesini M. Takmaklı şu şekilde aktarmaktadır:

Bir kızı bir kişiyle nişanlıyorlar sonra bozuluyor, sonra bir başkasına veriyorlar ama önceki nişanlısını unutamıyor. Yeni nişanlısı bozmuş zaten işi, kendisiyle evlensin diye. Bursa'ya düğün alışverişine (harç deniyordu eskiden) büyükler gidiyor. Kız da evde kalıp onlara yemek yapıyor. Eskiden gaz ocağı olurdu, gaz ocağını yakıyor, kenarından pompalanırdı, artık kaçak mı yaptı ne olduysa, alev alıyor, evler de tahta. Kız ağır derecede yanıyor. Bursa Memleket Hastanesine götürüyorlar. Ve kız orda, hastanedeyken türküyü yakıyor. Söyleyin kız kardeşime diyor.... Sonra kız kardeşini almışlar nişanlandığı kişiye. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022)

Selimem adlı bu ağıt bir Cezayir oyunu gibi oynanmaktadır. Selimem türküsü bir ağıt olduğu için kadınlar bu türküde oynarken ciddi bir yüz ifadesi takınmaktadır.

Bakır türkülerinden bir diğeri Orhaneli'de söylenen "İpeğim" türküsüdür. M. Takmaklı bu türküyü annesinden öğrenmiştir ve katıldığı kına gecelerinde bu türküyü icra etmektedir. M. Takmaklı köylerinde ipekböcekçiliği yapıldığını, türküdeki ipeğim sözünün buradan geldiğini ifade etmektedir. Türkünün sözleri şu şekildedir: İpeğim al yeşil ipeğim/ Ben şaştım nerenden öpeyim/ Ne olaydı evlenmeyeydim/ Sevilerine bağlanmayaydım/Yıldızlı dayleri yıldızlı/ Kalk oyna ey gavurun kızı (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). M. Takmaklı annesinden çok sayıda türkü öğrendiğini, bu türkülerin arasında TRT Repertuvarına geçenler olduğunu ifade etmiştir. Henüz söylemediği türkülerin arasında "Kocakapılarını yaptırdım" adlı bir türküsünün bulunduğunu ve bu türküyü herhangi bir bakır gecesinde duygusallaşabileceğinden ötürü söyleyemediğini ifade etmiştir. Çünkü bu türkü babaannesinin verem hastalığına yakalanarak vefat etmeden önce çocuklarına ve yuvasına hasret kalarak yaktığı hüznü bir türküdür. Türkünün sözleri şöyledir: Kocakapıları yaptırdım/ Kullaplarını taktırdım (kulplarını)/ İyimoralıların iyilerine Adil'im ile Naime'mi kaptırdım/ Kocakapılardan giremedim/ Evlatlarımı göremedim/ Köyümün sularından bir tas içemedim (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022).

Bakır gecelerinde söylenen bir başka türkü Keles yöresine aittir. Emel Örgün'ün Keles Dağdemirciler Köyü'nden Macide Kulbey kaynak kişisinden derlediğini belirttiği "Kam Ana" adlı türkünün sözleri şöyledir:

Dere kunduzu musun/ Sabah yıldızı mısın/ O kadar nazlanma yârim/ Ah Kam ana/ Sadrazam

kızı mısın/ Odam sıva dutmayo/ İçine kum katmayınca/ Seviler baştan gitmeyo da/ Ah Kam ana/ Sarılıp yatmayınca/ A buğdeyim buğdeyim/ Sereyim kurudayım/ Eller gibi yârim olsa da/ Ah Kam ana/ Oturup eğlenirim/ Ben üşürüm üşürüm/ Beni dengime düşürün/ Ben dengime düşmezsem/ Ah Kam ana/ Aklımı üşütürüm/ Ateş attım samana/ Bak dumana dumana/ Senin zalim ananı/ Ah Kam ana/ Ben getirdim imana.

Bir Keles türküsü olan “Kam Ana” türküsünün hikayesi tam olarak bilinmemekle beraber sözleri tüm engellere rağmen sevdiğine kavuşmak isteyen bir gencin duygularını anlatmaktadır. Keles yöresine ait bir başka bakır türküsü ise “Yağcıların üzümü”dür. Bu türkü Keles’in Yağcılar Köyü’nde görev yapmış, köyünde sevilen sayılan Rizeli bir öğretmenin aniden vefat etmesi üzerine yakılmış bir ağıttır. Türkünün sözleri şu şekildedir:

Mallim(muallim) okuldan gelir/ Karnına ağrı girer/ Girme ağrı, girme de malimle/ Annesi yoldan gelir/ Yağcıların başları/ Kırsak olur taşları/ Sal üstüne döküle de kalmış/ Ferit Bey’in Saçları/ Mangalda korum kaldı/ Tarlamda darım kaldı/ Selam söylen Nazife de Hanım’a/ Köyümde karım kaldı/ İlkokullar açıldı/ Gazeteler basıldı/ Ferit Bey’in saçları teneşire saçıldı. (Elbas, 2014 s. 33)

Bu türkü bakır gecelerinde bilhassa Keles yöresinde oynanmaktadır (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022).

“Evlerinin önü fırın” türküsü de bakır eşliğinde söylenen türkülerden birisidir. Türkünün sözleri şu şekildedir:

Evlerinin önü fırın/ Fırın tüter burum burum/ Ben gitmem bu evde durum/ Beni de küçük kayınma verin/ Olmadı a yârim olmadı/ Söz yerini bulmadı/İkimize olan gadirlik kimselere olmadı/ Evlerinin önü iğde/İğdenin dalleri yerde/ Uyan a yârim sabah oldu/ Dünya başıma zindan oldu

Bu türkü yeni evli bir gencin seferberlik ilan edilmesiyle askerlik görevini yapmaya gitmesi, yıllarca kendisinden haber alınamaması ve en sonunda şehit olduğunun öğrenilmesi üzerine yakılmıştır. Kocasının hatırasıyla yaşamak isteyen bir kadının yaktığı türküdür. (Elbas, 2014, s. 206)

Orhaneli Çörel Köyü’nden Hayriye Hanım bir başka bakır türküsünün de av dönüşü bir sel sonucu dereye kapılarak ölen birinin hikayesini anlatan türkünün sözlerini şöyle aktarmaktadır: Uzunköprü beklenmez/ Yıkılırsa eklenmez/ Mehmedim hastaneye gitti/ Gelir diye beklenmez/ Hamam tası su tası/ Yeşil Bursa ortası/ Mehmedimi eller aldı /Hana bunun pırtısı. Hayriye Hanım bu türkünün Orhaneli’nin Nalınlar Köyü’nde yakıldığını ve bakır eşliğinde söylenen bir türkü olduğunu ifade etmiştir (H. Argın, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Kına gecelerinde geline kına yakarken gelini öven türküler, gelinin ailesinden ayrılışını

konu edinen hüznü türküler veya maniler söylenmektedir. Bu türküler gelini ağlatmak için söylenmektedir. Orhaneli Dağgüney'den Zeynep Hanım kına gecelerinde gelin olan genç kızların evinden ayrılışını ve annelerinin bu ayrılıktan duyduğu üzüntüyü anlatan bir bakır türküsünün sözlerini şu şekilde aktarmaktadır: Eline kınalar yakın, eline a gelin/Atladı geçti eşiği, sofrada kaldı kaşığı. (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022). Türkünün başka bir kıtası ise şu şekildedir: Gelinin yükü tutuldu/ Oğlan evine yıkıldı/ Ananın beli büküldü. (TRT Repertuar No:1397) Emel Hanım kendisinin küçük yaşta evlendiğini ve ailesinden erken yaşta ayrılmanın hüznünü anlatan bir türkünün şu sözlerinden çok etkilendiğini ifade etmiştir: Ağlama koyun meleme de vazgeç kuzundan/ Çok analar ayrı düştü kızından aman (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

Pek çok halk şarkısında olduğu gibi bakır türkülerinin de önemli bir kısmında aşk teması işlenmektedir. “Bizim köyde akıllı olan, sevdalı olanlar, yanık olanların hepsi yakmış türküleri. Hem de öyle güzel yakmış ki mesela “şipidik dudaklardan öpesim geldi”, erkek söylemiş mesela. Kimi aşık olmuş yakmış, kimi kahrından yakmış” (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022).

Gocabakır gümlemez adlı türkü sevdiğine kavuşmak isteyen bir gencin duygularını anlatan, içinde bir enstrüman olarak bakırın da anıldığı meşhur bakır türkülerindendir. Kaynak kişisi M. Takmaklı'nın annesi olan türkünün sözleri şu şekildedir:

Gocabakır gümlemez/ Annen beni ünnemez/ Bu sevi gavur sevi a yârim/ Ana baba dinlemez/ A güzelim a kibarım/ Çama bakır asılmaz/ Bir kerecik öpmeyinen/ Deli gönül yasılmaz/ Goca bakır kaldırdım/Soğuk suya daldırdım/Merak etme sevdiğim a yârim/Ben annemi kandırdım/ Gaşıklıkta gaşık yok/ Gaşık alalım yârim/ İkimiz de bir boydayız/ Aşık olalım yârim. (TRT Repertuar No: 3359)

Kına gecelerinde bakır eşliğinde düz oyunda en çok bilinip söylenen türkülerden bir diğeri “Menevşesi tutam tutam” adlı türküdür. Türkünün sözleri şu şekildedir:

Menevşesi tutam tutam/ Arasına güller katam/ Gel senin ile sarılam yatam/ Sen gel menevşeli gelin/ Gelin gelin allı gelin al yanağı ballı gelin/ Menevşe buldum derede/ Sordum evleri nerede /Üç beş güzel bir arada / Sen gel menevşeli gelin/Gelin gelin allı gelin al yanağı ballı gelin (TRT Repertuar Sıra No: 243).

Fadıl Köyü'nden Havva Hanım bir genç kızın sevdiğine kavuşma isteğini anlattığı bir bakır türküsünün sözlerini şu şekilde aktarmaktadır: Dere kenarına ateş mi yakam/ Gülmeyen başıma güller mi takam/ Haliloğlan gel seninle gaçalım/ Gaçalım da al bayraklar açalım. Cezayir oyununda söylenen bir başka türkünün sözleri de şu şekildedir: At gelir ağır ağır, atın arpası ağır/ İkimizin seveleri değirmen taşından ağır

(H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022). Dağgüney'den Zeynep Hanım ise aşk temalı bir başka türküyü görüşme esnasında söylemiştir: Atımın ayağı, Çakırın alidir aman/ Yanağı gül gonca/ Ayrılameyon a yârim/ Çok yanına varma, delikanlıdır aman/ Geliyor inence/ anağı gül gonca/ Ayrılameyon a yârim (Z. Bayram, kişisel görüşme, 4 Temmuz 2022).

Bakır türküleri arasında askere giden nişanlısını, sevgilisini ya da eşini bekleyen kadınların yaktığı türküler yer almaktadır. Neslihan Hanım, bir kadının askere gidecek olan eşini ne kadar uzun sürerse sürsün bekleyeceğini ifade ettiği türkünün sözlerini aktarmaktadır: Yörük de yaylasında giderim aman/ Divane gönlümü eyleyemedim/ Şu halimi söyleyemedim/ Yörük de yaylasından gelip geçilir/ Soğuk suları soğuk içilir/ Sarılı yazmam vardır/ Sarılı yazmama yırtar eklerim/Sen askere gidince 10 yıl olsa beklerim (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Bir başka bakır türküsünde de genç bir kızın askere giden sevgilisini bekleyeceğini, başkasıyla evlenmeyeceğini anlattığı “Yap yarım askerliğini” türküsüdür. Sözleri şu şekildedir:

Taksi geldi düd dedi annem evde yok dedi/ Baktım dünürler indi/ Bey babam küçük dedi gitmiyecem/ Yap yârim askerliğini bekliyecem/ Yeşil taksi geliyor/ Dağı taşı deliyor/ Ablam gelin oluyor/Sıra bana geliyor gitmiyecem/ Yap yârim askerliğini bekliyecem/ Cam cama eklenir mi/ Cam dibi beklenir mi/ Kolay değil askerlik yirmi ay beklenir mi gitmiyecem/ Yap yârim askerliğini bekliyecem.

Asker sevgilisini bekleyen bir genç kızın duygularını dile getiren bir başka bakır türküsünün sözleri ise şöyledir: Bakırım gümlersen ya/ Çakırım dinlesen ya/ Bakır seni yararım ay oğlan/ Yar gibi söylesen ya. Bu tarla bizim tarla/Saban atalım yârim/Askerlik iki sene a yârim/ Ortak yapaalım yârim. (Elbas, 2014 s. 191)

Kadınlar arasında yapılan kına eğlencelerinde bakır eşliğinde söylenen türküler arasında müstehcen içeriği olan türküler de bulunmaktadır. Zira bazı halk türküleri zaman içerisinde kaybolmuş veya toplumda dışlanan birtakım olguları, duyguları veya erotik istekleri anlatma, toplumda tabulaşan hususları dile getirme gibi özelliklere sahip olabilmektedir. (Wannig, 199, s. 52). Emel Örgün katıldığı kına eğlencelerinde, bakır gecelerinde kadınların söylediği türkülerin bazılarının içeriğinin müstehcen olabildiğini, kadınların kendi aralarında zaman zaman kılık değiştirerek, seyirlik oyunlar oynadıklarını gözlemlediğini ifade etmiştir. (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022). “Kadınlar erkek urbası geyerdı, millete oyun yaparlardı, şakalar. Kınada yaparlardı” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). Bu konuya değinen Cengiz

Bütün de “Goca adamın sakalı” türküsünün bu nitelikteki türkülerden birisi olduğunu ve kadınların kendi aralarında bu tarz türkülerini icra ettiğini ifade etmiştir.

Goca adamın sakalını yoldurdum/Yoldurdum da kıl torbaya doldurdum/Böyle mi olur goca adamın harmanı/Akşamdan yok dizlerinin dermanı/ Goca adama yatak yaptım gül gibi/ Sabahleyin kalktım baktım göl gibi/ Böyle mi olur goca adamın cümbüşü/ Gonuşurken fırladı gitti ön dişi. (Elbas, 2014, s. 216) (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022)

Bakır eşliğinde söylenen türkülerden bazılarında da önemli tarihi olaylara dair duygu ve düşünceler anlatılmaktadır. Wannig’e göre halk türkülerini bir toplumun belli yaşantılarını, tarihi olayların topluluk üzerindeki etkilerini ihtiva eder, bu sebeple kolektif bir bilincin ürünüdür. (Wannig, 1999, s. 52) Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde düğünlerde, kına gecelerinde farklı versiyonlarıyla söylenen ve oynanan Cezayir türküsünün Bursa versiyonu TRT Repertuvarında Bursa Köy Güvendesisi olarak yer almaktadır. Bursa’nın dağ ilçelerinde kadınların ve erkeklerin oynadığı bir oyundur. Erkekler bu oyunu davul zurna, bağlama gibi enstrümanlar eşliğinde oynarken kadınlar bakır eşliğinde kendilerine özgü oyun figürleriyle oynamaktadır. Cezayir türküsü⁵ ortak geçmişi hatırlatan, Anadolu insanını ortak duygularda birleştiren bir türküdür. Her ne kadar tarihte yaşanmış acı bir hadiseyi anlatıyor olsa da gelin alma, kına gecesi ritüellerinde yaşanan ayrılığın hüznünü anlatmak için söylenmekte ve hatırdaki kalmaya devam etmektedir. (Mirzaoğlu, 2003, s. 124) Türkünün sözleri şu şekildedir:

Cezayir’in harmanları savrulur/ Savrulur da sol yanına devrilir/ Sarı buğday samanından ayrılır/ Sokakları mermer taşlı/ Güzelleri hilal kaşlı Cezayir (Nakarat)/ Gemilere çürük tahta dayanmaz/ Yiğitlere gaflet bastı uyanmaz/ Aman Allah buna canlar dayanmaz/ Cezayir’i bir ikindi bastılar/Camilere çifte çanlar astılar/ Yiğitleri kurban diye kestiler (TRT Rep. No: 243).

Bakır eşliğinde söylenen tarihi olay içerikli bir başka türkü ise Kore’ye gönderilen askerlere yakılan ağıttır. “Kore dağlarında kar kucak kucak/ Ne bilsin analar böyle olacak”⁶ şeklinde sözleri içeren türkü Mehtap Takmaklı kına gecelerinde seslendirmektedir.

Bakır icraları esnasında zaman zaman oyun oynayanlara göre de türkü seçimi

⁵ Cezayir’in Harmanları Savrulur türküsü tarihi bir türküdür. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Barbaros Hayrettin Paşa’nın Osmanlı topraklarına dahil ettiği Cezayir’i 1800 lü yıllarda (1827-1830) Fransızlar işgal etmiştir. Fransızlara karşı savaşmak üzere Cezayir’e giden çok sayıda Türk askeri şehit olmuştur. Geri dönemeyen Türk askerleri için de pek çok ağıt yakılmıştır (Mirzaoğlu, 2003, s. 119, 123).

⁶ 1950 yılında Birleşmiş Milletler kararıyla, Güney Kore’ye gönderilen ve geri dönemeyen askerler için yakılmış bir ağıttır.

değişebilmektedir.

Çalan icracılar, oynayıcı kim ise onlara göre seçer içerisinden. Hüzünlü bir hayatı varsa daha hüzünlü olan bir türküyü okumaya çalışır. Keyfi küreğine denk ise kızların ona göre bir yaşam tarzı varsa daha şen bir türkü okumaya çalışır. Ama genç kızın babası öldüyse yahut başka bir acı hüznün yaşadysa ona göre hüzünlü türkülerden seçerler. Eskiler buna çok dikkat ederdi. (C. Bütün, kişisel görüşme, 5 Ağustos 2022)

Bakır çalınırken söylenen türküler hem bakırcıyı hem de dinleyicileri duygulandırmaktadır. “Mesela ben çalen başkası da ağlıyo, askerde oğlu kalıyo, akrabası galıyo, ölüsü galıyo öyle. Hepsinin hikayesi var bu türkülerin... Teyzem bakırı eline aldı mı ağlatırmış, böyle olduğu gibi yakarmış, her acıya yakarmış türküyü. Hem ağlayolaamış (ağlıyorlarmış), hem söyleyolaamış (söylüyorlarmış), hem ağıt yakyolaamış (yakıyorlarmış)” (A. Yavuz, kişisel görüşme, 21 Temmuz 2022).

Bu bölümde özellikle görüşmeler esnasında bahsi geçen türkülerin içeriklerine yer verilmiştir. Kına gecelerinde bakır çalınırken, oyunlar oynanırken söylenen pek çok türkünün hüzünlü, özlem dolu ya da trajik olayları içerdiği anlaşılmaktadır.

3.3 Bakır Çalma Geleneğinin Değişimi ve Dönüşümü

Günümüzde geleneksel topluma ait pek çok kültürel pratik gibi modernleşmenin ve beraberindeki kentleşme sürecinin etkisiyle kına düğün geleneklerinin eski canlılığıyla sürdürülmediği, daha kısa bir zaman diliminde gerçekleştirildiği ve pek çok yönden değişen koşullara uyum sağlamak durumunda olduğu görülmektedir. Günümüzde çoğunlukla kına düğün süreci içerisinde bir geceden ibaret olmak üzere yapılan bakır gecesi, üç etek gecesi veya küçük kına gibi isimler verilen eğlencelerde; zaman zaman kadın toplantılarında, kentte kurulmuş ilçe ve köy derneklerinin faaliyetleri ve festivallerinde bakır icralarına rastlanmaktadır. Araştırma kapsamındaki görüşmelerde geleneklerin değişime uğradığı pek çok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Bazı katılımcılar bunu doğal bir süreç olarak karşılarken bazıları bu değişiklikleri esef verici olarak değerlendirmişlerdir. “Ne bileyim gali git gide insanlar değişio gızım. Hayat yerinde duruyor ama insanlar değişiyor. ...Gelenekler görenekler değişio” (T. Aydemir, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). “Kültürümüz batmasın isteriz. Ama şimdi bir şey kalmadı, kültür mültür kalmadı.....Memnun değiliz. Yöremizi çok karıştırdılar. Giyimlerin yarısı başka giyiyor, yarısı başka giyiyor, giysilerin anlamı kalmadı. Oyunlar da değişti. Oynuyolar amma pek yapamıyola” (S. Salın, kişisel görüşme, 8 Ağustos 2022). “Bakır çalmayı ben şahsen kendi adıma bizim düğünlerde

görmedim hem de uzun zamandır. Nasıl oluyor bizle bizzat görüşüp kızlar işte benim kınamda düğünümde gelsin çalsın derseler gidip çalışıyoruz. Onun dışında benim gördüğüm bakır çalmada açıkçası yaygınlık yok” (H. Salım, kişisel görüşme, 23 Temmuz 2022).

Katılımcılardan Firdevs Hanım’a göre bakır icraları içinde olmak üzere genel olarak örf, adet ve gelenekler sürdürülmemektedir. Ona göre ortak değerler noktasında da olumsuz yönde bir değişim söz konusudur. Birliğin, beraberliğin, yardımlaşmanın, misafirperverliğin ve geçmişte bir arada yaşamanın verdiği mutluluğun kalmadığını; gençlerin kültürlerini tanımadıklarını, kendi kültürlerine itibar etmediklerini üzümler ifade etmiştir. “Kültürümüzü biz unuttuk artık kültür diye bir şey kalmadı. Kültür kalmadığı yerde her şey bitiyor bence. Kültür, örf adet bitti, her şey bitti ...” (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022). “Bazı şeyleri kaybettik, evler büyüdü ama insanlar küçüldü. Evler küçüktü, insanlar hep bir aradaydı. Daha mutluyduk. Şimdi mutluluk diye bir şey kalmadı” (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022).

Katılımcılar köyden kente göçü bakır çalma geleneğindeki değişimi etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak görmektedir.

...Göçler çok oldu. Millet hep şehre göçtü. Hiç genç yok köyde... Hep rahat internet ortamı, piyanistler çıktı, her şey hazır. Ben mesela gelin olurken de darbukayla oldum, piyanist yoktu benim düğünümde ama benim kızım salonda gelin oldu, ben mahalle arasında bahçede gelin oldum. Onun salonda oldu. Yavrum salonda ne kadar bakır olcak, çağırırlarsa özel Mehtap’ı ararlarsa gelir. Özenen yapıyor, yapmayan yapmıyor. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022)

Katılımcılar köylerde nüfusun azaldığını, gençlerin genelde şehir merkezinde yaşadığını, artık eskisi gibi sıklıkla bir araya gelemediklerini ifade etmişlerdir. Şehir merkezinde düğün salonlarında kadın erkek bir arada yapılan düğünlerde bakır çalıp oynayamayacaklarını da dile getirmişlerdir.

Fadıl Köyü’nden Havva Hanım ise katılımcıların genel görüşünden farklı olarak toplumsal değişmeye rağmen düğün ritüellerine, bakır icralarını unutmadıklarını, severek devam ettirdiklerini ifade etmiştir. “Bizim köyde hiç unutuldu diyemeyiz” (H. Oruç, kişisel görüşme, 20 Temmuz 2022).

Araştırma kapsamında görüşülen çoğu yetişkin ve yaşlı kadın yaşam tarzlarının, geleneklerinin değiştiğini, kına düğün geleneklerinin kent koşullarında eskisi gibi sürdürülemediğini, köylerdeki nüfusun azalması sonucu köylerde de düğün dernek

sayısının azaldığını dile getirmektedir. Bununla birlikte ninelerinin, annelerinin kendilerine kadar ulaştırmayı başardığı geleneklerinin her şeye rağmen devam etmesini önemsediklerini ifade etmişlerdir. “Biz buraların yerlisi isek, niye bizim kökümüzün de gelenekleri sürmesin” (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). “Ama neden görenek devam etmesin, batmasın geleneğimiz göreneğimiz batmasın. Gençlerimiz devam etsin” (T. Aydemir, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). “Biz gelenek olarktan bunu çok önemsiyoruz, öldürmek istemiyoruz adetlerimizi, burada Kaynarcamız vardır orada biz şölen yaparız. Orda düğünümüzü, sanki düğün yapıyormuşuz gibi, kınamızı, düğünümüzü, gelin almamızı yani hepsini yaparız. Bakırımızı, kaşığımızı, davulumuzu, zurnamızı hepsini toplarız. Her şeyimizi yaparız” (N. Koç, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022). Neslihan Hanım köy derneklerinde yöresel kıyafetlerinin hazır bulunduğunu, ihtiyaç halinde kullandıklarını, köy şenliklerinde bakır ve kaşıklarıyla müzik icra ettiklerini, temsili kına gecesi düzenlediklerini, bu tür faaliyetlerin oldukça ilgi gördüğünü ifade etmiştir. Neslihan Hanım gibi Firdevs Hanım da gerek düğün ritüelleri gerekse bu ritüellerin içerisinde icra edilen bakır oyunlarını sürdürmek adına pek çok festivalde görev almıştır. Firdevs Hanım’ın kızı da bu etkinliklerde kendisine aktif bir şekilde eşlik etmiştir. Firdevs Hanım’a göre yetişkinler kendi kültürlerine ait oyunlarını, türkülerini popüler müziklere ilgi duyan yeni kuşaklara aktarmalı, iyi birer model olmalıdır. Yeni kuşaklara kadim gelenekler aktarılarak bir aidiyet duygusu oluşturulmalıdır.

Bizim gençlerimiz de bizim bakırı bırakıyorlar genelde, esas o senin özün, anneannenin, annenin oynadığı oyunlar bunlar. Esas onlarla yoğrulman lazım.... Ben çocuğumu öyle yetiştirdim. Benim çocuğum her festivalde yanımda hep yanımdaydı, bakır oyunu da oynuyor. Ben çocuğuma öğrettim, şimdi ufak bir tane kızı var o elimi tutuyor, anneanne hadi kaşık oynayalım diyor bana. Çocuğun içinde var. Anne oynarsa çocuk da oynayacak ama anneler oynamayınca çocuklar da oynamıyor. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022)

Toplumsal değişme süreçlerinden etkilenen bakır çalma geleneğine düğün ritüellerinde veya kadınların hayatında eskisi kadar yer verilmemesine rağmen yine de kadınların geleneklerini sürdürmede istekli oldukları anlaşılmaktadır. Hala bölgedeki kadınların kendileriyle aynı coğrafya ve kültürden olan kadınların duygu ve deneyimlerini paylaştıkları bir sosyalleşme formu olarak sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bakır çalma pratikleri düğün süreci içerisinde bir geceyle sınırlandırılmış olsa da küçük çaptaki eğlencelere bakır çalmayı bilen tanıdıklar, büyük çaptaki eğlencelere ise mahalli sanatçılar davet edilmektedir. Bakırcı kadının bulunamaması halinde ise mahalli sanatçıların albümleri, ses ve video kayıtları

kullanılarak bakır türküleri eşliğinde bakır oyunları oynanmaktadır. Bu tür eğlencelerde bakır oyunlarının yanı sıra farklı müzik türlerine yer verildiği ve farklı yörelerin oyunlarının oynandığı, popüler müzik eşliğinde dansların da yapıldığı görülmektedir.

Katılımcıların bakır çalma geleneğinin devamlılığının sağlanması yönündeki istek ve çabaları önemlidir ancak gençlerin geleneğe ilgisi ve icrası asıl belirleyici olarak görülmektedir. Gelenekler kendi kendilerine işleyen bir yapıya sahip değildir. Onları ancak “yaşayan, bilen ve arzulayan insanlar hayata geçirebilir, yeniden yasalaştırabilir ve değiştirebilir”. Geleneklerin kaybolması ancak sahipleri onlardan vazgeçtiklerinde ya da yeni kuşakların yerlerine yenilerini tercih ettiklerinde gerçekleşebilecek bir durumdur. (Shils’den aktaran Ayas, 2019, s. 271) Emel Örgün katıldığı, davet edildiği bakır eğlencelerindeki gözlemlerine dayanarak yetişkin ve yaşlı kadınların bakır sesi, bakır oyunlarından aldıkları hazzı başka müzik tarzlarında bulamayacağını, bakır icralarında geçmişe özlem duyan kadınların kendilerini bulduklarını ifade etmiştir. Yaşça büyük olan kadınlar alışkın oldukları şekilde bakır eşliğinde oyunlarını oynarken gençler de bu geleneksel müzikal pratikleri izleme, deneyimleme fırsatı bulmaktadır.

Aslında biraz o ayrı bir lezzet ayrı bir tat. Çünkü onu herhangi bir müzik eserinde bulamazsınız. Yani orkestrasyonla icra edilmiş bir eserde o otantikliği bulamazsınız. Yaşlılarda, orta yaşlılarda falan aslında geçmişe olan o özlemde ve o öyle büyümüş, o onu yaşamak istiyor. Yani o öyle büyüdüğü için onu yaşamak istiyor ve devamlılığını istiyor. Gittiğim her köyde çok yorarlar beni, onu da söyle oynayacağız. Şu da oynamadı daha bu oynayacak filanca sırada. Ben de hemen insanları topluyorum. Hadi söyleyebilenler yanıma gelsin, çalabilenler yanıma gelsin. Beraber kotardığımız oluyor geceleri de. Eskiye yaşatma bilinci var yaşlılarda. Bizim kuşağımızda da var, eskiye yaşatma bilinci var yani onlarda, yenilerde bu yok ama yenilerde ilgiyle izliyor bu arada ve sevmeye başlıyorlar. Onlara da o kültürü göstermiş oluyorsunuz yani? (E. Örgün, kişisel görüşme, 6 Eylül 2022)

Emel Hanım’ın sözlerinden anlaşıldığı üzere yetişkin ve yaşlı kadınlarda geleneği muhafaza etme isteği Lomax’ın tüm kültürel pratikler içerisinde en çok muhafazakâr niteliğe sahip olanın müzikal gelenekler olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Ayas’a göre geleneklerin muhafazası, devamlılığı “kültürel süreklilik ile kültürel değişim arasında kurduğu dengenin başarısına bağlıdır”. Modernleşmenin etkisiyle geleneklerde meydana gelen değişim bazen toplum üyeleri tarafından hoş karşılanmasa da geleneğin sürdürülebilmesi için gerekli olabilmektedir. Modernleşme düşünülenin aksine geleneği hatırlamayı ve yaygınlaştırmayı kolaylaştıracak teknik

imkanları da içinde barındırmaktadır. Ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler, ses ve görüntü kayıt teknolojileri, okuryazarlık seviyesinin artması vb. (Ayas, 2019, s. 267) Bu imkanlar doğrultusunda günümüzde belediyelerin ve akademilerin somut olmayan kültürel mirası korumaya yönelik attıkları adımlar; derneklerin, mahalli sanatçıların gayretleri neticesinde; TV programları, internette kaydedilmiş videolar, sosyal medyadaki paylaşımların aracılığıyla ortak geçmişi, ortak duyguları hatırlatmaya, aktarmaya devam etmektedir. Bu konuda Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin yürüttüğü Somut olmayan Kültürel Miras Projesi en önemli çalışmalardan biridir. Bursa'nın sözlü kültürel mirasını kayıt altına alma, tanıtmaya, görünür kılma yönündeki en kapsamlı araştırmadır. M. Takmaklı ve E. Örgün dağ ilçelerinden bakır çalabilen, oyun oynayabilen kadınları da ekiplerine dahil ederek birçok projeye katıldıklarını dile getirmişlerdir. Takmaklı çok sayıda festivale ve çalışmaya, bölgede bakır oyunlarını bilen, bakır çalabilen kadınlarla birlikte katıldıklarını; kadınların müzikal pratiklerini, geçiş dönemi ritüellerini sergilerken kültürlerinin devamlılığına katkıda bulunduklarını düşünerek mutlu olduklarını ifade etmiştir. M. Takmaklı, Türkiye'nin değişik illerinden yörüklerle tanıştıklarını ve pek çok konuda ortak özellikleri olduğunu fark etmiştir. "Bir kere geçmişimizi bitirmemiş oluyoruz geçmiş olmayanın geleceği olmaz diye eskilerin bir lafı var. Geçmişimizi yaşıyoruz ve yaşıyoruz. Mutlu oluyorum ben, çevremdekiler de hepsi mutlu, o kadınlar, kızlar. Kültürümüzü yayıyoruz diyorlar, çalıştaylara götürüyorum, festivallere götürüyorum, kurultaylara gidiyoruz" (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). M. Takmaklı müzikal zenginliklerin sürdürülmesi için çaba gösterdiğini, davet edildiği takdirde kınalarda, düğünlerde, kadın toplantılarında bilgisi ve deneyimi doğrultusunda bakır icraları gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Davete icabet edemediğinde ise ses ve video kayıtlarının kullanıldığını ifade etmiştir. (M. Takmaklı, kişisel görüşme, 27 Haziran 2022). F. Acar da 90'lı yıllarda DAĞDER bünyesinde müzikal geleneklerini, ritüellerini sergileme, tanıtmaya faaliyetlerinde bulunduğunu ifade etmiştir. (F. Acar, kişisel görüşme, 16 Eylül 2022).

Son olarak katılımcıların ifadelerinde vurgulanan bir diğer husus ise kına düğün geleneklerinin son 15-20 yılda canlılık kazanmış olmasıdır. Onlara göre modernleşmenin etkisiyle kente göç, kentteki yoğun çalışma hayatı, yüz yüze iletişimin azalması, farklı kültürlerle karşılaşılması gibi sebeplerle bakır çalma pratiklerine olan ilgi azalmıştır. Ancak son 15-20 yıldır düğün kına ritüelleri ve beraberinde bakır çalma, kaşık oyunları oynama, yöresel kıyafetler giyme konusunda

bir canlanma söz konusudur. Bu canlanmanın, ilgi ve alakanın geçmişe, memlekete, köye duyulan özlemin sebep olabileceği ifade edilmiştir.

Bundan 20 yıl öncesi falan neredeyse tamamen bitmişti bakır oyunu. Çörelere'de bile artık olmuyordu. Özellikle bu orğların çıkmasıyla. Gençlerin çağa ayak uydurması bu çok fazla etki etti ama şu 10-15 yıldır daha canlı. Bir de yöresel kıyafetleri çok fazla temin etme fırsatımız yoktu. Bizim köyde de bir tane diken insan vardı, o da yetiştiremiyordu. Sadece gelinin kıyafetini ancak yapabiliyordu ki o da bir ay öncesinden randevu alıp kumaşını verip ölçülerini verip bir ayda ancak dikiliyordu. Yani düğüne bir ay kala ancak yapabiliyordu bunu şimdi 1-2 kişi de köyde yöresel kıyafetleri dikmeye başlayınca insanlarda özenti olmaya başladı, işte onun gelinin kıyafeti çok güzel olmuş, benimki de böyle olsun, kızımın da olsun. Kızının kızı da olsun. Bu yöresel kıyafetler yaygınlaştıkça bakır oyunu da yaygınlaşmaya başladı. Bakır oyunu da gençler daha fazla oynamak istediler, işte biz de öğrenmek istiyoruz gibi. Bizim köyde yaygınlaştı, Orhaneli'de yaygınlaştı sonrasında. Hala bu yöresel kıyafetleri, kaşıkları gidip bizim köyden temin ediyor birçok çevre köyler ve Orhaneli. (E. Güngören, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022)

Kendi köyündeki süreci bu sözlerle anlatan Emel Hanım'a göre kendisi gibi orta yaşlardaki kadınlar çocukluklarında deneyimledikleri geleneklerin kaybolmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerektiğini fark etmişlerdir. Nurten Hanım da benzer düşüncelere sahiptir:

Valla nasıl diyeyim 30 sene öncesi benim evlendiğim sene, ben 20 yaşında evlendim, o kadar kaşık oyununa meraklı değildi millet. O aralar sönmüştü. Ama şimdi 10- 15 seneye dayanır bu, tekrar yine günlerde olsun, oturmalarında olsun, bir komşuya gidelim, kafa dengi arkadaşlar varsa orada bir tepsiyi bir tencereyi ters çeviririz, çalarız, oynarız" (N. Akalın, kişisel görüşme, 5 Temmuz 2022).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma Bursa'nın dağ ilçelerinde (Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık, Keles) ve civarında kadınlara ait bir yerel müzikal pratik olan bakır çalma geleneğinin kültürel belleğin oluşumunda, aktarımında ve yeniden üretimindeki rolünü; geleneğin sürdürülmesinde merkezi konumda olan bakırcı kadınların kültürel bellek taşıyıcısı olduğunu; bakır çalma geleneğinin kadınlar için anlam ve önemini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Haziran 2022-Eylül 2022 tarihleri arasında yürütülen saha araştırmasında 17 katılımcıyla görüşülmüştür. Görüşmelerin ardından katılımcıların ve yakınlarının sunduğu örnek uygulamalarda; bakır çalma pratiklerinin icra edildiği kına, bakır gecesi gibi ortamlarda gözlemler yapılmıştır. Sahadan elde edilen bulgular doğrultusunda Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınların icra ettiği bakır çalma geleneğinin içinde üretildiği toplumun özelliklerini yansıtmakta olduğu, kültürel belleğinin oluşumuna, devamlılığına ve yeniden üretilmesine katkı sağladığı söylenebilir. Bakır çalma geleneği yalnızca bir eğlence pratiği olmaktan çok melodisi, ritimleri, oyunları, türküleri, kıyafetleriyle etkili bir hatırlama pratiği; “tekrarlamalar”, “canlandırmalar” içeren ritüelistik özellikleriyle hatırlamanın kültürel yollarından birisidir. Aynı ritüelleri uygulayan kadınlar arasında geçmişten geleceğe bir iletişim aracı olan bakır çalma geleneği ortak duygu, düşünce, değerlerin paylaşılmasını; ninelere çocuklara, torunlara aktarılmasını sağlayarak kültürel belleğin devamlılığına katkıda bulunmaktadır. Bakır çalma geleneği Assmann'ın kültürel belleğin devamlılığına ilişkin “toplumsal katılım, şiirsel biçim, ritüel sunuş” koşullarını sağlayan; “metin, ses, vücut, mimikler, el kol hareketleri, ritim ve ritüel eylem” gibi yapısal özellikleriyle geçmişin bilgi ve tecrübesi, “kimiz, kimlerdeniz” sorusunun cevabını gelecek nesillere aktaran en estetik vasıtalarından biridir. Bakır çalma geleneği Assmann'ın söz ettiği “uzman taşıyıcılar” a karşılık gelebilecek hafızası kuvvetli, yetenekli bakırcı kadınların mihmandarlığında ve bakır çalma pratiklerine katılım sağlayan kadınlar aracılığıyla günümüze kadar taşınabilmiştir.

Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınların icra ettiği bakır çalma geleneğinin başlangıcına dair kesin bir veri elde edilememiştir. Çoğunlukla yörük yerleşimlerinin bulunduğu dağ ilçelerinde, yörük kadınlarının geçmişteki konar göçer yaşam tarzlarının bir

yansıması olarak yanlarında taşıdıkları su veya süt bakraçlarını ve yine yanlarında taşıdıkları tahta kaşıklarını birer enstrümana dönüştürdükleri anlaşılmıştır. Bu mutfak eşyalarını kullanarak kendi müziklerini ve oyunlarını üretmişlerdir. Ancak zaman içerisinde toplumda meydana gelen değişimler pek çok gelenek veya ritüelde olduğu gibi bakır çalma geleneğinin de değişmesine dönüşmesine neden olmuştur. Günümüzde geleneksel topluma özgü pek çok kültürel pratik gibi modernleşmenin ve beraberindeki kentleşme sürecinin etkisiyle bakır çalma geleneğinin eski canlılığını korumadığı görülmektedir. Şehirde farklı kültürlerle etkileşimin neticesinde farklı müzik gelenekleri ile karşılaşılması, akabinde kitle iletişim araçları aracılığıyla yaygınlaşan popüler müziklere ilgi gösterilmesi geleneksel müzik geleneklerini unutturan sebepler arasındadır. Şehre göçün sonucunda genç kuşağın aile büyüklerinin yanında yetişememesi bakır çalma geleneğinin aktarım sürecinin kesintiye uğramasına, gençlerin bakır çalma pratiklerine yeterince ilgi göstermemesine neden olmuştur. Katılımcıların sıklıkla ifade ettiği gibi org veya bağlama gibi farklı enstrümanların kullanımının tercih edilmesi de bakır çalma geleneğinin zayıflamasının nedenlerinden biri olmuştur.

Sosyokültürel bağlamın değişmesine bağlı olarak geçmişten günümüze bakır çalma geleneğinin toplumsal ve kültürel bellek işlevleri açısından etkinliğinin azaldığı sahadan elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Değişim ve kültürel kayıpların olması katılımcıların bazıları tarafından doğal karşılanırken bazıları tarafından esef verici bulunmuştur.

Günümüzde kına düğün geleneklerinin geçmişe oranla daha kısa bir zaman diliminde gerçekleştirildiği, düğün süreçlerinde bakır çalma pratiklerine daha az yer verildiği görülmektedir. Bakır çalma pratiklerine çoğunlukla kına düğün süreci içerisinde bir geceden ibaret olmak üzere yapılan “bakır gecesi”, “üç etek gecesi”, “şalvar gecesi”, “yalancı kına” “küçük kına” gibi isimler verilen eğlencelerde rastlanmaktadır. Düğün sürecinin bu bölümünü tertip etmek zorunlu olmayıp düğün sahibinin arzusuna bağlıdır. Geleneklerini önemseyen ve geleneksel tarzda eğlenmeyi seven bazı köylerde bakır çalma geleneği vazgeçilmez olarak görülmektedir. Gelenekleri sürdürmek adına tertiplenen kına gecesi vb. eğlencelerin birçoğunda başından sonuna kadar bakır çalınmadığı gözlemlenmiştir. Teknolojik cihazlar temin edilebilmişse farklı tarzda şarkı, türkülere, oyunlara da yer verildiği gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra katılımcılar arkadaş, akraba günlerinde hem geçmişi hatırlamak hem de eğlenmek için bakır çalır

oynadıklarını ifade etmiştir. Günümüzde bakır çalma pratiklerinin görülebileceği diğer ortamlar arasında dernek faaliyetleri, köy hayırları, şenlikler, festivaller, TV programları vardır. Bu ortamlarda dağ ilçelerindeki temsili kına düğün gelenekleri sergilenirken bakır ve kaşık oyunları da oynanmaktadır. Mahalli sanatçılar veya onlara eşlik edebilecek amatör bakırcı ve oyuncular bu tür etkinliklerde görev almaktadır. Bazı derneklerde ise gençlerden oyun ekipleri hazırlanarak, çeşitli festivaller ve yarışmalarda gösteriler yapılmaktadır.

Bakır çalma geleneği dağ ilçelerindeki nüfusun önemli bir kısmının şehre göç etmesi sonucu yalnızca dağ ilçeleri ve köylerinde değil, şehirde de sürdürülmektedir. Bakır çalma geleneği köylerin nüfuslarının azalması ve buna bağlı olarak düğünlerin de azalmasından dolayı her köyde aynı canlılıkta sürdürülmemektedir. Katılımcılara göre bakır çalma pratiklerini canlı bir şekilde devam ettiren köyler arasında Dağgüney Köyü, Çörel Köyü, Fadıl Köyü Harmancık'ın Çakmak, Sırıl, Danişment ve İshaklar; Büyükorhan'ın Yenice ve Çeribaşı; Keles'in Kocakovacık, Oydas köyleri bulunmaktadır.

Katılımcılar kendi çocukluk, genç kızlık dönemlerinde hemen hemen her köyde bir veya birkaç tane bakırcı bulunabildiğini günümüzde bu sayının azaldığını ifade etmişlerdir. Bakır icracılarının ölüm, yaşlılık, hastalık gibi sebeplerle azaldığı, bazı bakır çalabilen katılımcıların da dini sebeplere bağlı olarak bakır çalmak istemedikleri anlaşılmıştır. Gençlerin bakır çalmaya ve oyunlarına yeterince ilgi göstermemesi, öğrenme ortamlarının sınırlı olmasından dolayı yeni bakırcılar yetişmemektedir. Yeni bakırcılar yetişmediği gibi oyunları iyi bilenlerin de sayısı oldukça azdır. Bakır oyunlarını bilenler çoğunlukla orta yaş veya üstü gruptandır.

Kınalarda veya bakır gecelerinde bakır çalması için sıklıkla profesyonel bakırcıların davet edildiği gözlemlenmiştir. Zaman zaman davetliler arasında bulunan amatör bakırcıların da profesyonel bakırcılara eşlik ettiği görülmüştür. Bölgede kına gecelerine veya davetlere gidip oradaki eğlencelerde bakır çalan ve eğlence sürecini yönlendiren iki kadın mahalli sanatçı bulunmaktadır. Bunlardan birisi Kültür Bakanlığı ses ve bakır sanatçısı ünvanı olan M. Takmaklı, bir diğeri ise ses sanatçısı ünvanı olan E. Örgün'dür. Düğün sahipleri bakırcı bulamadıkları takdirde, gelenler arasında bakır çalan bir tanıdıkları varsa ondan bakır çalmayı rica ettikleri, o da yoksa bilgisayar veya CD'den M. Takmaklı ve E. Örgün'ün türkülerini dinledikleri gözlenmiştir. Tanınan, bilinen bu iki mahalli sanatçının yanı sıra bakır türkülerini

seslendirerek albüm yapmış olan mahalli sanatçı ve aynı zamanda Bursa araştırmacısı olan C. Bütün'ün türküleri eşliğinde de bakır oyunları icra edilmektedir.

Bakır çalma geleneğine ilişkin bir diğer husus mekan ve mahremiyet konusudur. Kadınların kendi aralarında yaptıkları bakır eğlencelerini erkeklerin görmeyeceği, duymayacağı kapalı ortamlarda gerçekleştirme özelliği eski katılığında olmasa da sürdürülmektedir. Bakır veya üç etek geceleri erkeklere çoğunlukla kapalı olmakla beraber bakır çalma pratiklerinin görülebileceği kına gecelerinde zaman zaman erkek müzisyenlerin görev aldığı, damadın veya gelinin çok yakın erkek akrabalarının kına eğlencesi boyunca olmasa da bir bölümünde bulunabildiği gözlemlenmiştir. Katılımcılara göre kadınların mahremiyet konusundaki tutumlarında bölgesel farklılıklar da vardır. Ancak bu konuyla ilgili amatör bakırcıların genelde aynı düşünceye sahip oldukları kadınlı erkekli bir ortamda bakır çalmadıkları anlaşılmıştır. Hatta düğün salonlarında kullanılan mikrofondan seslerinin dışarıya gideceğini, ses ve görüntü kayıtlarının alınabileceğini ileri sürerek daha çok eş, dost, akraba, tanıdıklar davet ettiğinde hatır kırmamak için küçük gruplar için bakır çaldıklarını dile getirmişlerdir. Profesyonel sanatçılar ise bu tür kaygıları dile getirmemişlerdir. Ancak şu da ilave edilmelidir ki bazı dernek faaliyetlerinde, kültür tanıtım faaliyetlerinde mahalli sanatçılarla beraber amatör bakırcıların da görev aldığı bilinmektedir.

Düğün sürecinde bakır oyunlarının oynandığı ortamlarda başta gelin olmak üzere düğün sahibi kadınlar kendi köylerine özgü geleneksel kıyafetlerini giymektedirler. Kıyafetlerin bir kısmı sayıları az da olsa hala onları üreten kadınlardan temin edilmekte ya da kiralanmaktadır. Geleneksel kıyafetleri, derneklerin oyun ekiplerindeki kadınların üzerinde, köy hayırlarında veya festivallerdeki kadınların üzerinde, mahalli sanatçıların üzerinde görmek mümkün olabilmektedir. Geleneksel kıyafetler ilçeden ilçeye köyden köye çeşitlilik göstermektedir. Katılımcılardan bazıları bu çeşitliliğin korunamadığını, farklı tarzda kıyafetlerin bir araya getirilerek orjinalinden uzak, uydurma kıyafetler oluşturulduğunu dile getirmiştir.

Bakır eşliğinde oynanan oyunlarla ilgili verilere bakıldığında oyunların her ilçede hatta köyde farklı olduğu anlaşılmıştır. Aynı oyun aynı türkü olsa bile bakırın çalınış biçimi, oyun oynama stilleri farklı olabilmektedir. Oyunlar noktasında geçmişten günümüze büyük farklılıkların olmadığı ancak bilenlerin sayısının epey azaldığı, gençlerin yeterince ilgilenmediği yönünde düşünceler dile getirilmiştir. Bakır çalınan ortamlarda orta yaş veya orta yaş üstü gruptan kadınların oyunları sırasıyla, büyük bir

ciddiyetle oynadıkları, genç kızların bir kısmının da onları izleyerek oyunları öğrenmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Gençlerin ilgili oluşunda genelde ailede bakır çalmayı ya da oyun oynamayı bilen, öğretene aile büyüklerinin varlığı etkili olmaktadır. Zira bakır çalma geleneği geçmişten bu yana aile büyüklerinden öğrenilerek bugünlere ulaşmıştır. Geçmişten farklı olarak günümüzde bakır çalma geleneğinin köy dernekleri çatısı altında tecrübeli bakırcıların genç kızlara öğretmesi suretiyle aktarıldığı ancak bu konuda yoğun, etkili öğretim faaliyetlerinin yaygın olmadığı katılımcılardan elde edilen bilgiler arasındadır. Katılımcılardan bazılarının çocuklarına bakır oyunlarını öğretme ve geleneksel kıyafetlerini temin etme konusunda hassas oldukları, bu aktarımı gerçekleştirmeyi adeta bir görev bilinciyle gerçekleştirdikleri gözlenmiştir.

Bakır eşliğinde söylenen türkü sözleri kültürel belleğin aktarılmasında bakır çalma geleneğinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Türküler üretildiği sosyokültürel yapının anlaşılabilmesi, kültürel belleğin devamlılığına katkıları bakımından sözleri itibarıyla bağımsız olarak da ele alınabilecek kültürel ürünlerdir. Bakır eşliğinde söylenen türküler çoğunlukla ağıt veya aşk temalıdır. Geçmişte yaşanan tarihi olayları, bölgede yaşanan münferit olayları, acıları, ayrılıkları, savaşı, ölümü, sevgiliye kavuşma arzusunun, bir genç kızın gelin oluşunu, evinden ayrılışını konu edinen türküler söylenmektedir. Bazen de kadınların kendi aralarında eğlenmek amacıyla müstehcen içerikli türküler söylediği de katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında üzerinde durulması gereken bir diğer konu da sosyal medyanın bakır çalma geleneğine etkileridir. Bazı katılımcılar geleneğin tanınması bilinmesi açısından sosyal medyanın etkisini olumlu bulurken; bazı katılımcılar ise sosyal medyadaki paylaşımların birkaç popüler türkü içerdiği, bölgedeki oyun ve türkü çeşitliliğini yansıtmadığı, kültürel paylaşım yapmak adına orijinallikten uzaklaşıldığı yönünde eleştirilerde bulunmuştur.

Sahadan elde edilen verilere göre sosyokültürel bağlamın değişmesinin etkisiyle bakır çalma geleneğinin kültürel belleğin varlığını sürdürmede etkili olan tekrarlama, canlandırma ve kuşaklar arası iletişim gibi koşulları sağlamada zayıf kaldığı görülmektedir. Bakır çalma pratikleri kadınların yaşamında ve düğün süreçlerinde geçmişte olduğu kadar yer kaplamamaktadır. Usta bakırcı ve oyunları bilenlerin sayısının azalması, gençlerin yeterli ilgi göstermeyişi bakır çalma pratiklerinin unutulmasına yol açmaktadır. Katılımcıların verdiği bilgilere göre bakırcı kadınların sayısı, bakır çalma geleneğini sürdüren köylerin sayısı azalmıştır. Ancak çoğunluğu

orta yaş ve üzeri olan katılımcılar bakır çalma geleneğini kaybedilmemesi gereken kültürel bir zenginlik olarak görmekte ve devam etmesini önemsemektedir. Katılımcılar bakır çalma pratiklerinin yörelerine ait olduğunu, onları tanımlayan bir müzik tarzı olduğunu, onları birlik ve beraberlik içinde tuttuğuna inanmaktadırlar. Katılımcılardan bazılarının bu düşüncelerle kültürlerinin tanınması, bilinmesi için yapılan faaliyetlerde sorumluluk almaktan da geri durmadığı anlaşılmıştır.

Bursa'nın dağ ilçelerinde kadınların ürettiği yerel müzikal pratikleri konu edinen bu çalışmada elde edilen verilerin literatürdeki birkaç önemli çalışmayla beraber değerlendirilmesi önerilebilir. Bunlardan birincisi H. Y. Okdan'ın 2001-2012 yılları arasında kişisel araştırmalarının yanı sıra çeşitli araştırmacılardan elde ettiği verilerin de katkısıyla hazırladığı "Batı Anadolu'da yörük müziği ve kadın icraları" adlı doktora tezidir. Yörük kimliği, Yörük kültürü, Yörük müzik geleneğini, bu gelenekteki değişim ve dönüşümünü inceleyen bu çalışmanın kapsamına Bursa'nın bazı ilçeleri ve buradaki bakır icraları da dahil edilmiştir. H. Y. Okdan kadınların icra ettiği müzik icralarına yönelik derleme ve kayıt çalışmaları yapmış, bu icraların değişim ve dönüşümü üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. H. Y. Okdan'ın elde ettiği sonuçlar ile bu çalışmadan elde edilen sonuçlar genel olarak paralellik göstermektedir. Bakır çalma geleneği de H.Y. Okdan'ın tezinde bahsi geçen diğer bölgelerdeki kadın müzik icralarında olduğu gibi canlılığını yitirmektedir. Bakır çalma geleneğinin içinde yer aldığı bir diğer çalışma ise Büyükşehir Belediyesi'nin organize ettiği Somut Olmayan Kültürel Miras projesidir. Bursa Araştırmaları birimince yürütülen proje 2010 yılında saha araştırmalarıyla başlamış olup 2014 yılında verilerin kitaplaştırılmasıyla son bulmuştur. Bursa'nın kültürel zenginliğinin kayıt altına alınması bakımından değerli bir kaynaktır. Yine Bursa'nın dağ ilçelerindeki tarihi kültürel zenginliği kayıt altına almak adına 2014 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi tarafından yürütülen "Bursa'nın Dağ İlçelerinin Tarihi ve Kültürel Mirası Envanteri Projesi"nde de kadınların icra ettiği müzikal pratiklere yer verildiği görülmüştür. Bütün bu çalışmalar kültürel zenginliği kayıt altına almak açısından çok kıymetlidir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen izlenimlere göre kültürel pratiklerle ilgili yapılan bu araştırmaların bölgede bir farkındalık yarattığı da tespit edilmiştir. Bununla beraber yapılan araştırmaların güncellenmesi, detaylandırılması, atılan adımların sürdürülebilmesi, güncel eylem planlarının oluşturulması gerekmektedir.

Son söz olarak bakır çalma geleneğine ilişkin bir bakıma durum tespiti yapılmış olan bu çalışma ile unutulmaya yüz tutmuş, icracılarının sayısı oldukça azalmış olan bakır çalma geleneğinin tekrar gündeme gelmesi ve genç kuşaklara tanıtmak amacıyla somut adımların atılması beklenmektedir. Bakır çalma geleneği hakkında hala veri alınabilecek pozisyondayken ilgili kurum ve kuruluşlar gerekli çalışmaları yapabilir; bakır çalma geleneğini genç kuşaklara tanıtmak üzere yazılı kayıtlar oluşturmanın ötesinde uygulamaya dönük adımlar atabilir. Bu noktada bakır çalma pratiklerinin yeni kuşaklara aktarılması rastlantıya bırakılmamalıdır. Bilinçli ve planlı şekilde bakır çalabilen, bakır oyunları oynayabilen kişilerin yetiştirilmesi; bakır çalma geleneğinin tüm bileşenlerini içerecek şekilde örnek uygulamalarının sergilenmesi ile kültürel belleğin devamlılığı sağlanabilir.

Bu çalışmanın araştırma grubunu ağırlıklı olarak bakır icra edebilen ve bakır oyunları oynayabilen kadınlar oluşturmaktadır. Farklı yaş gruplarıyla çalışılması halinde konuyla ilgili daha çok veri sağlanabilir. Ayrıca ülkemiz müzikal pratikler açısından oldukça zengindir. Türkiye'nin diğer bölgelerinde kültürel belleğin taşıyıcısı olan müzikal gelenekler üzerine yapılacak çalışmalar ile daha bütüncül değerlendirmeler yapılabilir. Bu tür çalışmalar bakır çalma geleneğine benzer şekilde kaybolmaya yüz tutmuş geleneklerin genç kuşaklar tarafından tanınması ve sürdürülmesi adına atılacak adımlara zemin oluşturabilecektir.

KAYNAKLAR

- And, M.** (2012). *Oyun ve B   , Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, M.** (2015). Kültürel Belleğin Uzman Taşıyıcıları Olarak   şıklar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/ Journal of Turkish World Studies* 15 (1), 1-6. <https://dergipark.org.tr/en/pub/egetdid/issue/34462/380779> adresinden alındı.
- Asavei, M.** (2021). On Tradition and Cultural Memory in Contemporary Art: Theoretical Considerations. *Eidos A Journal for Philosophy of Culture* 5 (1), 126-139. <https://doi.org/10.14394/eidos.jpc.2021.0008>.
- Assmann, J. & Czaplicka, J.** (1995). Collective Memory and Cultural Memory (J. Czaplicka,   ev.) *New German Critique*, 65, 125-133. 9.04.2023 tarihinde [https://www.academia.edu/10287262/Collective Memory and Cultural Identity](https://www.academia.edu/10287262/Collective_Memory_and_Cultural_Identity) adresinden alındı.
- Assmann, J.** (2001). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı Hatırlama ve Politik Kimlik* (A. Tekin,   ev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Akın, B.** (2018). Kültürel Bellek ve Müzik. *Eurasian Journal of Music and Dance*, 13, 101-117. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejmd/issue/41768/504335> adresinden alındı.
- Altay, Y. S.** (2014). *Kadın kimliği ve halk kültürü içerisinde kadının müzikal ifade biçimleri* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Augustinus.** (2010). *İtiraflar*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ayas, G.** (2019). *Müzik Sosyolojisi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bellek.** (2023). Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı.
- Bergson, H.** (2007) *Madde ve Bellek*. Ankara: Dost Yayınları.
- Blacking, J.** (2000). *How Musical is Man*. London: University of Washington Press.
- Brosin, A.** (2015). *Musical Memory, Cultural Memory, and Digital Technologies: Perspectives and Analytical Approaches*. (Doktora Tezi). Victoria Üniversitesi, Kanada. <https://dspace.library.uvic.ca/handle/1828/6953> adresinden alındı.
- Cevizci, A.** (2018). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Connerton, P.** (2018). *Modernite Nasıl Unutturur* (K. Kelebeko  lu,   ev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connerton, P.** (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar* (A. Şenel,   ev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Creswell, J. W.** (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cüceloğlu, D.** (2008). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Devellioğlu, F.** (1959). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Dönmez, B. M.** (2019). *Etnomüzikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Eagleton, T.** (2021). *Kültür* (B. Göçer, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Elbas, A. (Ed.).** (2014). *Somut Olmayan Kültürel Miras: Bursa köylerinde ninniler, maniler, ağıtlar, türküler, giyim kuşam ve halk oyunları-I*. Bursa: Bursa Kültür A.Ş., Akinoğlu Matbaacılık.
- Erdal, G. G.** (2007). Müziğin Kişisel, Toplumsal, Ulusal, Uluslararası İşlevleri Üzerine. *38.Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirisi*, 287-294. Ankara.
- Erdoğan, G.** (2019). *Müzik, Gelenek, Temsil*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Feld, S.** (1984). Sound Structure as Social Structure. *Ethnomusicology*, 28/3, 383-409. United States: University of Illinois Press.
- Ferris, W. R.** (1997). Halk Şarkıları ve Kültür: Charles Seeger ve Alan Lomax (F. G. Mirzaoglu, Çev.). *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 34.
- Finkelstein, S.** (1986). *Müzik Neyi Anlatır*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Garfias, R.** (2004). *Music: Cultural Context*. Osaka: National Museum of Ethnology.
- Günay, E.** (2006). *Müzik Sosyolojisi*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Gülensoy, T.** (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (A-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güvenç, B.** (1994). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Halbwachs, M.** (2022). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* (B. Uçar, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M.** (2019). *Kolektif Bellek* (Z. Karagöz, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Haviland, W., Prins, H., Walrath, D. & McBride, B.** (2008). *Kültürel Antropoloji* (İ. D. E. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- İlhan, M.E.** (2018). *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kahveci, K.** (2004). Epistemolojik Bir Problem Olarak: İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme / İnsan Zihni Üzerine Yeni Bir Deneme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol.4, no.32, 167-186.
- Kaplan, A.** (2007). Etnografik Müzik Araştırması. *Karadeniz Araştırmaları*, 12, 113-126. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/10084/124356> adresinden alındı.
- Kaplan, A.** (2019). *Kültürel Müzikoloji*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Kaplan, A.** (2022). İşlevsellik penceresinden Anadolu'da Sözlü Kültür Geleneği ve Ozan, *Anadolu Müzik Kültürleri Dergisi*, 1, 46-85.
- Karaarslan, F.** (2021). *Toplumsal Hafıza Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Kümbetoğlu, B.** (2005). *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Marshall, G.** (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Merriam, A.P.** (1964). *The Anthropology of Music*. Illinois: Northwestern University Press.
- Nacakçı, Z.** (2013). İnsan – Kültür - Müzik (Varoluştan Müzik Kültürüne) Müzik Kültürü. İçinde Doç. Dr. Z. Nacakçı, Doç. Dr. A. Canbay (Ed.) *Müzik Kültürü, 1. Bölüm*. Ankara: Pegem Akademi.
- Nora, P.** (2006). *Hafıza Mekanları* (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Okdan, H. Y.** (2012). *Batı Anadolu'da Yörük Müziği ve Kadın İcraları*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ong, Walter J.** (2020). *Sözlü ve Yazılı Kültür/ Sözüün Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özakupmar, Y.** (2009). *Hafıza*. İstanbul: ÖtükenYayınları.
- Platon.** (2014). *Diyaloglar* (A. Cemgil, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon.** (2017). *Sokrates'in Savunması* (A. Çokona, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ricoeur, P.** (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş* (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: MetisYayınları.
- Şahin, İ.** (2008). Dini hayatın ritmi: Ritüel ve müzik. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XLIX, II, 269-285.
- Shils, E.** (2002). *Gelenek, İnsan Bilimlerine Prolegomena İçinde* (H. Arslan, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bellek.** Güncel Türkçe Sözlük. 11. Baskı, 26/03/2023'de Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.
- Titon, J. T.** (1997). *Müzik, Halk ve Gelenek*. (M. Karabulut, Çev.). Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, 35.
- Varlı, Ö. D.** (2007). *Kültürel Kimliğin Değişim Oluşum Süreci- Sürecin Kadın Kimliği ve Müziğine Yansıması: Afyon, Trabzon, Kıbrıs, İstanbul Örneklemeleri*. (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Williams, H. L. & Conway M.A.** (2021). Otobiyografik Anı Ağları. İçinde P. Boyer ve J.V. Wertsch (Ed.), *Zihinde ve Kültürde Bellek* (Y. A. Dalar, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yıldırım, A.** (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER

- EK A:** Görüşme Soruları
- EK B:** Katılımcı Tablosu
- EK C:** Etik Kurul Onay Formu
- EK D:** Saha Çalışmasından Fotoğraflar

EK A: Görüşme Soruları

Demografik Bilgiler

- Yaşı
- Cinsiyeti
- Eğitimi
- Mesleği
- İkamet yeri
- Aile üyeleri bilgisi

1-Bakır çalmaya/bakır eşliğindeki yöresel oyunları oynamaya ne zaman başladınız ve bunu kimden öğrendiniz?

2-Bakır çalma geleneği hangi ortamlarda uygulanır?

3-Bakır eşliğinde yapılan bir eğlence nerede ve nasıl gerçekleşmektedir?

4-Bakır eşliğindeki müzikal pratiklerin sizin için anlamı ve önemi nedir?

5-Bakır çalma, bakır eşliğindeki oyunlar veya söylenen türkülerini bir başkasına öğrettiniz mi?

6- Bakır çalma geleneğinin gelecek kuşaklara aktarılması konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

7-Geçmişten bugüne bakır eşliğindeki müzikal pratikler ve müzikal pratikleri uygulama konusunda sizce nasıl değişiklikler oldu?

8-Bakır çalma geleneğinin kadınlar için nasıl bir anlam ifade etmektedir? Bu konuda geçmişten bu yana bir değişiklik söz konusu mudur?

EK B: Katılımcı Tablosu**Çizelge B.1 : Katılımcı Tablosu**

No	Katılımcının adı soyadı	Yaşı	Hangi köyden/ilçeden	Meslek
1	Mehtap TAKMAKLI	62	Ağaçhisar/ Orhaneli	Emekli Memur, Kültür ve Turizm Bakanlığı ses ve bakır sanatçısı
2	Zeynep BAYRAM	71	Dağgüney / Orhaneli	Emekli işçi
3	Gülistan MARAL	60	Çörel/ Orhaneli	Ev hanımı
4	Hayriye ARGİN	65	Çörel/ Orhaneli	Ev hanımı
5	Emel GÜNGÖREN	41	Çörel/ Orhaneli	Serbest Meslek
6	Nurten AKALIN	51	Harmancık	Ev Hanımı
7	Türkan AYDEMİR	63	Harmancık/ Çakmak	Ev Hanımı
8	Neslihan KOÇ	60	Harmancık/ İshaklar	Ev Hanımı
9	Havva ORUÇ	45	Fadıl/ Orhaneli	Ev Hanımı
10	Nigar ORUÇ	57	Fadıl/Orhaneli	Ev Hanımı
11	Meryem BAYRAM	78	Pınar/ Büyükorhan	Ev Hanımı
12	Ayşe YAVUZ	64	Yenice/ Büyükorhan	Ev Hanımı
13	Harun SALIM	37	Kocakovacık/ Keles	Kocakovacık Köyü Kültür, Yardımlaşma, Dayanışma Derneği Başkanı
14	Sefaniye SALIN	68	Kocakovacık/ Keles	Ev Hanımı
15	Cengiz BÜTÜN (Menteşeli Cengiz)	51	Menteşe/ Keles	Kültür ve Turizm Bakanlığı mahalli ve kaynak kişi sanatçısı
16	Emel ÖRGÜN	60	Maden/ İnegöl	Kültür ve Turizm Bakanlığı mahalli ses sanatçısı
17	Firdevs Acar Ferik	53	Delice / Keles	Emekli Memur

EK C: Etik Kurul Onay Formu

Ara Kararlar/Tarih ve Sayı: 10.06.2022-E.10736

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ARAŞTIRMA ETİK KURULU

Toplantı Tarihi :08-06-2022
Toplantı No :2022-9
Karar No :3

Dr. Öğr. Üyesi Ekber Şah AHMEDİ ve Yasemin GÜRCÜOĞLU'nun "Bursa Dağ İlçelerinde Kültürel Bellek Taşıyıcısı Olarak Kadınların İcra Ettiği Yerel Müzikal Pratikler: Bakır Çalma Geleneği" başlıklı proje/tez/araştırması yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş olup etik ve bilimsel açıdan sakınca bulunmadığına oy birliği ile karar verilmiştir.

ASLI GİBİDİR

Prof. Dr. Oğuzhan SARIKAYA
Raportör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
1654089419

EK D: Saha çalışmasından fotoğraflar

(a)

(b)

(c)

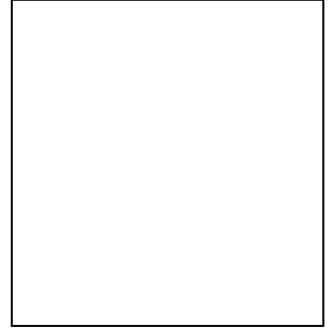
(d)

(e)

Şekil D.1: (a) Bakır ve kaşıklar (b) Cengiz Bütün ile görüşme (c) Mehtap Takmaklı'nın davetli olduğu kına gecesinden (d) Emel Örgün ile görüşme (e) Bakır çalan kadınlar

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Yasemin GÜRCÜOĞLU

Doğum Tarihi ve Yeri :

E-posta :

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2004, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
- **Yüksek Lisans** : 2006, İstanbul Üniversitesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı